

Üvegtekintet

Félrebeszél,
angyalom denevér,
belekap a hajamba,
mint érett gyümölcsfát rázza.

Emléktelen, ne fosztogasd
gyermekruhám,
egyik utat horgoltad a másikra,
valld be, anyám,
sötétben válogattál nekem jövőt,
lukas órába' mérted az időt.

Út mentén legyőzött,
megcsonkult angyalhad,
megőszült Madonna,
tekintete tiszta tekinteted,
tán ti már hazaértetek?

Arccal a falnak...

ma is sokára érsz haza.
Az úton nem szólít meg senki,
csak a kövek gondja
nagyobb, csak a madaraké,
közülük való vagy te is,
folyó, folyóban víz,
víztükör és tisztaság.
Hangod ma is a régi,
hallom a bölcső dallamát.
A vasárnap is rád sötétedett,
reggelre adtál vacsorát,
onnan tudom, otthon jártál,

hogymellém titted Máriát,
ki hajnal felé veled ment,
megraktátok a boglyát,
aztán szaladtál a téaszbe, nyomba,
a Hegyvégtől vecsernyére,
mit osztogatnak a templomba'?

Vízen

Tegnap, úgy három után,
nehezemre esett,
átkeltem a Dunán,
egyenletesen,
mint, aki örökséget hord a hátán,
és a tekintetében.
Akkor újból mondani kezdtem:
hogym szerettelek, az volt a büntetésem,
s mint viharban szalmaszál,
megjelentél a szélben,
porlepte istenem,
bevért két szemem.

Patyolat felhőket reklámozol

A bejáró vagy, buszozol, mozdulsz mindörökké. A benzingőzben kering az elektron az atommag körül, vagy a Nap pörgeti kenderkötélén a Szaturnuszt, minden ugyanaz. A kertben menetrend szerinti csiga rágja a cédrusok levelét. Belőle is kifogy a szó utolsó cseppje. A gyors hashajtás majd megtisztít, patyolat felhőket reklámozol az égen. Felvonulás május elsején, díszmenetben századok, ezredek. Nyílvesző suhog el a megálló mellett. Nem szállsz le, hucul lovon utazol tovább. Benned győz Bendejúznak vére. Az ajtó csukódik, vigyázol.

Mélytengeri bűvár vagy

Hó hull a tükörré, fogkrém és borotvahab kristálpelyhei. A hóhullás zúgó propellerétől alig látod magas homlokod, pedig a ráncok emeletében épül az idő városa. Nyolcezer éve jeleket róttál egy agyagkorongra, ma ez bőrszíjon lányod nyakában.

A kád víztükre eltűnsz, mélytengeri bűvár vagy. Keresed az élet gyökerét. Benne a nedvek kisarjadnak, az indákra pacsirták ülnek, füttyükkel teremtik az embert. Arcodban ezer másik arc mintája. A tulipános láda virága lehet épp tigrisfej is, amit a szemed épp látni akar. Rejtély, kit is tükrözöl vissza.

Amit nem mondasz ki, az fehér lesz

Papolsz, mesét vagy misét mondasz, hintázol kenderkötélén a harangszónak. Bongásod elhozza a tavaszt. Naptámadatkor nyelved indásodik, bemárciusozza a keretet, idusára szavad rügyeket ragoz, a pillanat ágaira levél galambokat ültet. Amit nem mondasz ki, az fehér lesz. Tejet iszol vagy teljességet. A pillangós madárka lesz a mese-mise mátkád.

Most már írhatasz

Most már írhatasz. Megkeresed a papírmalmot, te leszel az első papírmerítő. Tintát készítesz lámpakoromból, a lúdtól ellopod bal szárnya evezőtollát, tollkással

hegyesre metszed. Most már írhat. Válsz Csontváryvá, te hátán lovagolsz be, vagy Matthias Rexé, sohasem halsz meg. És 990 évvel korábban leszel Atilla is, és nem értik, hová tűntél el nyomtalanul. Keresnek kőlapok réseibe bújva. Ha már mindez voltál, elmehetsz Sanghajba, és a Century Avenue 92. emeletén a bárpultra könyökölve most már írhat.

Nyálas verseket írsz

Kopogó csigaház a gondolat, tovahalad az eperlevélen nyálcsíkot húzva maga után. Nyál és egyéb nedvek. A szerelmet ki kell mondani. Amit megnevezel, csak az van. Sorokat rász, házak sorát írod rajzasztalodon, héjat hajlítasz a lakók fölé. Ablakai csillagos egeddé lesznek. Kaput is faragsz, szavak bejáratát. Ki itt belép, magaddá fogadod. Határozókkal, jelzőkkel népesíted be a várost. Rögökből rügyezel házat a Teremtőnek. Ki várost épít, ki csak verset. A szerelem a legszebb teremtés. Ha a csiga visszahúzódik, nem láthatod, ki lakik a házban.

Hajóznod muszáj

Hajózni szükséges, élni nem muszáj – mondtad hajósaidnak, amikor Pompeius voltál. Ez a közlekedés. Papírhajód kapitányaként dobálnak a hullámok. – Hol a hullám? – kérdezed magadtól. Élsz még, Vitusnak hívnak, és Szent Gabriel vitorlással felfedezed a Bering-szorost. Ha a forgalomban nem haladsz, az a közrekeedés. A hajó oldaláról vízcseppek csapódnak a szemüvegedre. Tengernyi a munkád, fölfedezed önmagad. Földerítet a partszegélyt is. Idegesítenek a közeli partok, a feszültség bennmarad, ez a gőzrekeedés. A hosszú hajóúton a vitorlákra írsz verseket, mert hajóznod muszáj.

Hátára fordult könyörgés (2002; egyedi technika; vatta, viasz, tűk, ólombetű, fém; 350 mm)

P.; örökhétfő vagy valaki más

sétálok, aztán leülök, néha az utcán, a Duna-parton,
lehajtott fejjel a szívem felé nézek, keresem rajta
a rózsaszín háromszöget. a melegben nincs kedvem
felszállni buszra, villamosra. azt mondta anyám, jól
áll a rózsaszín (ing), nyugodtan hordjam. piramis
épül bennem. lefele. a gőzfürdőben egyre emelkedik.
ahogy a vérnyomás. a vörös fénycsóvák pislognak.
csillagocskák, mondom neked. a nevedet kimondom,
ahogy hozzám érnek a nedves testek és félek, hogy
egyszer itt fogok meghalni, felhúzott térdel, ruha
nélkül. aztán nem bírom ki, rá kell gyújtanom, ismét
szédülök, becsukom a szemem. százszor meggondolt
szavak jutnak eszembe: Auschwitz. meg Valaki Más.
kényszerből hozzányúlok valakihez, dachból, vagy
nem is tudom miért, zavarodott vagyok, lágy drog
szagát (illatát?) hozza felém a sötét szoba, elkerülöm,
mint a fiatal lányok tekintetét – összerosolyognak.
férfiak, férfiak, kikben töltöttem perceket, néha
órákat. te kivétel vagy. nem vagy undorító, pének
hívlak. elmész. örökhétfő, ez marad nekem, vagy te.
balladát írsz, női légében – majdnem légert írtam.
a csillagok ragyognak. a szemeid ragyognak. mint –

Zsoltár se legyen Uramhoz

Ne legyen tengerben semmi, hullámok se
Kavarják fel a homokkal fedett tintahalak
Szépiáit, semmi se másszon ki a vízből, ha
A nap és a dagály megjön, ne fáradj, uram,

Nem kell semmi se, madár se szálljon vissza,
Ahova ő se száll, ne legyen messze, mert
Nincs fióka, nyálból fészek a barlang falán,
Mégis feljön a nap és megjön a dagály, uram,

A levélhez ragadt báb: benne halott pillangó.
Nincs fehér éjszaka, nem mászik semmi se
A bokrok zöldjében, jobb lenne, ha színek
Se lennének, ne legyen semmi jó, uram.

Kék doboz

p.-nek vagy
a cigiért

rászoktam, egyszerűen, próbálok
elnyomni minden görcsöt, mint
a kiégett cigicsikket. most úgy
érezem, ha beleszívok, a füstben
újra őt látom, ahogy mellettem

ül, körszakállát figyelem, úgy
nyúlnék hozzá, arcához, de
nem lehet, az utolsó slukk és
már eltűnik, összenyomott
cigisdobozt húzok elő ismét,

gyönyörű sötétkék színe van
– Multi – arra emlékeztet,
ahogy a szemét figyeltem, ő
is ilyet szívott. bűnös emlék,
tőle, felejtés helyett ez

most más. kegytárgy vagy
valami pogány rituálé része,
amit kidobsz, ha kiürül, de
mindig tudsz venni helyette
egy ugyanolyan kéket,

nincs mese, szétfeszített tüdő,
és levegőt veszek, köhögök
egyet, slejm jön fel, eddig
tartott a mosoly az arcomon,
rossz akarok lenni, mint ő

Kettő az egyben

Adorján, Pásztor és Unyatyinszki

Úgy indult, azzal az ismerős koreográfiával, mint a többi hétvége, apám, mintha munkanap lenne, korán kelt, hogy a csak szombatonként kapható óriáskifli ott legyen az asztalon, mire felébredek, és ahogy lecsúszott a reggeli a banános tejjel, keztem mostam, szaladtam a játszótérre, megkerülve a mászókat, a homokozót és a hintát, a futballpályára, amin az igénybevételtől kikopott a fű, és inkább csupán földesnek neveztük, a fekete-fehérre mázolt vaskapukhoz, a szanaszét szaggatott hálókhoz és a barátokhoz, nem csengettünk fel egymáshoz, valahogy mindenki leszivárgott előbb-utóbb, kezdésként egy kapura játszottunk, kipasszoltunk, egyérintőztünk, dekáztunk, és amikor így bemelegedtünk, választottunk két csapatot, az egyik kapitányának Palit, a másikénak Petit jelöltük ki, mint általában, hiszen ők voltak a lakótelep legjobb focistái, én Palihoz kerültem, mi lettünk Argentína, az ellenfél az NSZK, Peti a szájába vette a két ujját, úgy füttyült, és kezdődhetett a mérkőzés, Pali lett az isteni Diego, én pedig Burruchaga, csel, kiugratás, kényszerítő itt, korner, sarkazás, elfutás ott, hullámzott a játék, de a szombatok otthonos rendjét apám egy csapásra felborította, amikor lekiabált az ablakból, a harmadik emeletről, hogy azonnal menjek haza, valami fontosat akar mondani, lebiggyesztett szájjal kocogtam a tömbünk felé, durcásan, mert el nem tudtam képzelni, mi lehet ilyen halaszthatatlan, ami miatt ott kell hagynom a többieket, ráadásul éppen akkor, amikor a legjobb barátommal, Palival kettő az egyben vezettük rá a labdát Petire, gólszag volt tehát a levegőben, de apám nem hagyott sokáig ezen morfondírozni, sőt, a duzzogásomat figyelmen kívül hagyva bele is vágott, hogy megyünk délután Csabára, elég nagy vagy már hozzá, az Előre a Honvéddel játszik, és ettől megváltozott minden, elfelejtettem, hogy nekem most tulajdonképpen mérgesnek illene lennem, félhangosan dűnnögni, átkozódni, egész egyszerűen kiment a fejemből, helyette egyre az járt benne, hogy milyen lehet kint, a stadionban egy mérkőzés, hiszen addig csak tévében láttam, szorongással teli izgalom tört rám, egy jófajta érzés, hogy bár úgy indult, azzal az ismerős koreográfiával ez is, mint a többi hétvége, mégis: ezen a napon, ezerkilencszáznyolcvanhét április tizenhatalcadikán valami rendkívüli és megismételhetetlen fog velem történni, és ennek megfelelően is viselkedtem, komolyan, mint aki felnőtt egyszerre, nem is mentem vissza a fiúkhoz, hiába csengetett fel Pali, aztán Peti, végül egy valószínűsítő küldöttség, hogy meddig váratok magamra, térjek vissza, Argentína emberhátrányban van miattam, és különben is, Burruchaga fontos láncszem a dél-amerikai gépezetben, de engem ez most nem hatott meg, készülődöm, vettem oda nekik, megyünk Csabára, megnézni Détárit, néhány mondat, és elintézettnek tekintettem az ügyet, behajtottam az ablakot, és szaladtam a szobába, a szekrényhez, gondolkodás nélkül felvettem a lila mackómat, bár a térde már rongyosra kopott, és az ülepe is, de ezen a napon nem lehetett mást, apám ugyan próbált lebeszélni róla egy darabig, és rám adni valami tisztességes ruhát, de amikor látta, mennyire ragaszkodom a melegítőnadrághoz és a kinyúlt felsőhöz, egy hosszas sóhajrással, hogy *ha anyád látna*, beletörődött, és visszatért a konyhába, folytatni az ebédet, palacsintát készített, két sütőben, a levegőben dobálva őket, de most nem fogott olyan jól a fahéjas és a kakaós, mert már semmi másra nem tudtam figyelni, tízpercenként kérdeztem, hogy mikor indulunk, örökkévalóságnak tűnt, mire kimentünk a vonathoz, hogy aztán egyből az események sűrűjébe keveredjünk, mintha legalábbis a híres-neves sportlap titkos vidéki tudósítói lennénk, akik nem csak a lényegre, a mérkőzésre, hanem a körítésre is kitérnek beszámolóikban, az első kocsi-ba szálltunk, hogy ott majd kevesebben lesznek, nem számítva rá, hogy rögtön a kispesti szurkolók

sűrűjében találjuk magunkat, akik éppen a kalauznővel vitakoztak, félmeztelenül, szinte teljesen kiürített kétliteres üvegekkel hadonászva, nem váltottak jegyet Pesten, de a vonaton sem kívántak, sör- és cigarettaszag áradt szét a nemdohányzófülkében, a kalauznő becsülett próbálkozott, hagyják el a szerelvényt Berényben, de ők csupán nevettek, és amikor már kölcsön akartak kérni tőle, megunt az egészet, otthagya őket, ha nincs jegyük, hát nincs, végül is nem dől össze a világ, apám rájuk sem hederített, a Népújságot böngészte, az összeállításokat és az edzői nyilatkozatokat, hogy amikor le-szálltunk a vasútállomáson, amely úgy nézett ki, mintha nemrég bombatalálat érte volna, és nekivágtunk a belvárosba vezető nyílegyenes útnak, elmondja a legfontosabbakat, hogy a Honvéd jelenleg a negyedik helyen áll, az MTK-VM, az Újpesti Dózsa és a Tatabányai Bányász mögött, úgyhogy piszok nehéz lesz, a statisztika is ezt mutatja, a két csapat eddigi huszonhárom meccséből egyetlenegyert nyertek meg a lilák, és azt is hozzátette, hogy természetesen nem a piros-fehéreknek szurkolunk, mert, bár ott karmester a tényleg zseniális Détári, mégiscsak az állam csapata, a honvédségé, s mint ilyen, bármit megtehet, ha a vezetői meglátják, hogy, teszem azt, Diósgyőrben, Szegeden van egy ki-emelkedő balbunkó, fogják, behívják katonának, és máris a Honvédnél találja magát az illető, mondjuk a Dózsa, az MTK vagy a Vasas sem jobb, de nem fejtette ki, hogy érti ezt, mert megkértem, magyarázza el, miért az a lilák neve, ami, ő ettől persze cseppet sem jött zavarba, a csabaiak a kiváló kondíciójukra alapozva a régi angol *rúgd és fuss* stílusban futballoznak, fogott bele, ezért, rúgd előre, fuss előre, érted, vagy jelentheti azt is, hogy előremenekülés a győzelembe, tette hozzá, és közben rám kacintott, hogy ha eddig nem, hát most vegyem észre, hogy csak viccel, utána pedig a játékosokról beszélt, fejből elsorolta az újságban közzétett kezdő tizenegyet, hogy a kapuban Leboniczky, előtte Szent, Megyesi, Ottlakán és Fabulya, középen Steigerwald, Pásztor, Csátó és Csanálosi, elől meg Szekeres és Tamás, mert azt ő sem tudhatta, hogy Tamás helyett végül Adorján kezd, a violák szerencséjére, hiszen éppen ő szerezte meg a vezetést, amikor, úgy az első félidő dereka táján Szekeres szögletét, miközben a többiek helyet csináltak neki a kapu előtt, a védők közé berobbanva a hálóba fejezte egy életerős mozdulattal az ötös tájékaról, a tudósító, Fábrián Pista, mert apám, bár nem ismerte, így hívta, Pista, bombagólt emlegetett a Népújságban, de ne szaladjunk ennyire előre, térjünk vissza a nevekhez, mert rögtön megtetszett a különös csengésű Leboniczky, látatlanul is a kedvenc hálórőrm lett, és a, ha lehet, még szokatlanabb Steigerwald, de azt is, hogy Szent, Megyesi, Ottlakán, Fabulya, Pásztor, Csátó, Csanálosi, Tamás, Szekeres, igyekeztem magamban minél többször megismételni és elraktározni, plusz az előzetesen kihirdetett cserepadot, Baji, Adorján, Belvon, Fecsku, nem volt egyszerű, mert el-elkalandozott a figyelmem, lekötött a Gyománál jóval nagyobb város a tágas, nyüzsgő utcáival, hatalmasnak tűnő épületeivel, egész más volt itt minden, mint otthon, a zebrák, a jelzőlámpák, az autók, a kerékpárosok, pedig mi volt ez a kavalkád ahhoz képest, amibe később botlottunk, a színház és a katolikus templom után, úgy nagyjából a Kórház utcai hídnál, ahol szinte áthatolhatatlan tömegbe verődtek az emberek, nem is akartam elhinni elsőre, hogy mindenki a meccsre jön, hosszú sorok álltak a napraforgóárusoknál, és a stadion előtt csak toporogva haladtunk, annyian voltunk, a bejárat vasajtájától kezdve végig szotyola- és tökmaghéj, aztán a benti forgatag, az egymás hegyén-hátán álló nézők a betonlelátón, a szintén csurig megtelt szemközti, kényelmesebb ülőtribün, az épphogy a gyeplő fölé magasodó közvetítőállvány, az izgatott esélylatolgatások, élcek és ripsztek, nem tudtam betelni velük, kicsit el is vesztettem a fonalat, annyi minden történt, észre sem vettem volna, hogy a pályán már a kezdőrúgáshoz készülődnek, apám szólt, utánozhatatlan tömörséggel vetette oda, hogy na, az ott a Döme, és ha ilyet mondott, tudni kellett, hogy akkor most megmutatta, ki a legjobb, kire figyeljek, és Détári, valamint a bíró mellett egy nő is állt, tanácstalan lettem volna, hogy mi ez a közjáték, de a hangosbeszélő kisegített, a pénteki Népújságban hirdették meg, hogy ötezerért megvásárolható a kezdőrúgás, és hamar elkelt a lehetőség, a gyulai Aranykereszt vendéglő jelentkezett be rá, aki pedig ott, a kezdőkörben áll, nem más, mint az egyik felszolgáló, Galli Diána, ő indítja majd útjára a labdát Pádár játékvezető sípjelére, mondták a hangosban, aztán jó szurkolást kívántak a közönségnek, nekünk, csak az nem derült volna ki, hogy miért és kitől kapott Steigerwald lila-fehér szegfűcsokrot és egy faragványt egy perccel korábban, ha nem szólal meg a hátunk mögött egy szikár aggastyán, magára vonva, mint titkok tudója, a körülötte állók figyelmét, hogy a virág azért járt, mert ez a középpályás százötvenedik NB 1-es mérkőzése, és a hölgy, aki átadta, és akinek a feltá-

madó szél miatt a ceremónia alatt is le kellett fognia egyik kezével a haját, nem más, mint Szilágyi Editke, szintén az Aranykeresztből, ismerem őt, átköltöztem, muszájból, Gyulára, folytatta keserűen az öreg, Unyatyinszki vagyok, bádogos, mutatkozott be a publikumának, eztán a mellette lévők is el-sorolták, kik ők és honnan jöttek, akadt közöttük kétsopronyi, szarvasi, eleki, dobozi, méhkeréki, el-jött az egész megye, és a játékosokat a kereszt- vagy a becenevükön szólították, így először nehezen raktam össze, hogy éppen kit dicsérnek vagy szidalmaznak, de a kilencven perc elegendő volt, hogy megjegyezzem, a gólt nem Adorján, hanem Dorka fejelte, a passzt hozzá nem Szekeres, hanem Szeki adta, és középen az a labdazsonglőr nem Pásztor, hanem Paszi, mellette pedig nem Csató Sándor, hanem Pelikán látható, és így tovább, Unyatyinszkivel és a társaságával szemben apám nem szólt so-kat, a lényegre szorítkozott, na, az a Paszi, mondta, meglásd, egyszer még mesteredző lesz belőle, olyan tanári módon futballozik, és valóban, látszott a mozdulatain, hogy az eszével játszik, ő volt az igazi karmester a pályán most, nem Détári, aki olyan haloványan mozgott, önmagához képest vég-képp, az egész mérkőzésen, hogy ki nem nézte volna belőle az ember, hogy nagyjából egy hónap múlva ő lesz a nemzeti tizenegy vezére a lengyelek elleni 5:3-as találkozón, ahol a kiváló teljesít-ményét egy hatalmas góllal koronázza meg, szinte az alapvonalról zúdítva a szabadrúgást a kapus feje fölött a bal felső sarokba, úgy, hogy a labda csak az utolsó pillanatban csapódik le, azt lehet hinni vé-gig, hogy fölé zúg a lövés, de mindezt még nem is sejthettük, ahogy ott álltunk lent, a pálya szélén, ahonnan mentünk volna tovább is, a betonlelátóra, de nem fértünk fel, ennyi embert sosem láttam előtte, tizenhatezer nézőt írt az újság, ráadásul eléggé oldalt voltunk, a belvároshoz közelebbi kapu tizenhatosával egyvonalon, de nem lehetett a sűrű, tömött sorokban beljebb hatolni, innen viszont nem láttam mindent, főleg, ami a távolabbi kapunál történt, de egyfolytában volt mire figyelni, mert Unyatyinszki a belső dolgokat is tudta, ő mesélte, hogy a csapat rendhagyó módon készült, délelőtt KRESZ-vetélkedővel terelték el a figyelmet a meccsről, amiben Szentí és Szekeres bizonyult a leg-jobbnak, és azt is tőle hallottuk, mert ismerte Fábián Istvánt, és ő kotyogta el neki, hogy azért Pádár vezeti a találkozót, mert az előzetesen kiírt Divinyi rosszul lett, kórházba szállították, és ez kiváló jel, nem a kórház, hanem Pádár, mert azon az egyetlen meccsen, amikor az Előre megverte a Honvédet, mégpedig 1:0-ra a Kórház utcában, éppen ő dirigált, és arról is tudomást szerzett valahonnan, hogy az első csabai találat szerzőjének ötezer forintot dobtak fel jutalmul, ezt tehát Adorján nyerte, és hogy nem állított valótlan, arról a keddi újságból győződhattunk meg, ahol Fábián megírta, hogy ugyan Adorjáné lett az összeg, de persze az egész csapaté, hiába, hogy a szögleteket fáradhatatlanul és pon-tosan rúgó Szekeres beadását ő fejelte be, azt nyilatkozta, hogy meghívja a csapatot meccs után egy szolid húsvételöztesre, senki sem sejthette, hogy négy évvel később egy szabadrúgás elvégzése után a saját kapuja felé futva összeesik, és megáll a szíve, én sem, aki, hiába, hogy anyám már négy éve eltá-vozt közölünk, a halálról elképzelni sem bírtam, micsoda is valójában, és pillanatnyilag önfeledten néztem, hogy borzolja össze szőke haját a társak a gólmármorban a szögletzászlónál, elsősorban a másik szőke, Szekeres azzal a szénakazalszerű zuhataggal a nyakában, amit, ezt a hajhosszt roppant érdekesnek találtam, de a kackiás bajszokat, például Csatóét is, a pálya eseményeiből nagyjából semmi többre nem emlékszem, csak az izgalomra Csató büntetője előtt, amellyel bebiztosította a győzelmet, és Détári találatára, akinek még a tizenegyesét is, ami igazából nem osztott, nem szorzott három perccel a lefújás előtt, majdnem kifogta Leboniczky, inkább a kinti dolgok maradtak meg, a hangulat, az az egyre hangosabban és nagyobb kedvvel éneklő kórus, ahogy skandálja, mikor lanyhulna a kö-zönség, hogy *szurkoljatok, nyugdíjasok, nem lesz meg a nyugdíjatok*, és az állandó kísézőhang, a ropog-tatásé, mert a fél lelátó szotyolázva és tökmagozva izgulta végig a kilencven percet, hatalmas héjten-gerben állva a befejezésre, vagy a vad pálinkaszag, ugyanis elő-előkerültek a belső zsebekből a kisüve-gek a nagy izgalomban, az idő múlásával egyre gyakrabban felcsendülő kereplők és kolompok hadse-rege, és ment ott egy elemes rádió is, a körkapcsolás, Unyatyinszki és a társasága izgatottan hallgatták a riválisok mérkőzéseiről szóló beszámolókat, ha minden jól alakul, felkúszunk a kilencedik helyre, igen, így mondták, hogy felkúszunk, mintegy érzékeltetve, hogy milyen nehéz és grandiózus tettet visz véghez a lila-fehér alakulat, ennek az isten háta mögötti, a fővároshoz és több más megyeszék-helyhez képest parányi vidéki városnak a csapata, recsegett a készülék, alig lehetett fogni az adást, meg is szakadt egy-egy pillanatra, de ők azért erőltették, mert nem volt nekik elég, hogy a féldőben és a

végén értesüljenek az eredményekről, akkor ugyanis a hangosban is bemondták, és amikor a szünet-ben sorolni kezdték a többi találkozót, és odáig értek, hogy Ferencváros–Eger 1:0, nem értettem, miért kezd a nézők egy része ujjongani, mint ahogy azt sem, hogy a másik része pedig pfujolni, főleg, mert a többi részeredményt egykedvűen fogadták, kivéve, hogy a tabellán a violákat éppen megelőző, tehát közvetlen rivális DMVSC vesztesre állt a Rába ETO ellen, ennek egyöntetűen örült mindenki, és a második féldő gyorsan elszállt, eufóriában, mert ami előzetesen hihetetlennek tűnt, az valósággá vált, a játék képe alapján biztos volt, hogy meglesz a győzelem, *most már nincs baj, nem lehet baj, marad a kettő-egy*, üvöltötte Unyatyinszki, *most már nem egyenlítene ki*, én meg eddigre teljesen elveszttem a részletekben, jobban lekötött, ami a pálya szélén történt, attól függetlenül, hogy a csapatért is izgul-tam, emiatt, mert sok-sok részlet kimaradt, úgy kellett nekem is elolvasni a lapban, hogy a csabaiak gyors súlypontáthelyezésekkel, látványos sarkazásokkal, mértani pontosságú indításokkal és mesteri megelőző szerelésekkel vetették észre magukat szombaton, hogy tehát tényleg így történt, valóban le-iskolázta az Előre a Honvédet, nem csak álmodtam, és a meccs után, mert maradt egy kis időnk vo-natindulásig, bementünk az Iparba, ami tömve volt a még a mérkőzés hatása alatt álló szurkolókkal, apám sört ivott, én Meggy Márkát, odajött a pulthoz egy harcsabajszos férfi, az enyémhez hasonló melegítőben, bár az övé nem volt rongyosra kopva és kinyúlva, hajrá lilák, csak ennyit mondott rám nézve, és ettől, mintha legalábbis én nyertem volna meg a pályán a meccset, rendkívül büszke lettem magamra, fogtam az üdítő poharamat, és koccintottam a férfivel, és ugyan a következő szombat is úgy indult, azzal az ismerős koreográfiával, mint a többi hétvége, de, és akkor itt álljanak nagy szavak, addigra nem több, nem kevesebb: az életem változott meg, és annyit meséltem Palinak vásárnapról péntekig a csabai kilencven percről, az öreg Unyatyinszkitól kezdve Pásztor szemfüles passzain át Adorján ragyogó bólintásáig, hogy csapatnak, Argentína helyett, az Előrért választottuk, és Pali lett az isteni Paszi, én pedig Dorka.

A boldogság felnyíló szárnyas magja (2012; egyedi technika; vatta, viasz, fém, üveg, papír; 168x73x23 cm)

Futás

Arca az elszánt messzeségé.

Szépség-vert szívvel
nézek utána.
Torkomban kések,
vércsókra várva.
Az út vagyok,
felsebez futása.
Fű-álmaim
sóhaj kaszálja.

Nézek utána.

Nem tekint hátra.
Átizzadt blúzán kirajzolódik,
s fölém borul
szíve éjszakája.

Nagymama

Ül a kertben, lelkén
évek zúgnak át.
Olykor el-elszundikál.
Én látom csak:
vállain ül,

csőrében tartva a csendet,
kilencven madár!

Szeme meghalványult kékje,
szikkadt arca ezer ránca,
fejkendője árnyékából
néz a közönyös világra.

Míg évek zúgnak lelkében,
s olykor el-elszundikál,
elrabolhatatlan csöndjét
őrzi mindörökre már –
akkor is, ha tovaröppen,
kisurranva az időből
mind a kilencven madár!

Elégia

Bogár mászik a földön, megáll hirtelen,
tekergeti csöpp fejét, valamit keres.

Restelkedem egy kicsit: nem tudom nevét,
bár ezzel csak testvéribb közöttünk a lét.

Csönd. A világ így teljes. Zeniten a Nap.
Szétfolyó pont, ahová most szemem tapad,

miközben elmém járja józan rettenet:
annyi sem leszek majd, mit egy bogár keres.

Vízben aludni

Árnyék nélkül állok a zuhogó fényben,
sosem voltam ilyen meztelen,
de ez most egy ilyen álom.
Gyenge madárhangon dadogok,
mintha szégyellnem kellene,
régén olyannak képzeltem el,
ahogy egy ezer vonósra írt darab szólhat
egy szabadtéri színpadon.
Opálos, pontatlan szavak húznak,
és mint a fém, lassan merülni kezdek,
pedig csak azt kérdezték:
milyen valakit szeretni.

Itthon

Szép, mondjuk rá,
és hogy jó itt.
Mutatom, nézd,
ez az én otthonom,
mellkasom kupolájában
templomok állott, dohos szaga,
de nem hiányzik
innen semmi.
A folyók vérköre,
hogy hová tartanak,
nem fontos,
mint ahogy az sem,
hogy vannak terek,
végtelen nagyok,
melyeken könnyedén
elnyújtózik a szem.

Ne gondolj rá, mondd,
hogy szép, hogy nagyon szép,
és nézd, felragyog a tested széle,
mint egy lépcsőházi korlát
ezerszer végigsimított íve.

Áradás

Mint valami lassú suttogás,
ellepi a szobát az éjszaka.
Most nem kell semmiért sem
odatartanod az arcod,
csak mint a víz,
ereszd át magadon a szorongást.
A mélyben csillogó halak,
mint valami bölcs fémek,
az álmatlanságról beszélnek.
Vonulásuk mentén elindul benned
az érzések helye, de
amikor végre nyelvüket értenéd,
szürkeség dereng a felszínen.
Testedből inni kér a hajnal,
és mire dél lesz, a fehér plafonon
csak egy hal szeme pislog.

Percek ingóságain

Add meg nekünk, elmúlás-herceg,
mindennapi halálunk mellett
a lét-pirulát, mely forrván serceg
a pohár fenekén s a hangya-percek
ingóságain, ha éj cserél napot
s szemünkbe a hold belefagyott,
add meg a kevéske, sovány örömet
a tüskés csillagpillák között,
didergő sejtjeinkben, agyvelőnkben
hadd futkossanak a fénykörök,
fürödjünk arany nyáridőben,
s ha sorsunk már nem felelőtlen,
add meg, hadd legyünk igazak,
tört járván is élhet a szabad.

Írj a szilnek

Bolyong a szívben az időtlenség,
az őszből télbe tévedt nyárlevél,
kiüt a bőrön a tömény végtelenség,
gyerekkori legendát másol a szél.
Írj a szilnek, susogjon még sokáig,
szálljon a hang kék légből tiszta sárig,
napfényt, madáretetőt vidítson,
az élet ráncain picit igazítsa,
kezd el a táncot, vidd a tűzön át,
keress lakható várost, meghitt szobát;
kinyílik az élet fekete lázrózsája,
takarna szirma, vagy messze szállna,
oda, hol mennybéli, kék ruha suhog,
s körbevesznek szigorú, bölcs angyalok.

Augusztusi lobbanás

A sárga nyárra pipacs lágy esője hull,
a kedves fürtjén tücsökhang alkonyul.

Mellein villan augusztus, a búzakék,
utolsót rebben köztük a fecskefény.

Fehér diót rejteget gyermektenyérben,
édes szamócát ad, ha szerényen kérem.

A szeme bűvöl, mint rézkard zöld ragyogása,
gyöngysora kék holdak éjféli hullása.

Álmában énekel, gyöngye nyárfák kísérik,
kosarában málna, bagolyszemek védik.

Virradatkor kába, fodrosszoknyás tenger,
míg templomtoronyban az ércakas felkel.

Látatlanban vesz ében amulettet néha,
ne mondja rá senki, sorsa keser s vézna.

Rőt látomását ki soha nem beszéli,
valóját rossz orvosságra nem cseréli.

Nem gonosz e nő, kacag, sírván vall, átkoz,
hogy szerencse-kocka nem pördül a házhoz.

Fegyelmez, hogy engem egésznek teremtsen,
nem is sejtí, csak madárcsontváz lelkem.

Kedvemet most fekete tinta issza el,
de marad ő, a rigóm, pagonyban énekel.

Üvegsíp

Megdöbbszent gazdátlan, mély hangú dalom,
mint orgona-fűgát, Bach-korált hallgatom.

Fehér üvegsíp a szó, havat hoz, ha szól.
Piros szán suhan kerek béka-tavon.

Császár-palástban hókobold villogtat jogart,
suhog a mennyben két éllel sorsom: a kard.

Számvetés évszaka, ne hagyj még egyedül.
Jövöm királykert, rózsafény, min árny nem ül.

Gyémánt ragyogásban állnak a gesztenyefák,
virradatban elalvó, bölcs elégiák.

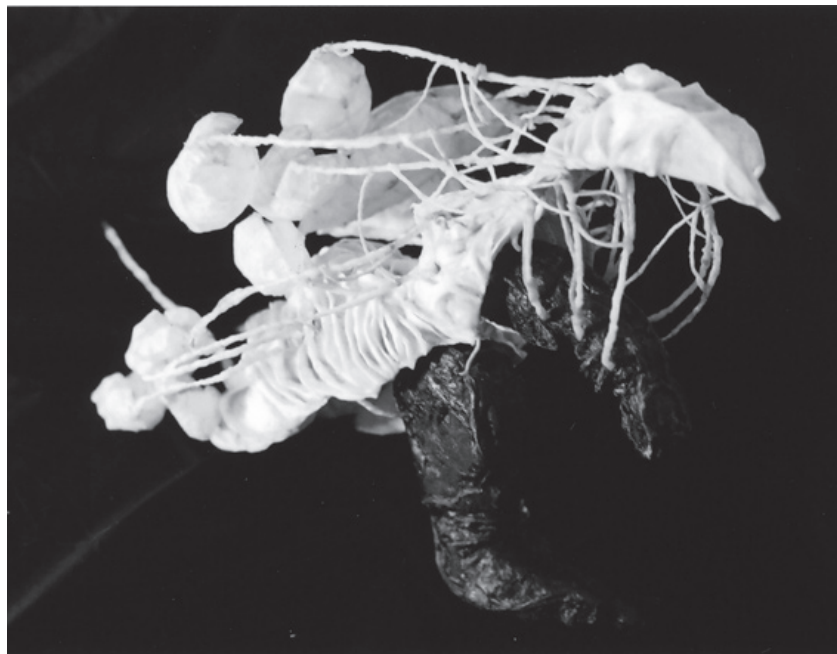
Apró mécsfény gyúl, madáréjben hatalom.
Repülés ingája jár az óra-ablakon.

Harlequin kacag, jön a vigéc április,
álarcok farsangja, bolondos, ravasz is,

a szerelem mestere zöld ruhát ölt fel,
roppan a jég, tavaszégből száll a napjel,

hallgatod, kondul az arany lélekharang,
zsong a friss fű, a szellő, édes a hang,

lánykák futnak a sétányon, nyírfák között,
a lélekről havat fú el a meleg délelőtt.

A rossz létjoga (2002; egyedi technika; vatta, viasz, szén, fém, papír; ø: 500 mm)

semmi nincsen jól, Noémi

egyszerű. túlmutat metaforán –
iszom sokadik viszkim,
és vakargatom a műzsám orrát,
ő meg eltűri a hisztit,

amit lecsapok egy picca miatt,
ki visszakézből úgy aláz,
mint háromezer-ötszáz lépcső
egy épp vajúdó kismamát;

lassan kaptatok a lépcsőn –
minden lépcső újabb csöpp lé,
magzatvizem hazaviszem –
tudom, a lépcsőkről lelöknél,

de nem jut szereped e versben,
a szer berepeszti tenyerem;
kéz a kézben, bátran – még nem
készülődöm. pedig mehetek.

fogd a kezem, s préseljük ki
az embriót félálomban.
nincs kedvem kezeskedni
afelől, hogy minden jól van.

átmeneti rítus

ne nézd. piszkos a körmöm.
elemészt a kalciumhiány.
füstben ér egy elmúlt reggel –
a fény csak nyitány

egy egészségtől kicsattanó jövőhöz,
mit eltakar elméd fenyők-közt-ködjé.
bár az a sok fenyő örökzöld –
fogadd örökbe

a váratlant. számíts sok dologra.
talán család. el kell tartani.
a háttérben erősödik a kongó –
érdemes hallani

valahol

babonás tavam játéka
hol néha pár hattyú felköhög
a ringás tovalők az árnyékba
cseppenként rám rút rögek

elsimít most száz méla
tavirózsa – fordul arcom
s hogy legyen elbaszott sor, rím –
ez, ez most nem az én harcom

visszatérve: fűzfalombok.
sétatéri alkony. nyár.
a vízparton halak ringnak.
arzénes mind. aludjál.

elsimít most száz méla
hattyú. a tó is fuldokol.
ugorj, megígérhetem
a csobbanás majd utolér

valahol.

A 100 éves Békéscsabai Előre múltjának főbb társadalomtörténeti mozzanatai

Sport és társadalom

Írásom alapján véve a futballról szól, mégsem esik szó benne hatalmas gólokról, szenzációs cselekről, nagy mérkőzésekről. Az Előre futbalcsapata történetének társadalomtörténeti vonatkozásait próbálom feltárni. A témához tartozik például az egyesület alakulásának folyamata, a klub társadalmi bázisa, de a negatívumok is: az államátörizmus, a politikai manipulációs kísérletek, a vesztegetési ügyek. Egyszóval a futball társadalmi hátterét járom körül.

Magyarországon a modern sport kialakulásának folyamata az 1860-as években kezdődött. A kiegyezés utáni társadalmi viszonyok kedveztek az egyesületalapításnak, az első sportegyesületek is ekkoriban kezdtek működni. 1866-ban megalakult a Nemzeti Torna és Tűzoltó Egyesület (NTTE, később NTE), melynek elsődleges célja a „tornázás gyakorlása és elterjesztése” volt. Az NTTE tornaegyletek alapítására buzdító felhívására jött létre Gyulán 1869-ben, a megye első sportegyesülete.

Békéscsabán az első sportegyesület, a Békéscsabai Torna Egylet (BCSTE) 1888-ban létesült. Az egyesületi tagok elsősorban vívással, atlétikával, kerékpározással, tornázással és korcsolyázással foglalkoztak. Az egyesület 1902. augusztus 20-án még nagy sikerrel rendezte meg VI. országos tornaversenyét, melyen az NTE is részt vett. Ennek ellenére a BCSTE hamarosan megszűnt.

Az újabb békéscsabai egyesületalapítások egy új sportág, a futball megjelenésének köszönhetően indultak meg. A labdarúgás a XIX. század végén honosodott meg Magyarországon, és igen hamar népszerűvé is vált. A futball egyik legfontosabb jellemzője az volt, hogy szélesebb társadalmi rétegeket érintett meg, mint a korábban elterjedt sportágak. Nemcsak polgárok űzték, hanem kispolgárok, iparosok és munkások is. A megyében az 1896-os orosházi vásártéren bemutatott „kapuőrző láblapda”

játék még kuriózumnak számított, a labdarúgás nagyobb mértékben az I. világháború előtti években terjedt el. Ekkora már Csabán adtak voltak azok a társadalmi feltételek, amelyek a tömegsport kialakulását elősegítették. Békéscsaba társadalma a XIX. században jelentős változásokon ment keresztül. A paraszti gazdálkodásra épülő hajdani mezővárosban, a céhek versenye miatt, a kézműipar nem volt túlságosan erős. A vasútmegnyitással viszont Csaba forgalmi központtá fejlődött, ipari népessége folyamatosan nőtt. 1900-ban az ipari népesség ará-

nya már 15,5% volt. Ekkor még a kézműipari jelleg dominált, de már a gyáripár fejlődése is megindult. Csaba forgalmi, kereskedelmi centrummá válása következtében megnőtt a kereskedelmi vállalkozók és a pénzintézetek száma is.

A város sportját, az 1900-as évek eleji pangásból, 1912-ben a Csabai Atlétikai Klub (CSAK) megalakulása lendítette ki. Az egyesület létrehozásában Péterfy Lajos polgári iskolai tanár és Áchim L. Károly gimnáziumi tanár játszott jelentős szerepet. A CSAK polgári egyesület volt, tagjai a csabai takarékpénztár részvényesei és tisztviselői közül kerültek ki, ezért „bankfiúknak” is nevezték őket.¹ A CSAK futballcsapata már 1912 májusában lejátszotta első mérkőzését, az ellenfél a Nagyvárad AC volt. A csapatban két angol futballista is játszott, ők a Hubertus Textilgyárat szerelő műszaki szakemberekkel kerültek Csabára. 1914-ben felépítették bekerített, tribünös pályájukat a Keleti sor és a Kör-gát közötti területen, a vásártér egyik szektorában. A CSAK sikereinek hatására 1912 nyarán, a kereskedelmi alkalmazottak is megalakították klubjukat, a Kereskedelmi Alkalmazottak Futball Egyesületét (KAFE). Az egyesülethez hamarosan magántisztviselők is csatlakoztak, amely így felvette a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Sport Egyesülete (MÉKAS) nevet.

¹ Kun László (szerk.): Békés megye sportjának története a kezdetektől a felszabadulásig, Békéscsaba, 1987, 102.

A megalakulástól az I. világháború végéig

Azok a játékosok, akik társadalmi helyzetük miatt nem lehettek a polgári klubok tagjai, 1911 őszén, a ruhagyár helyén elterülő Szik-téren futballoztak. Ebből az „utcacsapatból” fejlődött ki az önálló munkáscsapat, az Előre. Az egyesület szervezésében jelentős szerepet vállalt Orvos Pál nyomdászsegéd, Pataki Pál festősegéd, Fischer Imre könyvkötő, Lepény Tamás hentes, Román Pál kereskedő, Máté András lakatossegéd és Uhrin Ádám kovács.² A névsorból is kitűnik, hogy az Előre társadalmi bázisát az alkalmazott nélkül dolgozó kisiparosok, iparos- és kereskedősegédek jelentették. Orvos Pál felvette a kapcsolatot a Budapesti Munkás Testedző Egyesülettel és alapszabály mintát kért tőlük. A csapat első mérkőzését Gyomán játszotta a Kner SC ellen. 1912 őszén az Előre is benevezett a *Békés vármegye és környéke football csapatainak Ezüst-serleg Bajnokságára*. Az ezüstserleg megszervezése J. Heinrich Heubach bécsi betűszedő ötlete lehetett, aki 1912-ben költözött Gyomára, és nagy szerepe volt a Kner-nyomda csapatának gyors fejlődésében. Az Előre kikapott a CSAK második csapatától, majd a CSAK első csapatától is, az utóbbitól tizenhárom gólt kapott, és egyet sem rúgott. Az Előre hivatalos megalakulására 1912. október 22-én került sor, mikor is az alaku-

² Machalek István: Békéscsabai Előre 75 év krónikája, Békéscsaba, 1987, 12.

ló közgyűlés elfogadta az egyesület alapszabályát. A klub neve Előre Munkás Testedző Egyesület lett, rövidítve MTE. Az egyet sportöltözéke ekkor még citromsárga ing volt, fehér rövidnadrággal. A klub tagjai lehettek védnők, tiszteletbeli-, alapító-, rendes-, vendég- és pártoló tagok. Ebben az időben általában a tagok nagy része nem végzett sporttevékenységet, a klubok igyekeztek a közéletben nagy becsben álló egyéneket választani a vezetőségbe. Az alapszabály szerint a klub ügyeit a közgyűlés és a választmány vitte. A rendes közgyűléseket minden év januárjában tartották. A közgyűlés hatáskörébe tartozott a tisztviselők és a választmány megválasztása, a számvizsgáló bizottság megválasztása, az évi zárszámadás és mérleg felülbírlása, alapszabály módosítása és a klub esetleges feloszlásának tárgyalása. Választmányi üléseket sűrűbben tartottak, a választmányt az elnök a titkár útján hívta össze, „annyiszor, ahányszor azt a klub érdeke kívánja”.³ A választmány intézte az egyesület tulajdonképpeni ügyeit, tagjai a tisztségviselők voltak: elnök, alelnök, sportvezető (intéző), jegyző, pénztáros, ellenőr, orvosok, ügyész és hat rendes- és három póttag. Az Előre alapszabályát 1913. május 13-án hagyta jóvá, s záradékolta a Belügyminisztérium. Az elnök dr. Hercogh Henrik, a titkár Varga Sándor Mihály lett.

A mérkőzéseket a vásártéri CSAK pályán tartották. Az Előre öltözője az Uhrin házban volt, a CSAK-é pedig Kertészéknél. Az ellentét a két egyesület között valószínűleg már megvolt, mert közös programokat általában nem tartottak, igyekeztek kerülni egymást. Áchim Károly szerint az Előre rövid időn belül „annyira fejlődött, hogy csakhamar teljesen egyenrangú ellenfelévé vált a CSAK-nak s nemcsak itt, de az egész délkeletben egyik legerősebb riválisa a jelenben is”.⁴ Az Előrének már ekkor jelentkeztek Csabán kívül is ellenlábasai. 1913 tavaszán, Orosházán játszottak az Orosházi Testgyakorlók Köre (OTK) ellen, az orosháziak – a békéscsabai sajtó szerint – igen durván játszottak, „a fair játékhoz szokott MTE emberei kellemetlenül voltak meglepve e játéktónustól”. „Miután a labdát leadó centerüket az OTK egyik játékosa rugdalni kezdi, az egész csapat, mind egy szóra levonul a pályáról.”⁵ 1913 nyarán tisztújításra került sor, de két hónap múlva lemondott a tisztikar, s a következő vezetőség nem nevezte a csapatot a dél-magyarországi kerület Arad vidéki alosztályának mérkőzéseire. Néhány környékbeli mérkőzésen még szerepelt, de a kitörő háború miatt néhány évig nem játszott a klub.

³ Békés Megyei Levéltár (továbbiakban BéML) IV. B. 424. 137.

⁴ Áchim Károly: Békéscsaba mint sportváros. In: Korniss Géza (főszerk.): Békéscsaba. Történelmi és Kulturális monográfia. Békéscsaba, 1930, 403.

⁵ Idézi: Machalek, i. m., 15.

Az Előre megerősödése az 1920-as években

1917–18-ban már ismét összeállt a csapat. Vanyiska János visszaemlékezéséből kiderül, hogy 1919-ben, a klub egyik támogatójától, lila színű szerelést kaptak, így változott az Előre színe sárga-fehérről, lila-fehérré. 1919. január 24-én az Előre kérvényezte a városi tanácstól, hogy a vásártér sertéspiaci részét labdarúgó-pálya céljaira használhassák. A városi tanács minden kötelezettség nélkül átadta a területet, azzal a kikötéssel, hogy az országos- és heti vásárokon a pálya csakis rendeltetése szerint használható. Hamarosan kiderült, hogy a nagy por miatt a disznópiac nem alkalmas a labdarúgásra. 1919 augusztusában megkapták a város-tól a Gyulai úti pályát. A következő évben a város vissza akarta venni a területet, ezzel mintegy három évig tartó huzavona kezdődött pálya ügyben. Közben a CSAK megkapta sporttelep céljára a Réthy utcai területet (a mai Kórház utcai pálya területe), ahol még abban az évben 500 ülőhellyel rendelkező fedett tribünt építettek, majd 1921-ben elkészült a pálya betonkerítése is. 1921. február 14-i ülésén tárgyalta a városi közgyűlés a CSAK beadványát a sportpálya bérletének állandósítására. Figyelembe vették a CSAK beruházásait és az akkori bérlet lejáta után, újabb hat évre bérbe adták a pályát az egyesületnek. Ugyancsak pálya ügyben tárgyalták az Előre két javaslatát, az első az volt, hogy a sporttelepet a város vegye saját kezelésbe, ha ez nem kivitelezhető, a második javaslat szerint a területet a CSAK-nak és az Előrének kizárólagos joggal engedje át a város. Mindkét javaslatot elutasították. Az elsőt a rossz gazdasági helyzet miatt, a másodikat pedig arra való hivatkozással, hogy a pálya „ne csak az egyes kluboknak, hanem lehetőség szerint a testnevelésben részt vevő egész közönségnek rendelkezésére álljon”.⁶ A képviselő-testület 1921. április 25-én viszont úgy határozott, hogy a Keleti sor előtti területből 4500 négyszögölnyi sportpálya céljára, évi 200 korona bér fizetése mellett, tíz évre bérbe ad az Előrének. A területet hamarosan alkalmassá tették a sportra, de nemsokára kiderült, hogy a talajvíz miatt, csak nyáron lehetett rajta játszani, ősszel és tavasszal a CSAK pályát kellett bérbe venni a mérkőzések lebonyolítására. A pálya ügy 1923 végén oldódott meg. A városi közgyűlés határozata értelmében hat évre bérbe adták az Előrének a Corvin, Csányi és a Virág utcák által határolt 6000 négyszögölnyi területet. A bérleti szerződés szerint „a sporttér fokozatosan fejlesztendő, s akként építendő ki, hogy az összes sport és atlétika gyakorlására alkalmas legyen”. Az Előre köteles volt továbbá a helyi egyesületeknek és a tanuló ifjúságnak a szokásos díjak ellenében átengedni. Az Előre ezután a Csányi utcai pályán játszotta a mérkőzéseit.

Az Előre, 1920-ban egy hírverő mérkőzés után, a budapesti Ramblerektől leigazolta az endrődi szü-

⁶ BéML, V. 71. 4. kötet., Machalek, i. m., 18.

letésű Jánossy Bélát. Jánossy nagyszerű középcsatár volt, hamarosan lehozta Pestről Amsel Ignác kapust, aki az Előreből lett válogatott játékos. Jánossy játéktudása mellett kiváló szervezőképességgel is rendelkezett, rögtön az Előre játékos-edzője lett. Jánossy és Amsel Csabára jövetelében az is közrejátszott, hogy a tanácsköztársaság alatti magatartásuk miatt igazolási eljárás folyt ellenük.⁷ Alaposan megerősödve vágtak neki az 1921/22. évi Dél-kerületi Labdarúgó Alsövetség (DLASZ) bajnokságának. Igaz, hogy Amselt 1922 májusában elvitte a Ferencváros, a még így is erős Előre a következő idényben nagy riválisává vált a bajnokságra törő Szegedi AK-nak. 1922. október végén azonban Jánossy játékjogát felfüggesztették profi vád miatt, emiatt nem is tudott pályára lépni a sorsdöntő mérkőzésen. Abban az időben csak amatőr játékosok játszathattak, az amatőrök viszont nem fogadhattak el pénzt a játékukért. A klubok azonban igyekeztek különféle juttatásokkal magukhoz csábítani a játékosokat. Vezetőségi tagok, mecénások álláshoz, üzletekhez segítettek a labdarúgókat. Ezeket a játékosokat nevezték álamatőröknek. Bár az álamatőrizmust a labdarúgó szövetség üldözte, a gyakorlatban nehéz volt őket leleplezni. Az 1920-as évek elején már felmerült az amatőrök és a profik szétválasztásának kérdése, ez végül 1926-ban valósult meg, mikor a klubok megállapodtak a profi bajnokság elindításáról. Jó példa az akkori viszonyokra Milyó János esete, akit pályafutása elején el akart vinni a CSAK, azzal az ígérettel, hogy tisztviselőt faragnak belőle. Ő azonban maradt az Előrenél, viszont itt kezdetben nem volt állása, ezért a klub egyik mecénása, a zsidó származású Leipniker Sándor alkalmazta festéküzletében. Milyó azután profinak állt, s játszott a rövid életű Csaba FC-ben. A Jánossy-ügy miatt elmérgesedett a viszony a DLASZ és az Előre között. A Nádor szállóban tartott, 1922. november 30-i választmányi ülésen egy bizottságot választottak azzal a feladattal, hogy a CSAK hasonló bizottságával megtárgyalja a bajnokságtól való visszalépés lehetőségét. Ezután mindkét csabai csapat kilépett a dél-kerületi bajnokságból (a CSAK egy félbeszakadt meccs miatt neheztelt a szövetségre). Hosszas csatározások után a déli kerületet két alosztályra bontották a szegedire és a csabaira. A két alosztály győztese mérkőzhetett meg a Dél bajnoka címért, a bajnok azután elindulhatott az országos amatőr bajnokság középdöntőjében.

1922. június 18-án zászlóavató ünnepséggel ünnepelték meg a tízéves jubileumot. A zászlót Kökényessy Gyula Zoltán díszelnök, közbádoghíd igazgató, állatorvos felesége adományozta a klubnak, mint zászlóanya. A Zászló Bizottság 1922. május 11-i ülésén hagyta jóvá az avatás forgatókönyvét. A zászlót a római katolikus templomban felszentelték, majd kivonultak a CSAK pályára, ahol Vidovicski Kálmán

evangélikus lelkész avatta fel, ezután Péli Mihály klubelnök vette át a zászlóanyától. Az ünnepségen Kvasz György ügyvéd, az egyesület ügyésze mondott ünnepi beszédet. Ezután került sor a zászlószegek beverésére: először a zászlóanya, majd a város- és a sportegyesületek képviselői, a védnők, ipartestületek és a társadalmi egyesületek következtek. A *Békes Megyei Közlöny* szerint „disszonánsnak” hatott, hogy a nyomdászszakszervezet képviselője „Világ proletárjai, egyesüljetek” jelisével verte a szöveget a zászlóba.⁸ A tízéves jubileum, a reprezentáció önmagában is a klub stabilizációját jelzi, de mint láttuk, a politikai diskurzusra is lehetőséget adott.

Áchim Károly 1920-ban megjelentette a *Csabai Sport* c. lapot, amely a megye első sportújságja volt. 1921-ben Dörflinger Béla malomtulajdonos, az Előre egyik mecénása, kérvényt adott be az alispánhoz, hogy *Munkássport* címen időszaki lapot adhasson ki. Felelős szerkesztőként Kvasz Györgyöt jelölte meg, a lapot Gesmey Soma nyomdájában tervezték nyomtatni. Az alispán azonban nem engedélyezte a lap kiadását. 1922-ben viszont az Előre megvásárolta a *Csabai Sportot*, amely 1922 februárja és márciusa között *Munkássport* néven jelent meg, de a főispán utasítására vissza kellett térniük az előző névhez. A felelős kiadó és szerkesztő Áchim L. András, az egyesület főtitkára lett. A lap csak néhány évig működött, az 1925. júniusi választmányi ülésen Fischer Imre jelentette be az újság megszűnését. Az egyesület lapjának azonban fontos szerepe volt abban, hogy az Előre 1924-ben saját pályához tudott jutni.

Az Előre 1924 augusztusában vehette birtokba a Csányi utcai pályát. A tribün építésére januárban szerződést kötöttek az egyesület egyik alapító tagjával, Filipinyi András áccsal, aki vállalta, hogy felépíti a tribünt annak fejében, hogy a húsz éven keresztül megkapja a klub bevételeinek 25%-át. Filipinyi el is készítette a fedett, 516 személyes lelátót, valamint planírozta a játékerteret. Ez a szerződés azonban túl nagy terhet rótt az egyesületre és a tönk szélére sodorta. Az Előre megpróbálta felbontatni a kontraktust, de a törvényszék által eljárási díj címén kiírt – az inflációs időkben, a klub helyzetéhez képest jelentősnek számító – kétmillió koronát nem tudták letétbe helyezni, így az eljárást megszüntették. Végül nem ment csődbe a klub, de takarékosági okok miatt el kellett engedniük Jánossy Bélát, aki ekkor már fizetett labdarúgóedző volt. 1926-ban a nehéz anyagi helyzet miatt felmerült a Kereskedők Atlétikai és Vívó Egyesületével (KAVE) való fúzió, de ez végül nem valósult meg. 1927-ben Filipinyi újból nehéz helyzetbe hozta az egyesületet, amikor megalapította a maga profi csapatát, először Előre-Csaba FC, majd miután az Előre nevet nem használhatta, Csaba FC néven. A csapatban főként az Előretől elszippkázott játékosok

szerepeltek. A csapat a professzionista bajnokság II. osztályába nevezett be. A Csaba FC nemsokára nehéz anyagi helyzetben került, támogatásért fordultak a városhoz, a kérelmüket azonban elutasították azzal, hogy az amatőr sport támogatására sincs fedezet, egyébként pedig a „Csaba FC, mint profi alakulat üzleti alapon álló vállalat, mint ilyet [a város] semmi körülmények között nem óhajt támogatni”.⁹ Az alakulat 1928 júniusában már csődbe is ment.

A már említett csabai alosztályban, az 1920-as években a CSAK dominált, az 1923-as indulástól kezdve az 1928/29-es idényig mindig ők nyerték a bajnokságot, szám szerint hatszor. Az Előre ötször volt második. A két csabai csapat versengésében talán csak az OTK (később OMTK) tudott beleszólni. Az 1929/30-as idényben új vetélytárs jelent meg, a Jánossy Béla által edzett téglagyári csapat, a Bohn SC. Miután a Bohn megnyerte a bajnokságot az Előre ismét csak második lett, de már megelőzte a nagy rivális CSAK-ot. Az *A Sport* c. lapban ekkor az Előret örök másodikként emlegették. A CSAK elleni meccsekről Szombati János az Előre egykori játékosa úgy nyilatkozott, hogy hiába volt az atlétáknak több pénzük, jobb felszerelésük, viszont nem volt meg az a fanatikus szurkolótáboruk, amivel az Előre rendelkezett. Az Előre sokkal népszerűbb volt a CSAK-nál, ezt mutatta az *A Sport* által 1930-ban indított szimpátia-verseny is, ahol a labból kivágott szavazócédulákon játékosokra, majd klubokra is lehetett szavazni. Az Előre 2164 szavazatot kapott, a CSAK mindössze 36-ot. A második helyen egyébként egy iparos csapat, a Gyulai TE végzett 1501 szavazattal. A szavazatok magas száma utal az Előre széles társadalmi beágyazódására is. Megállapíthatjuk, hogy a klub vezetőségében az iparosok jelentős szerepet játszottak, ők biztosították a klub működését, a szélesebb társadalmi bázisát valószínűleg a munkásság jelentette.

Az Előre megszűnése és a Törekvés megalapítása

A klub a húszéves jubileumát 1932. augusztus 21-én ünnepelte meg. Az ünnepség keretében átadták az új kerékpáros pályát, a futballcsapat pedig legyőzte az SK Bratislava csapatát. Látszólag az egye-

Az Előre 1922-es (?) zászlószentelési ünnepségén

sület a történetének legszebb időszakát élte, de még ugyanezen a napon az Előre MTE rendes tagjai közül harminchárman egy memorandumot intéztek Kvasz György elnökhöz, miszerint indítványozzák a klub ügyvezetésének átvizsgálását. Az indítványt kezdeményező tagokat az augusztus végén összehívott rendkívüli közgyűléseken kizárták az egyesületből. Név szerint Máté Mátyást, Molnár Jánost, Viczián Jánost, Lipták Jánost, Botyánszki Györgyöt, Marek Pált és Markovits Bélát. Erre a kizárt tagok az alispánhoz fordultak. Az alispán elrendelte az Előre elleni vizsgálat lefolytatását, vizsgálóbiztosként pedig Antalóczy Nándor vármegyei főlevéltárost nevezte ki. Antalóczy megállapította, hogy az egyesület pénzkelzése rendetlen, ügymenete nemcsak szabályellenes, hanem jogellenes is.¹⁰ Az alispán 1932. október 3-i határozatában az egyesület további működését felfüggesztette. A labdarúgócsapat további szereplését azonban engedélyezte. 1933. február 17-én Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter Francziszky Lajos városi aljegyző személyében ha-

⁷ Kun, i. m., 176.

⁸ Idézi Kun, i. m., 177.

⁹ BéML, V. 71. II. kötet

¹⁰ BéML, IV. 407. b. 17136/1932.

Az Előre 1922-es (?) zászlószentelési ünnepségén

tósági biztost állított az egyesület élére azzal, hogy hívja össze a közgyűlést, ahol válasszanak új vezetőséget és gondoskodik az alapszabályok szükséges módosításáról. Franciszky április 2-án jelentette a főispánnak, hogy az összehívott közgyűlésen megválasztották az új vezetőséget, amely hamarosan kérvényezte az alispántól, hogy állítsák vissza a klub autonómiáját. Az új elnök Gyulai Mihály lett. A szövevényes ügy háttérében nem kis mértékben a nemzetiségi politika állt. Már Antalóczy is megjegyezte a jelentésében, hogy „az egyesület egyes tagjai, de különösen a tisztségükhöz ragaszkodó vezetőség az egyesület leple alatt csehszlovák politikát folytatnak”. Utalt arra is, hogy állítólag Csehszlovákiából pénzbeli támogatást kaptak. Az Előre szlovák túsorán a csehszlovák rádió „örömmel üdvözölte az ott megjelent egyetlen »Napred« nevű magyarországi szlovák sportegyletet, mely összekötő kapcsa a déli és északi szlovákoknak”. A belügyminiszter 1933. február 27-i leiratában tájékoztatja a főispánt, hogy a csehszlovák sajtó az eseményeket „oly színben tüntette fel, mintha ez a vizsgálat a magyarországi tót

kisebbség állítólagos üldözésének egyik megnyilvánulása volna”.¹¹ Kisebbségpolitikai szempontból fontosnak tartotta, hogy a vizsgálatot Kvasz György nemzetellenes magatartására vonatkozóan ne terjesszék ki, inkább azt javasolta, hogy – mivel Kvaszt ügyvédi minőségében elkövetett sikkasztás vétségében vád alá helyezték –, vizsgálják meg azt, hogy az elnököt nem terheli-e a klub ügykezelésével kapcsolatban bűncselekmény. A felfüggesztés miatt, a Kvaszék által beadott fellebbezésből kiderül, hogy a Kvasz-féle vezetés azon az állásponton volt, hogy az Előre vegyes, magyar–szlovák nyelvű egyesület legyen. A tagok közötti „versenyfutás” is a szlovák kérdésben indult meg. Jánossy Gyula polgármester 1933. november 10-én írott levelében azt kérte az alispántól, hogy járjon közbe az Országos Testnevelési Tanácsnál, annak érdekében, hogy az egyesület adósságainak fedezésére segélyt utaljanak ki, mivel a volt vezetőségi tagok, újra át akarják venni az egyesület vezetését és a csehszlovák kormánytól pénzt akarnak beszerezni, hogy az egyesület létét biztosítani tudják. A vizsgálat tehát azért indult meg, hogy a szlovák párti vezetőséget és Kvasz György elnököt

kibuktassák, de személyi ellentétek is húzódhattak a háttérben, hiszen az ügyet kirobbantó 1932. augusztusi választmányi üléseken több szlovák származású tagot is kizártak az egyesületből. Kvasz ellen egyébként – már az Előre ügy előtt – 1932 áprilisában saját útján elkövetett izgatás vétsége miatt indítottak eljárást, ő volt ugyanis a szerzője a *Slovenská sloboda* című röpiratnak.¹²

Minden baj ellenére az Előre 1933-ban addigi legnagyobb sikerét érte el, miután megnyerte a csabai alosztály bajnokságát, a Szegedi KEAC legyőzésével a Délkerület bajnoka lett. Az országos amatőrbajnokság középdöntőjében nagy csatában maradtak csak alul a budapesti Törekvéssel szemben. Az 1932/33-as idény befejezése után azonban a csapat kulcsjátékosai kivándoroltak Csehszlovákiába. A következő idényben a klub csak az ötödik helyet szerezte meg, ráadásul az előző évben megválasztott, Gyulai-féle vezetőség nem tudta biztosítani az anyagi feltételeket, az egyesület egyre jobban el-

adósodott. A már említett Jánossy-levél szerint 1933 novemberében a klubnak 7-8 ezer pengő adóssága volt, „ennek következtében összes jövedelmei a zárgondnokhoz futnak be, ki a bevételek felhasználásáról a bírósághoz ad be számadásokat”. A súlyos belső válság következtében 1934. július 8-án a közgyűlés kimondta az egyesület feloszlását.

Időközben az Előréhez kötődő sportvezetők egy része egy másik sportegyesület alakításában látta a kiutat a válságból. Fischer Imre javaslatára 1933. augusztus 27-én megalakult a Törekvés Sport Egyesület. Díszelnöknékké választották Jánossy Gyula polgármestert, Péli Mihályt az Előre régi elnökét, aki az 1936-os címtárban az üveg- és porcelánkereskedők között szerepelt, Kovács Mihály malomtulajdonos és Blum László nagykereskedőt. Fischer Imre könyvkötő lett az egyesület elnöke, ügyvezető alelnökné pedig Molnár Lajos m. kir. útmestert választották. A husztagú választmányba főként iparosok kerültek be: cipészek, bádigosok, ácsok, asztalosok, hentesek, de tagja volt a választmányban egy írógépműszerész, egy kéményseprősegéd és egy cipészsegéd is. Az egyesület színe – megfordítva az Előre lilá-fehér színét – fehér-lila lett.¹³ A Törekvés az 1934. július 17-i rendkívüli közgyűlésén felvette a megszűnt Előre labdarúgóit az egyesületbe, felújítva ezzel saját, addig szünetelő labdarúgó szakosztályának működését. Ugyanakkor kimondták, hogy az Előrért és játékosait terhelő bárminemű tartozásért anyagi felelősséget nem vállalnak. Ezzel nyilván a hitelezőket akarták elkerülni, bár a Törekvés jog szerint nem volt az Előre jogutódja, a gyakorlatban annak tekintették, hiszen az Előre volt tagjai alapították, s a mérkőzéseiket is a volt Előre-pályán a Csányi utcában tartották. Mégis közel egy évig mindkét klub létezett, bár a fentiek szerint a Törekvés labdarúgó szakosztálya nem működött, vagy legalábbis nem volt elég jó a csapat, ugyanis a megalakulás után beneveztek a csabai alosztály másodosztályába, ahol azonban utolsók lettek.

Előre a szocializmusban

Az egyesület Törekvés néven szerepelt az 1930-as és az 1940-es években is. 1945. augusztus 13-án a belügyminisztérium egyesületek politikai tevékenységére vonatkozó rendeletére készített jelentésből kiderült, hogy 1939. január 1-je óta csupán sporttevékenységet fejtettek ki, politikával nem foglalkoztak. A vezetők közül csak az 1943-ban megválasztott Kaján László társelnököt ítélte el a Népbíróság, további négy tag pedig a háború alatt elmenekült. Ezt követően az egyesület reprezentáns vezetői már az új politikai elit képviselőiből kerültek ki. Szobek András kommunista főispán és Lipták András polgármester

voltak a díszelnökök. A vezető tisztségeket az MKP és az SZDP képviselői töltötték be. Az egyesület ekkor már a Törekvés Munkás Testedző Egyesület nevet viselte. 1946 januárjában a polgármester felhívására közölték az egyesület vezetőségének részletes adatait. A jelentésből kiderül, hogy a Törekvésnek ekkor 600 tagja volt. Az elnöki tisztséget Such János baromfikezkeskedő (SZDP) viselte. Kiszely András (MKP), régi Előre tag töltötte be társelnöki tiszttel, aki az 1930-as években kereskedelmi alkalmazott volt, de ekkor már a közellátási kormánybiztos mellett működött, mint ellenőr. A másik társelnök Fehér Imre borkereskedő (SZDP), a harmadik pedig Steiner József vendéglős (MKP) volt. Ügyvezető elnök Viczián György rendőrségi tisztviselő (SZDP), főtitkár Bognár István városi tisztviselő (MKP), a titkár pedig Róna Károly fényképész mester (PDP) volt, aki már az 1920-as években az Előre intézőjeként tevékenykedett.¹⁴ 1946 augusztusában a Törekvés fuzionált a Rokka SE-vel, s ekkor az egyesület újra felvette az Előre MTE nevet. 1947-ben az Előre az NB II-ben játszott, ahol az első osztályba való feljutásért küzdött. Igen nehéz gazdasági helyzetben volt az egyesület, a várostól kellett kérni teherautót, hogy a vidéki mérkőzésekre könnyebben tudjanak eljutni. Az NB I-be való jutást akkor még nem sikerült kiharcolni, a budapesti Elektromos jobb gólarányának köszönhetően jutott a felsőbb osztályba.

1948 elején a kommunista párt akaratának megfelelően átszervezték a sportirányítást, erőltetett fúziókkal megszüntették a polgári sportegyesületeket. Az 1948. március 4-i megyei sportaktíva ülésen Tokaji Gábor megyei sportfelelős – aki a megszűnés előtt az Előre intézője volt – ismertette a „sportéletnek a demokráciaellenes korrupt és konzervatív elemektől való megtisztítását”¹⁵ célzó határozatot. Elmondta továbbá, hogy a tisztogatások alatt a sportgazdaságok szünetelnek. Ez valójában az úgynevezett jobboldali szociáldemokraták ellen irányult, az MKP és az SZDP egyesítésével párhuzamosan. Tokaji az Előre júniusi közgyűlésén úgy nyilatkozott, hogy elég, ha két sportegyesület működik a városban, az egyik a városban, a másik pedig Erzsébethelyen.¹⁶ Ennek megfelelően 1948. június 19-én az Előre, a CSAK és a Békéscsabai Textil SE hármas fúziójából megalakult a Békéscsabai Szakszervezetek Sport Egyesülete (BSZSE). Az új egyesület a Réthy (ma Kórház) utcai sporttelepre költözött. A hamarosan jelentkező anyagi gondokat a Magasépítő Vállalat egyesületéhez, az Építők SK-hoz való csatlakozás oldotta meg. 1951-re elkészült a Kazinczy utcai új városi stadion, melyet a „Honvédnapi és a Második Békekölsönjégyezés tiszteletére” rendezett tömegversennyel és az Építők

¹¹ BÉML, IV. 401. b. 1366/1933.

¹² BÉML, VII. 1. c. 1769/1932.

¹³ BÉML, IV. 424. 284.

¹⁴ BÉML, V. 82. 716/1948.

¹⁵ BÉML, XXXV. 19. 4. 23. ő. e.

¹⁶ Machalek, i. m. 114.

Szegedi Lokomotív elleni labdarúgó mérkőzésével avattak fel.

Az 1950-es évek elején a sport központi, politikai irányítás alá került. 1951-ben létrehozták az Országos Testnevelési Bizottságot, helyi szinten pedig a megyei és járási tanács mellett működő, megyei és járási sportbizottságokat. A hangsúlyt a tömegsportra helyezték. Bővítették a sportkörökben a szakosztályok számát, „min keresztül kiléptünk abból a helytelen kapitalista irányzatból, hogy csak futball nyújt megfelelő edzettséget” – olvashatjuk az MDP 1953. március 23-i megyebizottsági üléséhez készült kiegészítő jelentésben.¹⁷ Megszűntek tehát azok a sportegyesületek, melyek a tagok társadalmi helyzetét, identitását tükrözték. Helyettük létrehozták, például a Traktor SE-ket, ahol a „szocialista szektor dolgozói” sportoltak. Egy 1956 márciusi jelentés szerint, nem egy helyen jobboldali nézetek terjedtek el, ami „burzsoá gondolkodásban”, a „tömegsport lebecsülésében” stb. mutatkozott meg. Példaként az Építőket hozták fel, mely „úgy akarta a labdarúgás problémáit megoldani, hogy pénzért vásárolt játékosokat (Imri, Sáfrány, Varga, stb.), amivel nagymértékben rontották a többi játékos kollektív együttműködését”.¹⁸ Az Építők SK nevét 1957-ben Építők-Előre SK-ra változtatta. Az 1960/61-es idényben az Építők-Előre az NB III-ban a kiesés elkerülése ellen küzdött. Sorsdöntő meccsen a már kiesett békéscsabai Agyagipar ellen harcolták ki a bent maradást. A következő évben az egyesület fuzionált az Agyagiparral, s a megerősödött futballcsapat jó eséllyel pályázott az NB II-es tagságra, azonban nem sikerült kivívni a feljutást. 1962 végén az építőipari vállalat átadta az egyesületet a városnak, 1963. január 27-én újjáalakult a Békéscsabai Előre SC. A klub elhagyta az Építők kék-fehér színét, s újra felvette a lila-fehér színt. Az Előre Kovács Józsefnek, a megyei testnevelési és sporttanács akkori elnökének köszönhetően alakult újjá, aki a régi hagyományokra épülő sportkört akart életre hívni, mivel a különböző neven szerezplő egyesületet a szurkolók nem érezték magukénak. A vezetőségről Machalek István megállapította, hogy együtt voltak benne az államapparátus képviselői, a nagyvállalatok vezetői és a lila-fehérek régi harcosai.¹⁹

1970 végén újabb fúzió következett, ekkor az Előre a kissozvetkezetek sportkörével a Spartacus SK-val egyesült, így jött létre a Békéscsabai Előre Spartacus SC. Később a Dózsa SK is csatlakozott az egyesülethez. Ezzel egy széles bázisra alapuló egyesület jött létre. Az alapszabály szerint az Előre bázisszervei a megyei- és a városi tanács, a KISZÖV, a szövetkezetek és az egyes vállalatok voltak. Labdarúgásban az

1974-es év emelhető ki. Az NB I-be való feljutásért Szentendrén vívott sorsdöntő mérkőzés előtt kitört a futball-láz a városban. A helyszínen mintegy négyezer ötszáz csabai szurkoló tekintette meg a mérkőzést. A szentendrei pálya és a csabai posta között telefon összeköttetést létesítettek, a városban felállított hangszórók segítségével közvetítették a mérkőzést. A következő idényben már NB I-es mérkőzéseket láthattak a csabai szurkolók. 1974. augusztus 31-én, ha lehet, még magasabbra szökött a fociház, ekkor került sor az első mérkőzésre az NB I-ben, az ellenfél az MTK volt. A csapat végül bent maradt az első osztályban, Pásztor József, az év felfedezettje pedig meghívást kapott a magyar utánpótlás válogatottba.

1979. június 8-án tárgyalta a városi tanács végrehajtó bizottsága az Előre SC és a Békéscsabai Tanács Agyagipari SK (TASK) működésének tapasztalatairól szóló jelentést. A klubvezetés és a tanácsi vezetés is létkérdésnek tartotta, hogy az Előre az OTSH által kiemelt sportegyesületek közé kerüljön. Araczkai János tanácselnök elmondta, kérelemmel fordultak a megyei tanácshoz, hogy egészítsék ki a két egyesület költségvetését. A megyei tanács a TASK esetében ettől elzárkózott, viszont az Előre részére hajlandónak mutatkoztak támogatás nyújtására annak érdekében, hogy a megyének olyan sportköre legyen, melyet az OTSH kiemelten kezel.²⁰ A kiemeléshez szükséges feltételeket teljesítette az egyesület, így az átminősítés 1982 júniusában meg is történt. Egy 1985-ös jelentésben a szakosztályok szakmai feladatainak teljesítéséről számoltak be a kiemelés óta. A labdarúgó szakosztályról megállapították, hogy az 1982/83-as idényben is a bent maradást tűzték ki célul, ezt azonban nem sikerült teljesíteni, a csapat kilenc év után kiesett. A Magyar Népköztársasági Kupában (MNK) viszont a tervezett legjobb nyolc közé jutást túlteljesítették, hiszen a harmadik helyet szerezték meg. A következő idényben rögtön sikerült visszajutni, annak ellenére, hogy az NB II-ben csak a harmadik helyet szereztek meg, de a vesztegetési ügybe keveredett Volánt kizárták, így az Előre juthatott fel az első osztályba. Az MNK-ban ismét elődöntőig jutott a csapat. A visszakerülést követően a sikeres kupaszereplésnek köszönhetően, a Közép-európai Kupában indulhatott az Előre, a bajnokságban pedig a hatodik helyet érték el, amely az addigi legjobb eredménynek számított. 1986 nyarán Csank János lett a vezetőedző. Ez egyesület vezetősége a középmezőnybe kerülést jelölte meg célul. Ezt sikerült is elérni, a nyolcadik helyet szerezték meg az 1986/87. évi bajnokságban. A következő szezonban a külföldre igazolt Pásztor hiányát megérezték, de aztán összeállt a csapat és az egyesület addigi legnagyobb eredményét érték el, azaz, hogy Szolnokon az MNK döntőjében legyőzték a Honvédot, s ezzel megnyerték a kupát.

20 BéML, XXIII. 451. 81. kötet

A sikert azonban beárnyékolta az 1988 őszen ki-robbant bundabotrány. 1988 októberében hat Előre-labdarúgót letartóztattak az 1986. április 26-án lejátszott Pécs–Békéscsaba mérkőzés befolyásolásáért. A pécsi játékosok, hogy bebiztosítsák győzelmüket és ezzel a megszerezze második helyet, 100.000 Ft-ot szedtek össze, amit felajánlottak a csabai játékosoknak, cserébe azért, hogy a mérkőzést elveszítsék. A pénzt a találkozó után meg is kapták. A Pécsi Városi Bíróság az érintett játékosokat felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte, a Baranya Megyei Bíróság azonban az ítéletet pénzbüntetésre változtatta.²¹ Az ügy azonban tovább burjánzott, nyomozást indítottak Araczkai János ellen, aki 1973 és 1981 között volt a városi tanács elnöke, majd a megyei tanács elnökhelyettese, 1985-től általános elnökhelyettese lett. A folytatólagosan különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés büntette és más bűncselekmények miatt, Araczkai János és társai ellen indított büntető ügyben az 1989. június 1-jén meghozott vádirat szerint az ügynek – melyben több tanácsi vezető és tisztviselő is érintett volt – tizenhárom vádlottja volt.²² Röviden összefoglalva a több szálon futó ügy főbb mozzanatait a következők voltak. A tanácsi költségvetésből túlzott összegű év végi tartalékot képeztek pontosan körül nem határolt központi kezelésű célokra, majd ezekkel az összegekkel finanszírozták játékosok szerződését, játékosok letelepítését, lakáshoz juttatását. Voltak olyan labdarúgók, akik átigazolásuk fejében a lakás problémájuk megoldását kérték. Összesen hat játékost és egy edzőt részesítettek jogellenesen lakástámogatásban. A megyei tanács az 1982-ben alakult Előre Baráti Kör egyesületet 1984 és 1988 között – vb-határozat hiányában – jogtalanul 8.310.000 Ft támogatásban részesítette. 1986 tavaszán, mikor az Előre nehéz helyzetbe került, a bajnokságban két mérkőzése is bunda volt. Az MTK VM és Haladás elleni mérkőzések kapcsán 400.000 Ft illetve 200.000 Ft került – közvetítő segítségével – átadásra. 1985-ben és 1986-ban a megyei tanács békéscsabai és gyulai festőktől festményeket vásárolt. A festőművészek a vételár felét visszaszolgáltatták, amit a tanács aztán sportcélokra használt fel. A labdarúgó szakosztálynál „fekete kasszát” működtettek, ennek forrását a labdarúgók prémiumából és a szerződésben meghatározott idő előtti távozásakor visszafizetett összegek, a társadalmi sportaktívák felajánlott jutalma, valamint a festőművészek adománya képezte. A „fekete kasszából” fedezték a játékosok és az edző szerződésbe nem foglalható anyagi követeléseit, a bírók megvendéglését, a mérkőzések befolyásolását, stb. Az országban kialakult gyakorlat szerint a játékosok és az edzők a jogszabályban előírtnál magasabb összegekre tartottak igényt. Ezt

21 BéML, XXV. 10.c. B 238/1989

22 BéML, XXV. 10. c. B 238/1989

Csabán a „fekete kasszából” nem tudták kifizetni, ezek fedezésére szolgáltak az Előrének és Baráti Körnek nyújtott tanácsi támogatások.²³

Murányi Miklós megyei tanácselnök a kialakult helyzet lényeges elemeit érintette a *Népsportnak* adott, 1989. december 19-én megjelent interjújában. E szerint, a Békés megyében kialakult szövetkezeti és vállalati rendszer nem teremtett stabil gazdasági alapot az egyesületek működéséhez. A megyei és városi tanács tehát erőn felül vállalkozott arra, hogy az Előre működéséhez szükséges fedezet biztosítsa. Megjegyzendő, hogy az egész országban hasonlóan működött a labdarúgás finanszírozása, de más vidéki csapatok, mint például a Rába ETO vagy a Videoton mögött stabil anyagi háttérrel adó üzemek álltak, nem beszélve az állami szervek által támogatott pesti csapatokról. Felmerül a kérdés, hogy egy megyei tanács elnökhelyettese a csapat jogellenes támogatásával miért vállalta a kockázatot, amivel egy esetleges személyi ellentét esetén is könnyen meghurcolhatják? Valószínűleg egyrészt azért, mert szerette a labdarúgást, másrészt a városban, de a megyében is hatalmas társadalmi erő állt a futball mögött. Ezt jelzi az is, hogy ha nem is ment éppen a csapatnak 10-15 ezer néző mindig volt a Kórház utcai pályán. Volt olyan vélemény is, mely szerint az ügy azért robbant ki, mert Araczkai nem volt jó viszonyban az MSZMP megyei első titkárával. Murányi szerint ez a feltételezés tévútra viszi a kérdést, de valószínűleg nem Araczkai lehetett a legfelsőbb vezető, akinek szerepe volt a bundabotrányban.

A bundaügy idején hivatalban lévő városi tanácselnök dr. Gally Mihály is a per egyik vádlottja volt. A helyi Fidesz aláírásgyűjtéssel kezdeményezte Gally visszahívását, ami 1988 augusztusában meg is történt.²⁴ Mire a per véget ért, a rendszer addigra már megbukott. A bundaügy bizonyos értelemben a csabai rendszerváltás egyik fő momentumának is tekinthető.

Az Előre az 1990-es évek elején igen nehéz helyzetbe került, az 1990/91-es idényben kiesett az első osztályból. A következő évben megnyerte az NB II keleti csoportját, és visszajutott az élvonalba. Az egyesület tehát, nehezen, de kiheverte a bundaügy okozta megrázkódtatást, melyet a Pásztor József irányításával 1994-ben elnyert bajnoki bronzérem is bizonyított.

A napjaink futballjában zajló társadalmi folyamatokat a még nem teljes mértékben elérhető források és az időbeli közelség miatt nem tárgyalom, de a jövő története bizonyára számos társadalomtörténeti problémát tár majd fel a mai labdarúgás háttéréből is.

23 BéML, XXV. 10. c. B 238/1989

24 Gécs Béla (szerk.): Békéscsabai választott polgármesterek és tanácselnökök 1849–2010. http://www.bekescsaba.hu/download.fcgi/13227_0_2_POLG%C3%81RMESTEREK.pdf

► HÉJJA JULIANNA ERIKA

„Ha a társaság kellemes és a hölgyek szépek...”

Férfitársaság, szórakozás, szabadidő a XIX–XX. század fordulóján Gyulán¹

A XIX. század utolsó harmadában, a XX. század első felében a hétköznapiak, ünnepnapok munkára, szórakozásra, pihenésre fordított órái nem szigorú rend szerint váltották egymást. Bár törvények, miniszteri rendeletek, hivatali ügyrendek sora írta körül a munkaidő és az engedélyezett szabadság időtartamát, az újra és újra megismételt rendelkezések és a kilátásba helyezett szankciók (fizetésmegvonás, fegyelmi eljárás) azt sejtetik, a hétköznapiakat mégsem hatotta át teljes mértékben a „munkavégzés ethosza”. „Úgy is igyekszem majd beosztani az időmet, hogy nyáron ne legyen túlságos sok dolgom, különben úgy látom, a munkába nem fogok megszakadni, legalább annyi munka koránt sincs, amennyi a bíróságoknál volt; az igaz, hogy délelőtt, délután bejárunk a hivatalba, de hát mit is csinálna az ember, másrészt meg olyankor, mikor az embernek más dolga van, egyáltalában nem megy be.”² – állt Ladics Gyula egyik, 1898-

tól Buzisátfürdőn szolgáló barátja helyzetértékelésében. Egy, az állami tisztviselők részére 1896-ban kiadott szolgálati szabályzat kötelezővé tette „a hivatalt a kiszabott órákban rendesen látogatni; [...] ha pedig a szolgálat érdeke úgy kívánja, a szabad órák feláldozásával azon túl is működni”.³ A kötetlen munkarend – hivatásuk természetéből adódóan – az orvosokra különösképpen jellemzőnek bizonyult. Hajnal István békési orvos 1897-ben vezetett naplójából is kiolvasható, hogy a – mellesleg a vármegyei, városi közigazgatásba, a helyi iskola- és református egyházügybe, a társas körök és gazdasági egyletek munkájába is aktívan bekapcsolódó – doktor bármely napszakban betegeti rendelkezésére állt.⁴

A gyulai Ladics és Kliment család gazdag – az elmúlt években több szempontból vizsgál⁵ – iratanyaga a nem munkával töltött szabadidős tevékenységek ku-

tatásának is tág teret enged. A férfiak egymáshoz, családtagjaikhoz írt leveleiből kitűnik, hogy a diák- és hivatalnoklét nem volt túlságosan kötött, a munkára, kikapcsolódásra fordított idő rugalmasan alakítható volt. A szabadidő eltöltése magányos olvasgatással, esetleg szűk családi, baráti körben éppúgy telhetett, mint nagyobb társas rendezvényeken, hivatali banketteken. Az urak otthonosan mozogtak a táncparketten, esténként színházba, kaszinóba jártak, kártyáztak, beszélgettek. Különösen magával ragadóak a kedvelt fürdőhelyekről keletkezett sorai, nyaralásról, körutazásokról írt élménybeszámolóik. A korabeli sajtó pedig kellő tájékoztatást ad a férfiak különféle sporttevékenységeihez, vadászathoz való viszonyáról.

Gyuláról a fővárosba

A gyermek- és ifjúkorban kötött barátságok, s különösen a középiskolai, egyetemi évek alatt szerzett ismeretségek sokszor életre szóló kapcsolattá váltak. „Most nincs itt, Gyulán egy hozzám való ifjanc sem: Keller és Ladics Gyula, Szénásy Dénes mind távol van és a Ducsi gyerek is.” – panaszkolt 1889-ben a Budapesten mérnöki tanulmányokat folytató húszesztendős Novák Ferenc, Fiumében hivatalnokoskodó barátjának.⁶ A fővárosi egyetemek Békés megyei származású vagy itteni középiskolát végzett, szoros baráti viszonyban álló tanulóit 1893-ban Budapesten létrehozták a Békésme gyei Egyetemi Ifjak Körét. Az a felismerés vezette az alapító tagokat, hogy „az a szolidaritás, mely rendesen megvan azok között, kik egy nagyvárosba egy vidékről kerülnek fel, fenntartassék és élesztessék”. A minden ismeretség és összeköttetés nélkül a „nagyváros káoszába” érkező fiatalokat az elzüllesztől kívánták megóvni; felolvasásokat, szavakat szerveztek, időnként egyleti estélyeket adtak, járatták a Békés megyei lapokat, élénk érdeklődést mutattak a megyei közélet eseményei iránt. 1902-ben a budapestihez hasonló kör alapított mintegy ötven kolozsvári egyetemista is.

Ladics György gyulai ügyvéd Budapesten egyetemi és joggyakornoki éveit töltő László fia kikapcso-

Gyulai fiatalemberek csoportja (1872–1873) (BéML, Hajóssy Ottó iratai)

lódásként jó időben sokat sétált, a Városligetben is, maga korabeli, gyulai származású fiatalemberek – „a hazai kör” – (Szénásy Dénes, Novák Ferenc, Bodoky Zoltán, Beliczey Géza és Tibor, Hoffmann Mihály) vagy csorvási unokatestvérei, a Reck fiúk társaságát kereste. „Most úgy látszik, fél Gyula idefent van; tegnap Jancsovics Palival találkoztam, s mondta, hogy minden nővére idefent van; ma pedig Emillel, Blankával és Follmann Jankával ebédeltem; hallom, hogy Fábry is itt van; (ez gyanús, mert) azt mondja Blanka, hogy az öreg mama Leonát új évre itt hagyja.”⁷ Színházba, múzeumba, vendéglőbe járt a fiatalság vagy betértek a Hungária kávéházba „cigányozni”, voltak az orfeumban is, máskor szűk körű teaestélyeken látták vendé-

¹ A tanulmány az Előre történetét áttekintő írás párjaként a XIX–XX. század fordulóján polgári körökben dívó férfimulatságokat kívánja bemutatni. A két tanulmány együtt jól dokumentálja, hogy a futball társadalomtörténeti tekintetben mennyi újdonságot hozott. A most közölt „férfiközpontú” írás párhuzamos darabjai lapunk korábbi számaiban jelentek meg. (Héjja Julianna Erika: Hagyomány és változás határán. – Női szereplehetőségek egy alföldi városban a 19–20. század fordulóján. *Bárka*, 2003. 4. sz. 98–105. és Uő.: Okos kisasszonyok – A lányok felsőfokú iskoláztatása Békés megyében. *Bárka*, 2011. 5. sz. 60–64. és Bódán Zsolt: Séták, vizitek, bálók – Egy polgárlány élete Gyulán az 1880-as, '90-es évek fordulóján. *Bárka*, 2011. 5. sz. 65–70. – A szerk.)

² Békés Megyei Levéltár (a továbbiakban BéML) XIII. 10. a. [?] Kálmán levele Ladics Gyulának (Buziás, 1898. IX. 26.).

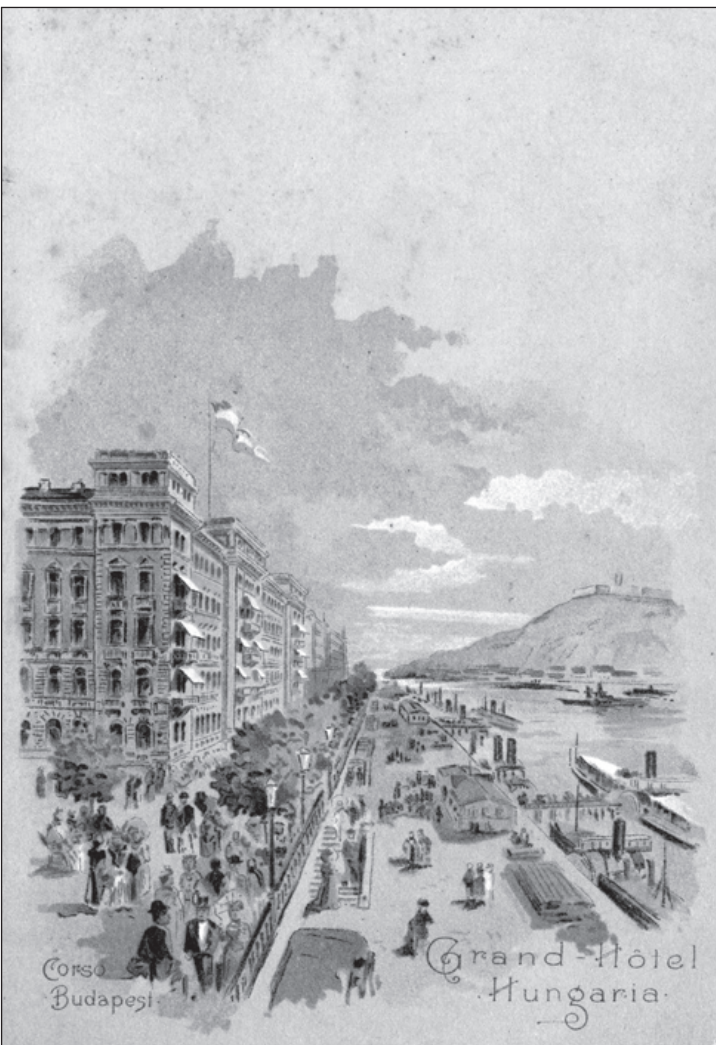
³ BMLK 341/I. 15–16., 446. p.

⁴ „De. betegeknel, du. itthon voltam.” (1897. I. 6.). „Későn keltem fel, 11-kor indultam betegekhez, s 1-kor jöttem haza. Du. Lujza néni volt nálam, elpanaszolta betegségét, s én rendeltem neki gyógyszert.” (1897. I. 8.). „Reggel nagyon sokan voltak nálam, részint betegek, részint ügyes-bajos emberek. [...] ½ 2-ig betegeknel jártam.” (1897. I. 14.). „Én [délután] 5 órakor kocsin beteghez mentem...” (1897. I. 16.). „Itthon sok dolog várt, s több beteghez is kellett mennem, úgyhogy ½ 10-től 1 óráig folyvást kocsztam.” (1897. V. 5.). „Délután egymást értem nálam az ügyes-bajos ember s a beteg, úgyhogy ilyen terhes napom régen nem volt, mert reggel 5 órakor felkelvén este 7 óráig folytonosan el voltam foglalva.” (1897. V. 9.). BéML XIV. 8. Hajnal István (1837–1904) naplója.

⁵ *Egy gyulai polgárcsalád világa. Tanulmányok a Ladics család történetéből*. Szerk. Erdész Ádám. Gyula, 2011.; Bódán Zsolt: Séták, vizitek, bálók. Egy polgárlány élete Gyulán az 1880-as, '90-es évek fordulóján. In: *Bárka*, 2011. 5. sz. 65–70. p.

⁶ BéML XIII. 10. a. Novák Ferenc levele Kliment Ferencnek (Gyula, 1889. VI. 23.).

⁷ Corvin Múzeum (a továbbiakban CM) 2010.15971 Ladics László levele Kliment Margitnak (Budapest, 1889. X. 26.).

Budapesti korzó (1893) (BéML, A Terényi család iratai)

gül egymást. Gyakran megfordultak régi, jól bevált vacsorázóhelyükön, a Kis pipában. Bekapcsolódtak az egyetemi társas körök életébe.⁸ Ladics László bejáratos volt a család atyai jó barátja, a Gyuláról a fővárosba költözött Gallacz János mérnök otthonába is. A Békés megyéből elszármazottak szinte napi kapcsolatban voltak egymással, ha a szokásos találkozás elmaradt, az feltétlen említést érdemelt: „most csütörtökön este Csernyeczkiéknél voltam, miután Novákékat már körülbelül tíz napig nem láttam”.⁹ Ladics László a Békés megyeiek Köre titkára, Zsilinszky Lajos felkérésére 1891-ben bálrendezői bizottsági tagként segédkezett

8 „Nem vagyok sem az olvasókör, sem a segédegylet tagja. Most én és néhányan megszervezünk egy együletet – Testvériség és haladás –, s ez minekünk elég.” CM 2009.2015.1 Reck Dezső levele Ladics Lászlónak (Budapest, 1890. III. 22.).

9 CM 2010.16171 Ladics László levele Kliment Margitnak (Budapest, 1890. III. 22.).

egy hangversennyel egybekötött táncmulatság megszervezésében.

Ladics László öccse, Gyula tanulmányai után nem tért vissza Gyulára, mint banki alkalmazott, majd igazgató, a fővárosban élte agglégényéletét. Barátaival szívesen túrázott a Budapest környéki kedvelt kirándulóhelyeken (Svábhegy, Leányfalu, Kovács-patak, Kamaraerdő), rendszeresen vívott, a Vigadóba hangversenyekre járt. Mások mellett Ritoók Zsigmond barátságát kereste, az orvoscsalád vacsoravendége volt. Sokat utazott, 1910-ben Németország volt az úti cél. Ha lehetőség kínálkozott, Pilisen szívesen vadászott is. Családi összejövetelek kapcsán, ünnepnapok idején Gyulára vagy a csorvási tanyára járt haza kikapcsolódni. Ladics Gyula 1904-ben az Eggenberger-féle műkereskedésben megvásárolta Spányi Béla *Esti táj* c. alkotását. Ezenkívül is jó néhány festmény és házi könyvtár volt a birtokában, amit például 1907-ben egytemesvári könyvkereskedésből beszerezett művel, a *Magyar albummal* gazdagított. 1910-ben egyik barátjától értesült egy új sajtótermékről: „A múlt héten jelent meg az első száma a *Pesti Gunár* című hetilapnak, mely kizárólag a nemi kérdést tűzte zászlájára. Lesz mit olvasni, öreg!”¹⁰ Ladics Gyula „rég jó pajtása” és „barátnője” ekkoriban Editha és Fatime volt, kellemes órákat, délutánokat töltött a hölgyek Murányi utcai lakásában.

A családi, baráti körből átmene-tileg vagy tartósan kiszakadt fiatalember héti, kétheti rendszerességgel levélben adtak hírt magukról szeretteiknek. A kapcsolattartásnak ez az intenzív – gyakran igen nagy időráfordítást igénylő – formája a későbbi életszakaszban is kizárólagos maradt, hosszú ideig a Békés megyét a századforduló idején elérő telefonösszeköttetés sem szorította háttérbe. Egy-egy várt levél elmaradása komoly szemrehányást vont maga után. „Egyszóval nagyon búsulok, hogy oly hamar meg tudtál rólam feledkezni – írta Novák Ferenc gyerekkori barátjának, Kliment Ferencnek –, és még csak egy rövid levélben sem emlékezel meg rólam. Bocssáss meg, kedves Duccsim, hogy ezen levellemmel is alkalmatlankodom, de ha terhedre van e levelezés, ne válaszolj, és én azt igenlő feleletednek véve, nem foglak többé háborítani

10 BéML XIII. 10. a. Ismeretlen levele Ladics Gyulának ([Budapest], 1910. X. 25.).

irkafirkáimmal. Ellenben elfelejteni sosem fog hű barátod, Fránci.”¹¹ Hajnal István kiterjedt levelezőhálózatot működtetett, rendszeresen írt és kapott levelet, személyes naplójegyzeteit pedig ugyancsak levélként küldte körbe gyermekeinek és Kígyóson lakó fivérének, Albertnek. „Egész délelőtti esős idő volt, s én itthon voltam, írtam naplót, melyet először Berti bácsihoz küldtem. Gratuláló levelet írtam Elek öcsém s a kis Elek névnapjára. Végül Kéry Kálmánnak válaszoltam egy hosszú levélben ma érkezett levelezőlapjára, melyben tudatja, hogy szerencsésen megérkezett Koritnicára.” (1897. VII. 16.). Két nappal később Hajnal István éjszaka körmölte közlendőit. „Ma 1 sűrűn beírt ívnyi választ küldtem gr. Ráday Gedeon úrnak, melyet az éjjel ½ 10-től ½ 2-ig írtam. A gróf úr – mint tegnap írta – polémiába bocsátkozik velem utóbbi levelem felett, melyben biz én őszintén elmondtam az igazat.” (1897. VII. 18.).

Műzsák nyomában

A lányok nevelésében hangsúlyos szerepet kapott a zenei képzés, főként a zongorajáték, de sok helyütt a fiatalember is elsajátították az alapvető fogásokat. Gyulán generációk sora vett órákat Erkelné Adler Adéltól, utóbb Lindl Etelkától. A századforduló műkedvelő gyulai zenészei közül Kovalszky Róbert ügyvéd kiválóan zongorázott, Fáy László hegedű-, Weisz Imre pedig cimbalomjátékával kellett figyelmet. A helyi zenei élet számon tartott alakja volt a Gyulavidéki Helyiérdekű Vasút Rt. fiatal igazgató-főmérnöke, Zerkovitz Rezső, a városszerte ismert művész, zeneszerző és -kritikus is. Zenés színdarabokról írt bírálatait a *Békés* előfizetői is olvashatták. Úgy tartották, „nemcsak szakember és hivatalnok, de vérbeli művészember is. Valóságos kapacitás a zene terén. Kezeli csaknem az összes hangszereket, mégpedig nem csekély zsenialitással. Különösen a zongorán virtuóz.”¹² 1902-ben a nótaszerző Dankó Pista megsegítésére szervezett gyulai hangversenyen a Komlóban Kovalszky, Székely Sándor és Lehoczky Vilmos törvényszéki albíró zongorázott, Major Simon ügyvéd a *Bihari keringőt* hegedülte el. A rendezőség Weisz Mór likörgyáros értékes és kitűnő zongoráját kapta kölcsön erre az alkalomra.

Műkedvelő hangversenyek, felolvasások, színi előadások mellett fővárosi és vidéki színtársulatok változó színvonalú repertoárját is élvezhették a gyulaiak. Ha közismert művész lépett színpadra, garantált volt a si-

ker. „Itt, Gyulán a legnagyobb újság az, hogy itt van Blaha Lujza, és 4 előadásban játszik. Ma van – írta Novák Ferenc 1889. június 23-án – utolsó fellépése. Eddigél meg lehet elégedve a gyulaiakkal, mert eddig mindhárom előadáson tele volt a népkerti Göndöcs-féle pavilon, ahol rögtönzött színpadot készítettek. Azt hiszem, ma is sokan lesznek.”¹³ Máskor csalódással töltötte el a művészi színvonal, aminek hangot is adott: „Itt most van egy színtársulat – állt 1886. júniusi levelében –, de nem a tavalyi. Nagyon kopottak. Tegnapelőtt voltunk megnézni a *Kornevillei harangokat*.” Novák Ferenc véleményét osztotta a *Békés* színikritikusa is: az operettet szokatlanul gyenge előadásban láthatták a nézők, és a szereposztás sem volt eltalált.¹⁴

A Ladics és Kliment gyerekek élénk érdeklődést tanúsítottak a képzőművészetek iránt is. „Mi – írta fűrdőn pihenő fivérének Kliment Márta 1913-ban – jól vagyunk. És Tomi hűséges itt tartózkodása kellemesen foglal el bennünket; az ebédlő valóságos művészanya, tele megkezdett vásznakkal s kis skatulya fedelekkkel; most Böcklin után és hatása alatt komponált képeket fest. S egészben nagyon gemütlich velünk. A könyvtárhoz talán a jövő héten kezd.”¹⁵ A 18 éves fiatalember, Ladics Tamás ekkoriban rendszerezte a családi könyvgyűjteményt. Hajnal István húsvéti szüneten otthon tartózkodó hasonló korú fiára, Józsiára ugyanilyen feladatot bízott: „de. 3 évi leveleimet s a múlt évi hírlapokat szedte össze, ami nem kis munka volt”. (1897. IV. 14.). A házi könyvtárak nagysága változó számú és színvonalú műből állt. Bartos Gusztáv 1907-ben 240-300 kötetes könyvtárát kínálta megvételre. Hirdetéséből kitűnik, hogy 1894-től gyűjtötte a *Vasárnapi Újságot*, de Brehmtől *Az állatok világa* is megvolt neki. A legtöbb polgári otthonban előfizettek helyi és országos lapokra is. Irigylésre méltó gazdagságú, városszerte ismert könyvkollekcióval rendelkezett Csasz János ármentesítő társulati elnök és Oláh György főügyész. Utóbbiról jegyezte meg Bródy Sándor, hogy „írt néhány szerény história munkát, összegyűjtött néhány ezer kötetet annyi ízléssel és értelemmel, amivel akár országos hírű kritikus lehetett volna”.

Bár inkább fiatal lányok gyűjtöttek bélyeget, albumba rendezett képes levelezőlapot, férfiak is hódoltak efféle hobbinak. Ladics László 1898-ban egyik barátjától értesült arról, Szmik Antal mérnök „privát passziója a hímző, varró, szövő háziipari és régészeti gyűjtés, s e nemből oly nagy és értékes gyűjteménye van, hogy az országban egyike a legkiválóbbaknak”.¹⁶

11 BéML XIII. 10. a. Novák Ferenc levele Kliment Ferencnek (Budapest, 1889. II. 5.).

12 Hajnal István Hódmezővásárhelyen tanuló 18 éves fia, József 1897-ben a nyári vakáció alatt Békésen járt zeneórákra. „Józsi ma du. vette az első zongoraórát Gálné asszonytól, aki nem hitte el, hogy Józsi nem tanult már zongorázni. 3 órát fog kapni egy héten.” (1897. VI. 29.). BéML XIV. 8. Hajnal István (1837–1904) naplója.

13 BéML XIII. 10. a. Novák Ferenc levele Kliment Ferencnek (Gyula, 1889. VI. 23.).

14 BéML XIII. 10. a. Novák Ferenc levele Kliment Ferencnek (Gyula, 1886. VI. 18.); *Békés*, 1886. VI. 20. 3. p.

15 BéML XIII. 10. a. Kliment Márta levele Kliment Ferencnek (Gyula, 1913. VIII.).

16 CM 2009.24171 Székely István levele Ladics Lászlónak (Zombor, 1898. VI. 3.).

Kaszinó

A Gyulai Kaszinó – 1896. évi alapszabálya szerint – céljának tekintette „a társadalom művelt elemeit szórakozás kedvéért összegyűjteni és együtt tartani”. Ennek érdekében könyvtárt, társalgótermet biliárdasztallal, éttermet és kártyaszobát tartottak fenn. Sakkozni és dominózni, később tekézni és teniszezni is lehetett, de a legnépszerűbb elfoglaltság a kártyázás volt. Az 1906-ban megújított, megszépült épület még vonzóbbá tette a – Gyulairól Békés megyeire átkeresztelt – kaszinót, jó néhány új tag jelezte belépési szándékát. A vendéglős minden vasárnap délelőtt friss csapolású sörrel szolgált, reggelire pörköltöt, gulyást, virslit szervírozott, jó házi kosztot és kitűnő borokat kínált. A kaszinó 1906–1910 közötti bevételeinek jelentős hányada, 13-23%-a a kártyapénzekből származott. Ennél nagyobb összeg csak a tagdíjakból folyt be. Még a biliárdpartik, bálók, táncestélyek sem jövedelmeztek annyit, mint a kártya. Ladics Gyula az Országos kaszinóból szerzett be 10-10 csomag magyar és tarokk kártyát vidéken élő barátja részére, aki 1901 decemberében megírta neki: „tarokk és kalaberrel szoktuk az estéket agyonütni”.¹⁷ Az előbbi játék Gyulán is divatosnak számított. „Az új évben ne keserítsen soha – biztatta Döry Pál volt Békés megyei főispán Ladics Lászlót –, hogy a tarokkjátnak magasabb fortélyai zárva vannak előtted. Elvégre pár vonallal Miklós nívójai alul is elég mulatságot nyújt az a játék.”¹⁸

A gyulai kaszinói könyvtár – ahonnan kölcsönözni is lehetett – szerdai és szombati napokon este hat és hét óra között várta a tagokat. 1908-ban 1160 kötet tartozott az állományába, jórészt magyar nyelvű szépirodalom. A könyvtárhasználók száma erősen ingadozott, évente 100-160 között változott, a kölcsön vett művek száma általában kétezer körül alakult. 1909-ben a könyvtár számottevő forgalmat bonyolított, mintegy 160 kaszinótág kereste fel és kölcsönzött ki körülbelül háromezer művet. Ugyanakkor a kintlévőség is tetemes volt, 300-400 könyvet nem vittek vissza időre. Az állomány bővítésére 1909-ben költöttek a legtöbbet, közel 1900 koronából több mint ezer kiadványt vásároltak. Beszerezték a legnépszerűbb folyóiratokat és élclopokat (*Ország-Világ*, *Vasárnapi Újság*, *Új Idők*, *Hét*, *Magyar Figaró*, *Ústőkös*, *Kakas Márton*, *Bolond Istók*, *Borsszem Jankó*, *Mátyás Diák*, *Fliegende Blätter*).¹⁹ Sok kaszinói tag kifejezetten az újságolvasás kedvéért kereste fel, akár napi rendszerességgel, a könyvtárt.²⁰

17 BéML XIII. 10. a. [?] Kálmán levele Ladics Gyulának (Buziás, 1901. XII. 12.).

18 BéML XIII. 10. a. Döry Pál levele Ladics Lászlónak (Budapest, 1910. XII. 24.).

19 A Gyulai Kör választmánya 1894-re ennél jóval több, szám szerint 24 féle újság előfizetéséről határozott.

20 Hajnal István nap mint nap betért Békésen a kaszinóba. „1/2 6-tól 7-ig a casinóban újságot olvastam.” (1897. I. 22.). „4–5-ig itthon újságot olvastam, azután a casinóban

Hajnal István – ha hivatalos ügyben Gyulára utazott – rendszeresen felkereste az itteni kaszinót és annak vendéglőjét is. 1897. március 25-én teendői végeztével ugyanígy tett. „7 órakor a casinóba mentem, s dr. Frankó, dr. Németi, Szabó Emil, a kis olasz Mattiassi (oklandi kinevezett járásbíró) s több fiatal úr társaságában vacsoráltam; ezen urak egy része vacsora után a pavilonba ment, hol egy spiritisza bűvész produkálta magát. 10 órakor a vasúthoz mentem, s 1/2 1-kor itthon voltam.”²¹

Névnep, jubileum, bankett

A szürke hétköznapi sokszor unalmasként megélt egymásutánját névnapi családi, baráti társas összejövetelek tarkították. „Isten bizony, nem rossz ez a Pista napja! Egy kompániával én is végigjártam egy pár Pistát. Hagytunk magunk után mindenütt üres spájzot és üres üvegeket.” – írta Dubányi Imre a *Gyulai életben*.²² Hajnal István ugyancsak kedélyes órákat töltött el a békési névnapi összejöveteleken, naplója szerint szinte minden hétre jutott egy-egy köszöntés. Emlékezete szerint az egyik László-napi vacsora után „3 asztalnál kártyáztak, a többiek beszélgettek. Én Tímáryval beszélgettem. 1 órakor jöttem haza, Béla és Józsi kettőkor. [...] „Azután [másnap déltájban] mentem Lacihoz, akkor ment el az utolsó vendége. Nagyon sokan voltak nála, 2 hordó sör úgy elfogyott, hogy engem kínált meg az utolsó pohárral, de nem kellett, mert Lévy [László adópenztári ellenőr] úrnál 3 pohárral ittam.” (1897. VI. 26–27.). Kellemesen telt az egy hónappal későbbi – Hajnal doktor felesége és lánya ünneplésére szervezett – Anna-nap is. „Vacsora után a fiatalság az udvaron telepedett le – az idő igen kellemes volt –, borozgattak, dalolgattak. Az idősebbje a szobában beszélgetett. [...] Azután mindnyájan az udvarra kiültünk, Géza hegedült, mi pedig daloltunk 11 óráig, midőn az eső csepergett, s a kapu alá húzódtunk, s folytattuk a dalolást 1/2 12-ig, ekkor elmentek a vendégek. Szóval, jól sikerült este volt!” (1897. VII. 25.).

A névnapokhoz mérten lényegesen több meghívottja volt a különféle hivatali, szolgálati jubileumi ünnepségeknek. 1893-ban a Komlóban adtak társas vacsorát Oláh György tiszteletére. A bankett hetven résztvevője – köztük Göndöcs Benedek apátplébános, számos ügy-

voltam 7 óráig.” (1897. I. 24.). „Én pár órát a casinóban hírlapolvasással töltöttem.” (1897. III. 19.). „Voltam a casinóban is, a képes- és élclopokat megnézni.” (1897. VII. 18.). „Én 6 órakor a casinóba mentem, hol Gyukics és Tárnok urakkal újságot olvastam.” (1897. VII. 22.).

21 XIV. 8. Hajnal István békési orvos naplója (1897. márc. 25.); S. Anetelli *Egy est az álmo országában* c. előadását nagyszámú közönség előtt mutatta be, programja érdekes és változatos volt, a „hipnotizált médiummal eszközölt mutatványai is élénk bámulatot keltettek”. *Békés*, 1897. III. 28. 4. p.

22 *Békés*, 1897. VIII. 22. 3. p.

Abbázia (1905) (BéML, A Ladics család iratai)

véd és megyei tisztviselő – a *Békésvármegye 1848–1849. c. műve* megjelenése alkalmából élte a tudós főügyész. 1897-ben a pavilon nagytermében a Békés vármegyei bírói, ügyési és ügyvédi kar, a honvédség, valamint a megyei és a városi tisztikar előkelőségei közül több mint százán vettek részt azon a banketten, amelyen Novák Kamill kúriai bírót köszöntötték negyedszázados gyulai törvényszéki elnöki működése alkalmából. Salamon Gábor 1897. május 23-án 25 éves békési református kántori jubileumáról emlékezett meg, húsznál több egyházi és világi előljárót látott vendégül otthonában. „Az üdvözlés után a terített asztalhoz ültünk – számolt be az egyik résztvevő, Hajnal István –, melynél bőven volt pálinka, bor, sör, sósikfi, paprikás szalonna, szalámi, sajt, zöld vereshagyma, puha kenyér stb.” Bizonyára bőven folyt az ital, hiszen Hajnal doktor két nappal a fogadás után írt naplóbejegyzésében az áll: „Salamon G. sógort iszonyúan berúgott állapotban láttam tántorogni Szegeditől hazáig. Igazán alaposan bejubilált. Mondják, hogy egész nap valósággal ordított odahaza.” (1897. V. 25.).

Bál

Ha tehette, a gyulai fiatalság minden alkalmat megragadott a táncos mulatságokon való megjelenésre. Bár a báli referádák inkább csak a kisasszonyok és asszonyamái névsorát rögzítették, természetesen a fiatalemberek sem hiányoztak a táncosnők mellől. A Ladics fiúk gyulai ügyvédbojtár barátja, Keller István 1891-ben hivatali túlerheltsége miatt maradt távol a mulatságoktól. „Nekem – írta Ladics Lászlónak Bu-

dapestre – különben annyi a dolgom az irodába, hogy még lélegzetet is alig tudok venni; este rendszeren 6–1/2 7-ig segíték principálisomnak, és így megtörténik velem, hogy 2 hétig sem megyek bálba; ennek a természetes következménye az, hogy kígyót-békát kiáltanak rám, mert elmaradásomat minden mással, csak a valódi okkal nem akarják okadatolni; ez a kisvárosi ártatlan jó barátság azután annyira elveszi még az én örökké tartó jókedvemet is, hogy az utolsó tisztai táncmulatságot sem szerencséltettem megjelenéssel.”²³

Az utolsó csárdás taktusai, a végső újrázást követően a bál csak a hölgyrésztvevők számára ért véget. Az urak ekkor vonultak át a közkedvelt vendéglők – Komló, Magyar király, Bulgária, Otthon, Vadász – valamelyikébe, és mulattak hajnalba nyúlóan, alkoholmármorban, dohányfüstöt eregetve. Erről adott hírt Ladics Gyulának is egyik barátja 1883-ban: „A bál 6 óráig tartott, s azután következett egy nagy berúgás, olyan, hogy csak 11-kor kerültem haza, délelőtt.”²⁴ Szeszest italt fogyasztani férfitársaságban „kötelező” volt. Úgy tartották, aki „szerette a társaságot, hogy a társaság kedvéért mulatott, s a mulatság kedvéért ivott is, nem lehet neki hibául felróni, mert hisz ki a fene látott mulató embert ivás nélkül?”²⁵ Az a férfiú, aki – alkalomszerűen vagy meggyőződésből – kerülte az italt, megütközést váltott ki környezetéből. Hajnal István

23 CM 2009.2141.1 Keller István levele Ladics Lászlónak (Gyula, 1891. I. 21.).

24 CM 2009.2068.1 [?] Ferenc levele Ladics Gyulának (Budapest, 1883. I. 14.).

25 *Békés*, 1906. VII. 22. 6. p.

Terényi Lajos, Szlobur Géza és Márki Lajos (BéML, Fényképgyűjtemény)

egyenesen sértőnek érzete egyik vendége, Zöldy János vármegyei főorvos viselkedését: „1891. évi Benedicty Józsi-féle, most felbontott rendkívül finom barackpálinkával s szivarral kínáltuk. A barackpálinkát alig értette szájához, elvette onnan dr. Zöldy, nehogy fejfájását nagyobbítsa. Ezt egy kevés nagyképpűsködésnek tartom, annál jobb italt Zöldy aligha ivott az életben, s olyan kis pohárával nem árthat meg senkinek.” (1897. V. 31.). A békési orvos legalább ennyire furcsállotta az egyik megyei alszámvevő antialkoholizmusát is. „Ma délelőtt Schmidt Iván és neje voltak nálunk látogatóban. Kedves fiatalasszony, de – mint mondja – beteges, a dohányfüstöt nem állhatja. Az úr nem dohányoz, s nem iszik pálinkát.” (1897. I. 10.).

Egy-egy pohár jófajta nedű – s mellette némi készpénz – mégiscsak szükségeltett a jókedvhez.

„Nap mint nap mulattunk, pezs-gő, cigány és szép asszonyok társaságában, jó is hogy vége van, mert így nagyon drága lett volna az élet.”²⁶ A bűdzse javulása a sok költekezés után legfeljebb egy jókor jött baráti kölcsöntől, esetleg egy kihúzott nyertes sorsjegytől állhatott be. Volt, hogy tíz forint is időben érkezett, igaz, az epés kommentár sem hiányzott mellőle: „elég nyomorultak voltak, hogy nem bírtak egy nagyobb nyereményt kihúzni, na de hát, ez is jobb, mintha odavesztett volna”.²⁷

„Folyton utaznám, ha tehetném”

„Úgy látom, hogy a tavaszra nemigen lesz elég pénzem arra, hogy valamelyes déli utat tehessek, pedig igen szeretnék valamerre elmenni megint, de hát arra az útra, amit én tervezek, hétszáz forintoknak kellene együtt lenni, pedig erre alig van kilátás, mert most még egy sincs belőle együtt.” – írta Ladics Gyula buziási ismerőse, aki nem érte be a fürdőtelep nyújtotta kikapcsolódással, más helyre is vágyott.²⁸ Közös barátjuk költséges, több mint fél évig tartó európai körutazását és németországi nyelvtanulását édesapja finanszírozta. A fiú berlini úti élményei részletezésekor, a múzeumi kiállítások, a nagyvárosi látnivalók után a színházakról is szót ejtett Ladics Gyulához címzett levelében. „Az operája Berlinnek sokkal jobb, mint a mienk; a többi ún. színházakról

azonban nem is érdemes beszélni. S innen azt hiszem, legalkalmasabban áttérhetek a hölgyekre, s különösen a kétes hölgyekre, akiktől Berlin való-sággal hemzseg. S nemcsak az esteli órákban van tele velők a Friedrich Strasse, hanem egész nap, s különösen ebéd után, 3 óra tájban nem lehet öt lépést tenni, hogy újabb alakokba ne ütközzék az ember. Vannak biztunk meglehetősen csinosak is, hanem hiába, bizon csak k___k ezek, s hozzá a taksájuk meglehetősen magas, 20 márka a rendes,

26 BéML XIII. 10. a. [?] Kálmán levele Ladics Gyulának (Buziás, 1898. IX. 26.).

27 BéML XIII. 10. a. [?] Kálmán levele Ladics Gyulának (Buziás, 1901. X. 26.).

28 BéML XIII. 10. a. [?] Kálmán levele Ladics Gyulának (Buziás, 1901. X. 26.).

amit először kérnek, persze lehet velük gyönyörűen alkudni is, és nem siker nélkül!”²⁹

Hasonló, olasz, német, francia földet, Svájcot, Angliát érintő körútra nyílt lehetősége 1889-ben Novák Kamill gyulai törvényszéki elnök fiának, Ferencnek. „Itt vagyunk – írta lelkendezve Kliment Ferencnek – Párizsban! Ladics Laci, Gyula, Scherer Benedek, Zöldi János, Berényi Ármin és még 844 magyar. Összesen 850-en jöttünk. Velencében voltunk egy fél napig, Turinban másfél napig. Gyönyörű volt a vidék Nabrezinánál (az Adria-tengerre, Triesztre, Miramaréra való kilátással), továbbá a Garda-tónál [...]. Krajna is nagyon szép. A kiállítás nagyszerű.” A népes csapat az Írók és Művészek Társasága szervezésében, turini kitérővel indult útnak a világkiállításra. „Kossuthot nemcsak, hogy láttam, de még kezét is szorítottam vele.” – folytatta Novák Ferenc élménybeszámolóját.³⁰

Sok gyulai barátja, ismerőse irigykedve gondolt Kliment Gyula vármegyei könyvvezető Fiumében szolgáló fiára. Kliment Ferenc az 1880-as évek végén került az Adria M. Kir. Tengerhajózási Rt. könyvelőségére, sokan azt feltételezték, a fiatalember „hivatalból” nyaralhat. „A szép tavaszi napokon szabad időben most milyen szép sétákat tehetsz a tengerparton! [...] Voltál-e azóta már Triesztben?” – érdeklődött Novák Ferenc.³¹

Tóth Kálmán 1901-ben változatos programokkal csábította Pozsonyba barátját, Ladics Gyulát. „Remek kirándulásokat, evezést, a hajósegyletünkben 4-es vagy 8-as pártit, vadászatot vadkacsa és fogolyra, azután pedig egy nap felmegyünk Bécsbe, ahol én magamat teljesen kiösmérem, és mindent megmutathatok neked.” Tóth az út mellett szóló döntő érvet levele végére hagyta: „Mondhatom neked, hogy Bécsset nagyon érdemes megnézni, édesem, az a rengeteg sok szép nő, amit ott látsz, már magában megérdemli a fáradságot!” S számításai szerint útiköltséggel együtt 30 forintnál többet nem is kellett volna költeni.³²

A kedvelt üdülőhelyek, a bel- és külföldi fürdőtelepek főként a nők és családok igényeit szolgálták. Üri-

ember indokolt esetben, egészségügyi célból vállalkozott a többhetes kúrára, s akkor is egymaga utazott. Hajnal István egyik nőbetege Buziásfürdőn pihent, „hol folyvást jól érezte magát. Most is jól volna, de sok a dolga, míg a távolléte alatti hibákat rendbe hozza. A középosztálybeli nők fürdőzésének jó hatását ez a körülmény csökkenti. Mint mondja, sok szép asszony volt a fürdőben, de akik mind nagyon betegek mind-addig, míg a kránczhenbe nem kell menni, ott azután vígan táncolnak a patikáros úrral, ki bár feleséges s 3 gyermeke van, első gavallér a fürdőben. A fürdővendége 95%-a nő, s így nagy becsülete van a férfinak, kivált ha jó táncos.” (1897. VII. 15.) Kliment Ferenc táncstudását ugyan homály fedi, 1913-ban minden-esetre Stószfürdőn, 1917-ben – ezúttal Dobay Ferenc nyomdatulajdonos társaságában – Vízaknán kúrálta magát. Kliment sógora, Ladics László 1903-ban Bad Reichenhallban nyaralt.

Sport

A gyulai sportkultúra nehezen honosodott meg, az 1870–1880-as években alapított egyletek – Oláh György megyei főügyész odaadó propagandája ellenére – nem voltak életképesek. A Gyulai Sport Club 1880-ban a szabad- és szertorna, vívás, lövészet, lovaglás, korcsolyázás, csónakázás népszerűsítésére vállalkozott. Sportünnepélyek, galamb-, gömb- és céllövészet, löverseny rendezését tervezték. A klub ügyét Oláh Györgyön kívül Kövér László, ifj. Jancsovics Pál, Terényi Lajos karolta fel a tisztviselői karból, rajtuk kívül ügyészek, közjegyzők, mérnökök, katonatisztek és három birtokos tagfelvételi kérelmét is elfogadták. A sportszeretők kuglizhattak, Stoltz Gusztáv vívótanár jóvoltából pedig többen „e mulatságos és testedző lovagias sportnak híveivé szegődtek”. A Gyulai Tornaegetület 1898. decemberi alakuló ülésén ötszáz (!) meghívottból százan vettek részt, elnöknek Oláhot választották meg. A főügyészen kívül Berthóty István megyei aljegyző és Dobay Ferenc nyomdatulajdonos lett választmányi tag. A társas korcsolyázás fellendítését és jégünnepélyek szervezését Gyulán Fábry Sándor alispán szorgalmazta, az egyesületet 1905-ben alakították meg. Röviddel a pálya megnyitása után, 1907 januárjában a Gyulavidéki Kisvasút főkönyvelője korcsolyabalesetet szenvedett. Blédy Boldizsár összefonódva siklott a jégen két mérnökkel, Gaitia-val és Cziglerrel, amikor korcsolyája éle a megrepedt jég nyílásai közé szorult. Blédy fejsérülését a kórházban látták el, de a malőr nem szegte kedvét, a kezelés után egy órával már ismét a pályán látták.

Ladics Gyula buziási barátja 1899-ben ismerkedett meg a kerékpársporttal: „Képzeld, én biciklire kaptam unalmamban, harmadszori próbára úgy mentem, mint a madár. Mondhatom neked, igen kellemes élvezet, ötödször, mikor ráültem, meg sem

29 BéML XIII. 10. a. Mikes levele Ladics Gyulának (Berlin, 1900. IV. 24.).

30 „BéML XIII. 10. a. Novák Ferenc levele Kliment Ferencnek (Párizs, 1889. VII. 9., Gyula, 1889. VIII. 16., Gyula, 1889. IX. 12.). A társas út részleteihez l. Erdész Ádám: „Budapest–Turin–Páris” – utazás az 1889-es világkiállításra. In: *Bárka*, 2010. 6. sz. 89–92. p.

31 „A tengerben nagyon kellemes lehet fürödni. Talán útközben nekem is lesz egyszer legalább alkalmam – írta más helyütt az Olaszországba készülő Novák Ferenc – megkóstolni e mulatságot. Csak vigyázz a cápákra! Vagy van kerítés?” „Vigyázz a tengerben való fürdésell! Az áll az újságokban, hogy cápa van Fiume vidékén.” BéML XIII. 10. a. Novák Ferenc levele Kliment Ferencnek (Budapest, 1889. V. 12., Gyula, 1889. VI. 23., Gyula, 1889. VIII. 16.).

32 BéML XIII. 10. a. Tóth Kálmán levele Ladics Gyulának (Pozsony, 1901. V. 12.).

Grundom, a Népstadion

Mivel a labdarúgás – egyéb jellegzetességei mellett – harci játék, két fiútestvér számára a legkiválóbb lehetőségek egyike, hogy szembefeszüljenek egymással. Nem csupán a labdatéren, hanem a szurkolásban is. Amikor a sport valamennyi formájától idegenkedő, az újságolvasást sosem a sportoldalnál kezdő apánk először felejtette nyitva a rádiót meccsközvetítéskor, a szpíker szavaiból ugyan keveset értve, de nagy határozottsággal és ellentmondást nem tűrően, a már majdnem nyolcéves elsőszülött jogán a vezetést megszerző Ferencvárost neveztem meg az én csapatomként. A rögtönzött döntés felért egy életre szóló esküvel. Épp hatéves öcsém némi várakozást – és az eredmény megfordulását – követően kijelentette, hogy az Újpesti Dózsa tántoríthatatlan drukkere. Lefoglalhatta volna magának a Fradi felét, hogy vállvetve szurkoljunk, ám ő a másik együttes egészéhez szegődött.

Mindez 1957. május 12-én történt. A dátumra nem emlékeznék pontosan, de az eredmény (sajnos 1:2) alapján korán elhunyt fradista barátom, Nagy Béla *Randevú rangadókkal* (1992) című krónikájának második kötetéből könnyű a tájékozódás az aznap zajlott Ferencváros–Újpesti Dózsa mérkőzésről. Az összeállítás felsorakoztatja a Népstadionban lebonyolított meccs játékosait: Gulyás, Dalnoki, Kertész, Borsos, Vilezsál – Török, Várhidi, Borsányi, Szusza, Aspirány, és a többiek, egyik és másik térfélen. A klubválasztáskor, második elemistaként már nyilván pontosan tudtam, hogy mi a IX. kerületben, a Ferencvárosban lakunk, tehát az FTC zöld-fehér színeire kell felesküdnöm (később jutott tudomásomra: az 1956. november 1-én újraalakult csapat csak nemrég kapta vissza 1899-es létrejötté óta viselt nevét és klubszíneit. 1949 és 1956 között politikai nyomásra Bp. Kinizsi kényszerült lenni, piros-fehér színösszeállítással).

Az azóta eltelt majdnem fél évszázad alatt öcsém nagyjából ugyanannyiszor örülhetett újpesti bajnoki győzelemnek, mint én ferencvárosinak, viszont – többek között – az én oldalamon tündököl a Vásárvárosok Kupája-siker 1965-ből. Elég régen esett a torinói Stadio Comunale gyepeén a Juventus ellen a mindent eldöntő egyetlen Fenyvesi-gól, melynek közvetítését még klasz-

zikus módon, az éjszakában összehajolva, az első emeleti gangon a kicipelt rádiókészülékre tapadva hallgatta az egész ház. A Fradi–Dózsa-rivalizálás gombfocicsapataink toborzásakor a nevekben is tükröződött. Az én legjobb, máig meglevő, bármikor játékra kész gombom Kőkény volt és maradt (Kőkény József Dálnoki után, Friedmanszkyval és Fenyvesi II-vel felváltva, Karába és Szőke előtt játszott a Fradiban a csatársor jobb szélén). Fényes, fekete, szolidan díszes kabátgomb. Gomblyuk-törzstét lereszeléskor valamivel magasabbra hagytam a peremnél, ezért a játékos kiismerhetetlenül pörög tengelye körül, viszont a célzást követően tartja az irányát, bár forog. Kiismerhetetlenül, csavarva lő. Világklasszis.

Érdekes, hogy egyetemi felvételemet is részben ennek a gombcsapatnak köszönhetem. Egy középiskolai magyar irodalmi előkészítőn ugyanis a második évre elfogytak az érdeklődők a napjainkban is fáradhatatlan nagyszerű vezetőtanár, a széles látókörű, dinamikus Márton János körül. Neki is – fiatal középkorúként – bevetésre kész gombcsapat állt rendelkezésére. Dózsa. Amint egy véletlen folytán kiderült foci- és gombfociszeretetünk, vittem az én Fradimat, és egy zuglói iskola tanári asztalán játszottunk. Még egyetlenegy maradék nézőt (reménybeli bölcsész lányt) is elkápráztathattunk a gólokkal, s miközben a gomb-zöldek és a gomb-lilák a trafikban vásárolható pici műanyag labdacskát kergették, rengeteget tanultam a modern irodalomról a szakkör alapcélkitűzéseit sem feledő Mártontól. Egy Dózsa-szöglet, egy röpelemzés az *Iskola a határon* értékeiről. Egy FTC-próbálkozás, hozzá Tandori-versek ügyetlen ajánlgatása a tanár úrnak.

Testvéremmel mindmáig kitartottunk a klubhűségben, bár egy ideje már nem megyünk öltre, melyik a patinásabb gárda – és nem nagyon megyünk meccsre sem. Öcsém futballügyekben egykor alig behozható bennfentes előnyt élvezett: keresztapja ugyanis Borosnyay Pál építész-mérnök volt, a Népstadion egyik tervezője. Bár az én keresztapámat, egy szakasztikus humorú jogászt is derék embernek tartottam, a családi fülektől távol nemegyszer bátorodtam keresztapa-cserére („egyformaságukat” tanúsította, hogy azonos generációba tartoztak, és mindketten későn

álltam a második faluig, ahova egy kellemes ebédre mentem; mindennap kijárunk egy közeli erdőbe, csak az kár, hogy hölgybiciklisták nincsenek, na de remélem, majd lesznek a saison alatt...”³³ Kliment Ferenc fiumei tartózkodása alatt a Quarnero hajósklub és a tornaegylet tagjai közé lépett be.

A gyulai sportkedvelő közönség 1906-ban egy Vladimir nevű orosz mester dzsiudzsicu kurzusára iratkozhatott be. Hat hét alatt a görög, római és francia birkózás alapjait is elsajátíthatták nála az érdeklődők. Falchetto Ettore római vívómester 1907 őszén hathónapos tör- és kardvívótanfolyamot hirdetett Gyulán, felnőttek és gyermekek jelentkezésére egyaránt számított. A heti háromszori edzésre a délutáni órákban került sor.

A gyulai ifjúság 1882-ben tavaszi kirándulásokat szervezett, Fövenyesen versenyt lőttek, futottak, labdáztak és a métát is kipróbálták. Utóbbi játékokban „a társaságnak csak az ifjabb tagjai kezelték jól a labdát, s ütöttek hatalmas kapóst; s ugyancsak megérezte egyik-másik nagyobb terjedelmű, s így jó célpontnak szolgáló egyén a labda nyomát”. A családi összejövetelek is jó alkalmat szolgáltatnak az ügyességi játékok kipróbálására. 1897 húsvéthétfeijén Szánthó Bellákék békési otthonában együtt ebédelt a Hajnal atyafiság. „Oda jöttek később Dukon nejével s Unterveger is. Az urak kártyáztak, a hölgyek beszélgettek, én – jegyezte le Hajnal István – hol egyik, hol másik helyen voltam, kevés ideig Irénke, Pfeiffer Mariska s Józsiával a kapu alatt kuglizni tanultam Jóskától, aki pompásan érti ezt a játékot. Én 14 dobásra ütöttem le a bábukat, éppen annyira, mint Irénke.”³⁴

Vadászat

Az arisztokratikus időtöltés, a vadászat a polgárság körében is kedvelt kikapcsolódásnak számított. A gróf Almásyak gyulavári, sarkadi körvadászataira főurak és néhány uradalmi tiszt kapott meghívást. Megyeszerte sok, zsákmányban gazdag terepen lehetett lesben állni és vadra lőni. „Ifjú Debreczeni Károly is most jött haza Gyomárról – állt Hajnal István 1897. januári naplójegyzetében –, hol uradalmi vadászatban volt. Ott voltak Terényi, Giony honvéd százados Gyuláról, Sztraka főszolgabíró, Steinecker, Lux Gyula, Ambrus Sándor, a gyomai ref. kántor. Nagyon rossz idő volt rájuk, a gőzekeszántáson nehéz volt járni. 208 nyulat lőttek egy nap alatt, legtöbbször Giony kapitány. Jó mulatság volt, volt nagy trakta. Terényi és Sztraka sokat tréfáltak egymással a vár-

megyei székhely felett. A másnapi vadászatot nem kívánták az urak, s így el is maradt.” (1897. I. 17.). Az egykori főispán, Terényi Lajos rövidesen egy békési csoporthoz csatlakozott: „Mezey úr beszélte, hogy a város erdején Geisztnál vadásztak: Terényi, Varságh, Luczenbacher miniszteri tanácsos, Beöthy Aladár, Purgly János, a veje (Melczér), Sármezey, s még egy pár úr. 700 nyulat s 200 fácánt lőttek. Volt nagy trakta és kártyázás.” (1897. I. 19). Csasz Lajos jeles vadász hírében állt, egy ízben rövid idő leforgása alatt két őzet ejtett el.

A fiúk gimnazistakorukra jól értettek a fegyverforgatáshoz, némelyikük saját flóbertjét használta. A megfelelő flinta elengedhetetlen volt a gazdag terítékhez. „Elgondolhatod – írta egy buziási nimród Ladics Gyulának –, hogy milyen unalmas lehet most itt az állapot, mert tekintettel gyakori meghűlésemre, még a vadászatról is lemondtam egyelőre; a puskámat is eladtam, ti. ennek is része volt benne, hogy a vadászatot egyelőre sutba tettem, mert nem szerettem kezdetől fogva, nagyon nehéz, nagy 12-es mordály volt, ha megint hozatok, 16-ost fogok venni; azután egy fő ok volt az is, hogy nincs vad ezen a környéken...”³⁵

A Gyulavároserdei Vadásztársaság Varságh Béla elnökle alatt 1908-ban szerveződött meg „a vadtenyésztés előmozdítása mellett a vadászatnak okszerű gyakorlása és fejlesztése” érdekében. Vadászni vasárnaponként lehetett, az idény a fogoly és fűrj kilövésével kezdődött, a rendes téli vadászatokra november 1-jétől került sor nyúl, fácán, őz elejtésével. Az általános tilalmat augusztus 15-én oldották fel. A társaság legbuzgóbb tagjai Ambrus Sándor alispán és Deimel Lajos számvevő voltak.

Igaz, egyes, a társas élet élénkítését célzó kezdeményezések – kellő aktivitás és pártolás híján – tiszavirág-életűnek bizonyultak, mégis akadt jó néhány olyan fórum, amely a szabadidő kulturált eltöltésére kínált változatos programlehetőséget. Bizonyára többen és gyakrabban töltöttek el egy-egy kellemes estét kaszinói kártyázással, iszogatással vagy révedtek el egy közép-szerű színtársulat előadásán, mint ahányan agyaggalambblövő-bajnokságot vagy kerékpárversenyt nyertek, mégis nyilván túlzó a *Békes* gunyoros állítása: „kik társadalmi téren érvényesíteni nem tudják magukat, azal ütik agyon Gyulán üres idejüket, hogy megmérk esténként, hány lépés hosszú a betonjárda a Komlótól a vasúti állomásig, s a német temetőtől az Oláhvárosig”.

33 BéML XIII. 10. a. [?] Kálmán levele Ladics Gyulának (Buziás, 1899 V. 9.).

34 A kugli nyáron sem veszített népszerűségéből: „Józsi délelőtt a kuglizóját állította fel Márky Gyurival, du. Böske is segített nekik.” BéML XIV. 8. Hajnal István (1837–1904) naplója (1897 IV. 19., VII. 1.).

35 BéML XIII. 10. a. [?] Kálmán levele Ladics Gyulának (Buziás, 1901. XII. 12.).

nősültek), illetve némi hencegessel úgy fogalmaztam: *keresztapánk* tervezte a Népstadiont.

Pali bácsinak nem elsősorban a Népstadion hozta meg „a nagy középületek tervezésében sok éven át kifejtett színvonalas tevékenységéért” az Ybl-díjat (1971). Keresztapai funkcióinak apadásával és saját, folyamatosan bővülő apai tennivalói közepette lassacskán eltávolodott tőlünk, de hosszú élete végéig sokszor összetalálkoztunk, beszélgettünk. Sosem a sportról, fociról. Ő addigra már egyébként egyházi műemlékvédelemmel, restaurálással foglalkozott. Úgy láttam, a Népstadion sorsa nem izgatta, hiszen az építmény élt, állt, mintha soha semmi nem veszélyeztethetné fennállását.

Ha nem tudnám, Zeidler Miklós remek új könyve, *A labdaháztól a Népstadionig* megerősít: a magyar sport e szív-épületét, központi pályáját Dávid Károly tervezte, mások mellett elsősorban Harmos Zoltán, Fecskés Tibor és Borosnyay Pál bevonásával. Az 1896-ban már remélt, 1913-tól (még nem a mai helyére) tervbe vett – és elsősorban a budapesti olimpia-rendezés 1911-ben komolynak látszó lehetőségét, majd folyamatos illúzióit szolgáló – stadion 1953. augusztus 20-án nyitotta meg kapuit. Zeidler kötete – mely a *Sportélet Pesten és Budán a 18–20. században* alcímet viseli, és az önmagában könyvnyi terjedelmű Népstadion-tanulmány mellett például felvilágosodás-kori testgyakorlási nyelvemlékekkel is foglalkozik, s a *100-ak könyve: Magyarország legkedveltebb sportolói 1927-ben* című sportszociológiai elemzést is tartalmazza – még nemigen számolhatott azzal, hogy 2012 augusztusában, nyilván célzatosan az olimpiai játékok idején, eredményt hirdetnek a Népstadion környékének rendezésére kiírt tervpályázaton. S azonnal vita is kerekedik: szükséges és reális elképzelés-e a ma a Puskás Ferenc Stadion elnevezésű objektum övezetének a nyertes vagy bármelyik más pályázat szerinti át- és kiépítése. Az Istvánmezőn az „Új Nemzeti Stadion” mellé rendelt-képzelt komplexum hasonlóképp építészfantáziát mozgósító lehetőség, mint volt – összes előzményével – a Népstadion, Hajós Alfréd, Maróti Géza, Nádas Ödön, Árkay Géza, Bierbauer Virgil és oly sok, egymással is viaskodó, akár önkéntes elköteleződéssel dolgozó tervező számára. A jelenlegi elképzelésekről majd a (közel)jövő dönt (ha dönt), magam azonban élénk érdeklődéssel követem a fejleményeket, hiszen részben az én stadionomra megy ki a játék. A grundomra. S mert a pakliban a Népstadion lebontása is benne volt (van?), a magam érzelmi (sőt ima-) szintjén az emocionális tiltakozás valamennyi legitim formájára kész vagyok.

Pali bácsi személyes nimbusza a Népstadiont haddan valamiféle elérhetetlen különlegességgé, távoli bástyaként körvonalazta képzeletemben. Sokáig csupán közlekedési eszközök (legtöbbször a gödöllői vonat vagy HÉV) ablakából láttam a monstnumot, mely mint ha hatalmas hajóként el akart volna úszni a helyéről. Egyetlen, balsikerű, élményszegény meccslátogatástól

eltekinve érettebb kamaszkoromig nem léptem be szektorába: csak a gimnáziumi osztálytársakkal kezdtünk kijárni a kettős rangadókra, a fővárosi nagycsapatok egymást követő mérkőzéseire, a felső 18-asba, 19-esbe. Pedig az ügyetlen kislány, aki a rádió mellett elkötelezte magát a Fradinak, szégyenkezve, hogy a téren és az iskolában mindig utolsóként választják be a játékosok közé, egy-két év leforgása alatt a kelendőbb gólszerzők szűkebb körébe tornáztta fel magát. Sőt: már ő választhatott csapatot. Ráday utcai otthonunkat kilenc tér vette körül. 1956 novemberében ez a felsorakozó tankok és egyebek miatt nem számított ideális helyzetnek, később viszont jó lehetőség nyílt a futball-önképzésre. A Kálvin, Bakáts, Csarnok, Dimitrov (ma Fővám) és néhány másik beépített, forgalmas téren persze nem, de főleg az Úttörő (ma Markuszovszky) téren és a napjainkra sajnos eltűntetett Kinizsi téren igen. Sőt, annyiban a Kálvin is kitett magáért, hogy az elhúzódozó metróépítés a Kálvin téri metróállomás számára pár házzal odébb felvonulási helyszíneként nyitott meg egy óriási udvart, ahol tizenhárom-tizenöt évesen is minden délután rúghattuk a labdát, senkinek sem voltunk útban. Az Úttörő tér – és annak legjobb, tűzfalra festett kapus pályája – után ez a Ráday-telek lett a lakóhelyi grund.

Meredeken felfelé ívelő labdarúgó-karrierem szinte egyetlen komolyabb kislány-ábrándommá tette, hogy bejussak a Népstadionba. Nem a százezres közönség előtti játéokra vágytam – annyira azért nem kápráztatott el, hogy tereinken több iskola felsősei között ott voltam az első tízben –: egyszerűen szerettem volna bebarangolni a terepet. Megtekinteni, amiről másnak nincs tudomása, amit más nem látott. Egyedül mászkálni, a mászkáláshoz történeteket költeni. Gondolatban lobogót húzni a zászlórúdra, betűket és számokat kiírni az eredményjelzőre, bekapcsolni a villanyfényt. Ez a romantikus álom teljességgel lehetetlennek tűnt: egy mega-szentélybe nyilván nem lehet belépni, nem lehet falai közt kóborolni – és az álom egy stiklinek köszönhetően mégis megvalósult. Igaz, addigra épp betöltöttem a tizenhatot.

1965 augusztusában Budapestten rendezték a főiskolai világbajnokságot, az Universiadét. Akkor már, mint a Piarista Gimnázium egyik jeles kosárlabdacsapatának tagja, pompás magas szárú kínai tornacipővel rendelkeztem (irigylet lábbelinek számított, kenterbe verte a régimódi tornacsukákat), és Cs. Autó feliratú vörös melegítővel is. Gimnáziumi csapataink egy-egy pártfogoló, saját utánpótlását nevelni igyekvő klub égisze alatt játszottak – minket a hosszú éveken át NB I-es Csepel Autó patronált –, tőlük kaptuk a felszerelést, és minden mérkőzésünk végeztével kettő forint nyolcvan fillér „hüspénzt”. A sportöltözék és az üdítőitalra rendszeresített juttatás mutatta diáksportolói profizmusunkat: meccsek után úgy ittuk a hűsítőt, mint a legnagyobb sztárok.

A nyári melegben kényelmes viseletnek nem nevezhető *csautós* tréningruhát felöltve, edzésidőben

hanyagul és izgatottan elsétáltam a Népstadion egyik bejáratához, s az ott nem túl nagy buzgalommal szolgáló teljesítő őr kérdésre azt mondtam: ruházatom felirata „Csehszlovákiai Autót” jelent, nekem is csatlakoznom kell az Univeriade résztvevőkhöz. Az őr – nyilván nem ejtették a fejére: elkopott, figyelmetlen vagy éppen derűs lélek lehetett – simán beengedett. Nem kért igazolást (egy életkorban kissé meghamisított sportigazolvány azért lapult a zsebemben – de ezt a tizenennyolc évesen felüli filmek megtekintéséhez használtam inkább), nem lógott a nyakamban fényképes azonosító lap. A versenyek, mérkőzések valamennyi helyszínére gond nélkül bejutottam minden alkalommal. Nem is igen faggattak, kiféle-miféle vagyok. Tényleg segített, védett, repített a szerelés?

Láttam játszani a kosárpályán, testközelből az Amerikai Egyesült Államok ötösében az NBA-ig jutott Van Arsdale ikreket, a némiképp csalódást okozó, nem túl ponterős szőke Tomot és Dicket, és a sokkal nagyobb csillagot, az 1964-ben olimpiai aranyérmes Bill Bradley-t (ő viszont nem jutott el az NBA-be), aki később politikusként az amerikai elnöki tisztségért is ringbe szállt. (Ma is jelen vannak a neten mindhárman.) Neves atlétáktól söpörtem be egy noteszre való autogramot, számos nemzet híres fiától és leányaitól; kár, hogy később az autogramgyűjtést gyerekségnek bélyegezve kidobtam a kincset ugyan nem érő, mégis dokumentum értékű füzetkét. Egy japán sportoló(nő) pedig elirigylette a csuklómon fityegő – vélekedésem szerint sportolói mivoltomat még inkább nyomatékosító –, bordó színű műanyag Miki egeret (akkori szerelmem papája fröccsöntőként hatalmas mennyiségben állított elő giccset), s erőnek erejével, máig emlékezetes dadogó angol társalgás keretében elcserélte velem saját kabalafigurájára, egy „japoón babó”-ra. A csecsebecse-cserét követő napon is kerestem őt, újabb plasztik kegytárgyakkal feltöltezve, ám sajnos nem találtam. Nem ismertem fel a többi japán hölgy között, s azt kellett hinnem: ő sem ismer fel engem. Ázsiai arc és európai arc huszonnégy óra leforgása alatt elfeledkezett egymásról, jóllehet előző délután lehet-közelbe kerültek. A három centiméter magas, alig lepattogzott festésű, mosolygós japán baba a mai napig útikönyveim polcán vigyázza Japán bedekkerét.

A grundért harcolni kell. Én nem harccal: csatagolással áldoztam a birtokolni vágyott, birtokba vett célpontnak. Befogadóként (honnan ismerhettem volna akkor még e szakszót?), mint aki képzőművészeti alkotást, irodalmi művet, színházi vagy mozielőadást él magáévá. Évtizedekkel később szinte zavarba jövők: miként csellenghettem örökig – a versenyek előtt és alatt is – a Népstadion épületében, a pályákon, valamint a közeli Sportcsarnokban? Öltöző, társalgó, játékoskijáró, fürdőhelyiség: minden tárva-nyitva állt előttem. Nézelődhettem kedvemre, ha kerültem a feltűnést, és a Cs. Autó vörös alapon fekete betűire és jókora üres sporttáskámra bízta magam. Gödöllőre

kizötyögve az Univeriade-faluban el is szemtelenedtem, mint a nyarakat ott töltő, sokakat ismerő helybéli, s úgy jártam-keltem, mint egy versenyző. Hagyták.

A Népstadionban még kétszer érezhettem, hogy az egész mindenség az enyém, csak az enyém: hogy egymást fogalmazzuk meg Pali bácsi épületével. Egy sporttársam összeköttetései révén nyári ráadás kosárlabdakedzéseinket (az úgynevezett „rajongásokat”) 1966-ban (talán 1967-ben is) a Népstadion-kert hatalmas szobrai közé felfestett szabadtéri pályán, jó minőségű palánkok gyűrűit célba véve tarthattuk. A „rajongás” – más szóval: „hintés”, szabad játék, kötetlen kosárra dobások tömkelege – eredetileg kritikus csengésű kifejezés volt. Szilágyi Géza gimnáziumi testnevelő tanárunktól, felejtethetetlen kosárlabdaedzőnkől eredt. Mivel a Mikszáth Kálmán téri piarista tanintézmény akkoriban mindössze kicsiny, alacsony tornateremmel bírt, kora ősztől késő tavaszig a két udvaron kosárlabdáztunk a tornaórákon. Aki tehette, délután és tanulás helyett is. A legjobb tíz (lényegében a Cs. Autó) a téli fagyok idején nem veszélytelen, mindig csúszós sárga keramitos udvaron, a közepesek a gyengébben felszerelt földes udvaron, a „süketek, hülyék, rajongók és a Czár” pedig ott, ahol helyet leltek maguknak. Géza bácsi katonás férfi volt; mint e szavaiból is kitűnhet, a korszerű pedagógia szóhasználati finomságaival nem törődött, és a kosárlabdázni kevésbé tudókat – külön néven nevezve a különben közkedvelt, kistermetű Czár Pistát – kitalálta a közösségből. Nekik maradt a saslengés. Őt saslengés ötös, négy négyes stb. Czár Pista szerencséjére imponálónan saslengett. A kosarasok a meccsen nyújtott teljesítményük alapján számíthattak osztályzatra. Először az októberi rovat (saslengéseim száma: nulla) így válthatta fel már januárra a félévi jeles. (A magas kort megért Szilágyi Géza játékosként 1935-ben magyar bajnok lett a Testnevelési Főiskola csapatával. Sportberkekben máig emlegetik: utóbb nemzetközi kosárlabdajátékezői karrierjét a Szovjetunió egyik mérkőzésén hozott, „legmagasabb helyről” kárhoztatott ítéleti törtek derékba. Eltiltották. Ma is úgy emlékeznek rá, mint kiváló utánpótlás-nevelőre. A Budapesti Kosárlabda Szövetség nemrég emlékkönyv kiadásával kívánt tisztelegni előtte; a terv sajnos meghiúsult.)

Érettségi után és egyetem előtt, vízfogyasztás-vízszámlaként (magyarán: vízóra-leolvasóként) 1968 tavaszán én kaptam meg egyszer a Fővárosi Vízműveknél a Népstadion vízórát. Tömött táskányi űrlap várta a friss adatokat. Az adatgyűjtés, óra-ellenőrzés egész napi elfoglaltságnak számított a mérők szétszórtsága miatt. Akkor is felfedező kalandozásokra nyílt lehetőség. Eleinte egy derék segéderő – amolyan Pál utcai Janó – igyekezett tájékoztatni a vízórák elhelyezkedéséről, épületen belül és kívül, aztán rám hagyta, mondván, én vagyok a szakember. Mentem, mentem, amerre kedvem tartotta, s vagy beleütköztem egy vízórába, vagy sem. Amelyiknek az aktuális állását nem

sikerült rögzítenem, ahhoz saccolt számot írtam be: a korábbi fogyasztási átlagokból következtetve nem volt nehéz eltrafálni a nagyságrendet. Összehasonlítás téve: csak a Farkasréti Temető és a lipótmezei ideg- és elmeszanatórium vízórának becserkészése szerzett hasonló kaliberű élményt. Amikor munkavégzés céljából ott jártam, a Lipót népes, nyüzsgő, meglepően barátságos képét mutatta. Együtt is ebédeltem az ápoltak egy kis csoportjával. Nem győztem köszönni a váratlan szíveslátást az egyik alagsorban. Furcsa ezt állítani, de a temető is népes volt. Vízórától vízóráig bandukolva sokakkal lehetett nem is csupán bánatos szóba elegyedni a sírkövek, keresztek előtti padokon.

A stadion végtelen ürességével, csendjével nyűgözött le. Mintha rejtőző vízórakon kívül nem is lenne benne és körülötte egyéb.

Ha Magyarországot szimbolizáló épületet kell mondanom, nem a Halászbástya, a Mátyás-templom, az Országház, nem az esztergomi bazilika vagy a hortobágyi kilenclyukú híd, hanem azonnal a Népstadion jelenik meg lelki szemeim előtt. Holott e stadion annyi mindenre emlékező és emlékeztető otthonos masszivitása voltaképp nem portyázásaim nyomán él bennem. Egyfelől maradandóbb az elmosódott szuggesztió: Pali bácsi mesélése az örmény módra főzött török kávé gőzében, odahaza – másfelől a frissnek maradt élményfürdő, amelyet a Fradi Öregfiúk Asztaltársaságnak köszönhetek a múlt évszázad utolsó két évtizedéből. E társaság nem cserélendő össze a különféle periódusokat megélt FTC Baráti Körrel! Ebbe a közösségbe Pataky Jenő színművész, atyai barátom plántált. Nagy Fradi-szurkoló, noha tehetséges ifjú atlétaaként az ezerkilencszázharmincas években az MTK-ban gyúrta a rövidtávot. 1956-ban kezdődő hosszas franciaországi tartózkodására pontot téve (nevezetes adat: odakint ezernégyszáznolcvanszor játszott a színpadon Sztrogoff Mihály neki írt szerepét), hazatérésekor rögvést kereste az utat szeretett Ferencvároshoz, az Üllői úthoz is. Hamarosan, fiatalítás címenít magával engem, amolyan kultagnak hatodik, hetedik, nyolcadik X-ben járók közé. S úgymond azért is: legyen valaki, aki nagyon szereti, de a lét modelljének, az ország kulcsának nem tekinti a sportot, a focit, s ha az asztaltársakat nagyon elkapná a drukkeri és múltba merengő hev, lehűti őket. Hogyan is vehettem volna ehhez a bátorságot...? Szükség sem volt rá egy alkalommal sem.

A havonta egyszer, egy hétfői napon a Fradi Klubház vendéglőjében összegyűlő közösségbe főként egykori neves zöld-fehér focisták és törzsszurkolók tartoztak (s remélem, tartoznak máig, bár én visszahúzódtam). Élen a napjainkban is a Ferencvárost: a klubot megtestesítő, a nyolcvanöt felé ballagó sportvezető, sportdiplomata Springer Miklóssal, valamint testvéremmel, a már régen eltávozott Springer Ferencel. Aki tudja, hogy az Üllői úti Albert Stadiont a Springer-szobor őrzi és jelképezi, tudja azt is: a két Springer a Ferencvá-

rosi Torna Club egyik alapítójának és első elnökének, dr. Springer Ferenc ügyvédnek az unokája.

Velük együtt kebelezte be az összejöveteleken az estebédet Mészáros József mesteredző, 1997-ben bekövetkezett haláláig az asztaltársaság feje, ama VVK-sikerlovácsa. Megrokkanva is keményen tartotta magát, elegáns, ezüstös türelméből arra is tellett, hogy időnként kis irodalmi körképet rendeljen tőlem, amelyet a tagok – úgy éreztem – őszinte figyelemmel hallgattak végig, ha nem szabtam hosszabbra, mint fehér asztal mellé, étkezés elé illik. Mészáros féken tartotta a túlzott klubszeretet megnyilvánulásait is: ő a Fradi előtt játszott a Pesterzsébeti MTK-ban és sokáig a Kispestben, nemegyszer szerepelt együtt kölcsönjátékosokkal külföldön. Tudta becsülni a vetélytársakat is. Persze a kisfröccsök, pohár sörök azért leggyakrabban felülmúlhatatlan Fradi-sikereket hívtak elő a kivétel nélkül remek mesélőnek bizonyuló, olykor kaján emlékezőből. S a „jelszó” hasonló volt, mint amit Kőrösi Zoltán új rövidtörténet-füzérének (*Az utolsó meccs – történetek a titkos magyar focikönyvből*) egyik darabjában olvasok: „Lehet, hogy léteznek olyan mérközések, amelyeknek látszólag nincsen története, ám az biztos, hogy nincsenek olyan történetek, amelyeknek ne lenne köze a futballhoz”. Persze előkerültek „bundameccsek” is, de nem olyan kíméletlen formában, mint annál a kiváló (történetesen nem fradista) focistánál, aki tisztelgő látogatásomkor sorra megcsókolta lakása szép bútordarabjait, és fintoros nevetéssel rámutatott mindegyikre: „Fradi-bunda...”, „Dózsa-bunda...” etc.

Csak néhány nevet említve még: egyszer-egyszer Háda József, az 1938-ban világbajnoki ezüstérmes kapus fizette ugyancsak válogatott hálórúgójának, a vékony pénztárcájú Csikós Gyulának a kispörköltjét. Ha jól emlékszem, a korelnök focista Papp Lajos László volt, a korelnök szurkoló Kovács Endre (egyéb érdekein kívül kiváló kártyakönyv-szerző; már kilencven körül járt, amikor még kezét szoríthattam vele). Mészáros oldalán a legnagyobb tekintély a híres bekk, Rudas Ferenc (aki immár a kilencvenkettedik életévét tapossa). Csakis a legmelegebb szívvel szólhatok az ékszerész, ötös Elek Gyuláról, aki megszámlálhatatlan Fradi-emléktárgyat készített jutalmul és ajándékba (egyet a régi Fradi-címerrel számomra is), a minden hivatalos ügynek végére hatoló Hélsz Józsefről. Schlegel Oszkárban elhunytakor nem csupán az olimpiizmus eszméjének felkészült szellemi munkását, a rendíthetetlen fradistát, hanem a mindig segítőkész beszélgetőtárs tanár kollegát (címzetes sportiskolai igazgatót) is meggyászoltam. Szívesen szereztem be könyvet az olvasni szerető Ombódi Imrének, ki váltig fájalta, hogy egyszer sem lehetett válogatott. Aggódtam az egykori half, Dékány Ferenc dr. hanyatlását észlve, imponált a maga idejében fejlődőkirály, szintén doktori címet viselő Orosz Pál nagy szavaktól óvakodó hűvössége, az egy-egy délutánon bekukkantó Rákosi Gyula embersége, a váratlanul

érkező legenda, Varga – Varga Zoltán – feszült csendessége. Felbukkant néha-néha Albert Flórián is; ő inkább másutt látta vendégül az „öregfiúkat”.

Általában a „szurkolói karéjban” üldögéltem, de például egy alföldi kirándulásunkon a fél Duna-Tisza-közét belovaskocsizhattam, átbeszélgettem Mátrai Sándorral. A nyolcvanszoros válogatott hátvéd, a becsúszó szerelések utolérhetetlen mestere egyébként is sokáig a Ráday utcában üzemeltetett egy kis vendéglátó-ipari egységet, épp a grundunk szomszédságában. Vele és az ugyancsak a Ráday utcában – talán egy műhelyben – érdekelt Honvéd-, majd Vasas-játékoskal, Machos Ferencel „rádays” köszönő viszonyban lehettem. (Nem azért mondom, de a Ráday utca mindig hemzsegett az ott lakó hírességektől. A matuzsálemmé szépült Istók János szobrászművész mára emléktáblát kapott. Kálmán György színművész reggelente háta mögött összekulcsolt kézzel, magányos blazírtságban indult útjára abból az épületből, amelyet a környék majdhogyan valamennyi polgára felkeresett olykor, hiszen ott működött a „Kossak utóda Komáromi” fényképész cég. Kollár Béla – neki konyakozó törzshelye szentelt emléklapocskát a Mikroszkóp Színpad épületében –, az epizódszínész, a Thália Színház tagja idősödvé is farmerben, csizmában, mindig cigarettázva lódult neki a velünk szemközti házból. Aztán Kleiberné Kontsek Jolán, olimpiai bronzérmes diszkoszvető, Simonffy András író... Nem folytatom. Ámbátor Petri Györgyig, Várady Szabolcsig, Várady Székely a Duna fölött című, a Ráday utcát megemlítő közismert verséig juthatnék.)

Az Üllői úti asztalnál sűrűbben folyt a szó Népstadionbeli emlékekről, mint az Üllői úti pályáról.

Annak a locusnak ott a vendéglőben épp mi is részei, atomjai voltunk – miért beszéltek, beszélünk volna róla? A Népstadion egyre-másra felmerült. A Fradi a nagy közönséget vonzó rangadók folytán, továbbá saját stadionja átépítéseinek időszakai miatt rengetegszer lépett a gyepe a Népstadionban. El-elszontyolodva hallgattam, volt játékosok és rettenthetetlen szurkolók mennyi kifogásolnivalót találnak az építmény fekvésében, adottságaiban, küllemében, felszereltségében. De nem hagytam, nem hagyom magam lebeszélni a Népstadionról, ahol az FTC 1957 tavaszán 2:1 kikapott az Újpesti Dózsától, ahol a 18-as, 19-es szektorba behunyt szemmel is eltalálnék, és a lelátó cseppet sem ideális dőlésszöge mindig megbabonázott lejtésével. Eljutottam már Európa sok nagy stadionjába, olimpiai és világbajnoki meccsek, versenyei színhelyeire – számomra a Népstadion egyik sem veri. A legszebb, legkorszerűbb sem.

Egyszer fiatalon kiszaladt a számon: három dolog érdekel. Katedra, teátrum, stadion. Három görög eredetű szóba igyekeztem befoglalni, hogy a tanári hivatást, a színházi érdeklődést és a sport iránti elköteleződést szeretném egységbe fogni mindazzal, amit tenni próbálok. A szavaim valamiképp ráragadtak a világhálóra, gyakorta visszahullanak rám. Nem baj, legfeljebb jó lenne kiegészíteni még a sort.

A katedra a budapesti bölcsészkar oktatói katedrája lett. A színház a Peter Brook-i, mindenkori üres tér. A stadion – a grund – a Népstadion.

2012. augusztus 12-én,
a XXX. Nyári Olimpiai Játékok zárónapján

A Népstadion megnyitó ünnepségén, 1953. Fotó: Bojár Sándor

► KISS ILONA

Éber fölszárnyalás a Sugalmak bölcsőjétől

Flóra Virág kiállítása¹

Néhány éve láthattuk először Békés megyében Flóra Virág kiállítását *Sugalmak bölcsője* címmel². Ez a találó cím kifejezte az akkor született művek költőiségét, rejtelmességét, és határozott ígéretet tett valami nagyobb „megvalósulásra” is. Az alapozó művek, mint *A betűvetés szentélyének ablaka* és a *Tudásszomjazók* az alkotó megjelölése szerint is könyvtárgynak tekinthetők.

A grafikai tanulmányok, majd a mesterképző a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, erős szakmai elkötelezettséget érleltek Flóra Virág diplomamunkáiban, majd az elkövetkező könyvmunkákban. Talán az sem volt véletlen, hogy az iskola befejezése után szinte természetes módon fordult a szabad könyvformák felé, rendkívül gyorsan rátalált a művész-könyv műfajára. Első könyvei grafikai, könyvészeti fegyelmeyeztséget mutattak. Akkor még klasszikus eljárásokkal, szitatechnikával, linóleummetszettel dolgozott az ismert könyvészeti, sőt művész-könyves anyagokra, így papírra, szűrőpapírra, pauszra, tex-

tilre.

A művész-könyv különös műfajának megjelenése könyvtárgy formában szemléletesen mutatja azt a határmezsgyét, „ami már nem teljesen könyv, de még nem is valami egészen más”. Flóra Virág könyvmunkái mesterien példázzák ezt a karaktert. Gondolatvilágával, egy-egy motívumával, mint a lencse, a betűk, a könyvforma-alap, még „emlékszik” a grafikai műltra, azonban a szabad megformálás, az erős plaszticitás, már másfelé vezetnek. Ez a valami más tükröződik a későbbi munkákban, melyek szerencsére továbbviszik a „bölcsőnél” megismert poézist, és azt a „keserédes”, fanyar hangvételt, mely szinte minden darabra jellemző. „Hús a keserű maggal” – Kiss Annával szólva...

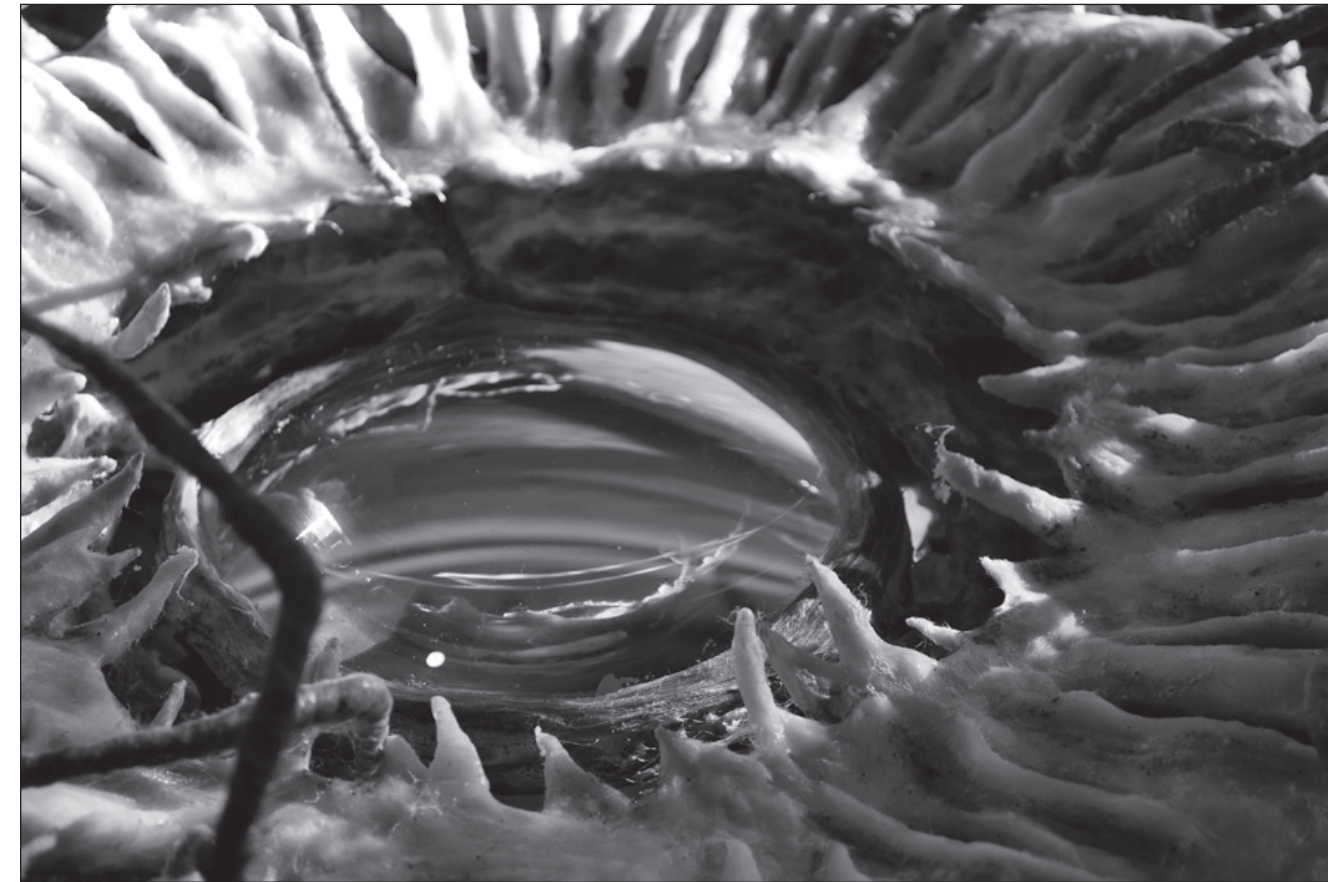
Flóra Virág a legnagyobb őszinteséggel saját magát adja művei létrejöttéhez. S micsoda művekhez! Ne legyen illúzió! Ez nem a napfényben festegző szalmakalapos hölgy tájképsorozata, nem a rokolya-ringatózásban ecsetvéggel lemért, arányított fák, dombok, a virágos mező leképezése, s nem is az ott döngicsélő kedves bogarak felnagyított másai, s a legkevésbé sem a mesevilág, vagy a tudományos-fantasztikus kreációk variánsai. Nem. Ilyen könnyen nem adják az alkotás kegyelmét, a megvalósulás, melyre vártunk, nem jön varázsütésre! A gondolat nem ölt formát oly könnyedén, ahogy a vállunkra simuló galléros köpeny teszi, ha leakasztottuk a fogasról, s magunkra pördítettük. De még a *Hátára fordult könyörgés* karkai sugallata sem elegendő. Bizony, pokolra kell menni...! Nekünk, magunknak! Mélyre kell szállni, s a legsötétebb magányban még a *Rossz álmok fájának gyümölcséből* is ennünk kell. S ha már megadóan látjuk, hogy a világon nem csak a jónak, hanem a „rossznak is van létjoga”, s mindezt megéltük és megtapasztaltuk – ahogyan Flóra Virág már

nagyon fiatalon megemésztett sok mindent –, csak ezután indulhatunk fölfelé.

Mindezt elmondani a vizualitás nyelvén, megformálni a szabad gondolatot, láthatóvá tenni mások számára is a legtitkosabb, mélyen emberi érzéseket – ez a művész igazi kihívása, nagy erőpróbája. Flóra Virág az általa alkotott formákhoz megkereste a legmegfelelőbb anyagokat, kikísérletezte-megtalálta az alkalmas technikát. Nem riadt vissza a félkész darabok tűzbevetésétől, majd gyors kimenekítésétől sem. A törekeny formák, melyek leírásához Juhász Ferenc ízeltláb-részletező, levélerezet gazdagságú tollára vol-

A természetre rímelő formák összetartozását, amelyek hosszas anyag-kutatással és technikai kísérletekkel alakultak ki, a következetes anyaghasználat is erősíti.

Valódi érzékenységet mutat *Az ámitások csapdája*. Az a gazdag művészi muníció, mely megmutatkozott *A rossz álmok fájának gyümölcse*³ című műben, az a megélt kín, mely *A hátára fordult könyörgés* létállapotából született, végül letisztultan, tömören, magabiztosan tér vissza e remek darabban. Az a mosolyt fakasztóan egyszerű forma, mely a *hamm, bekaplak!* érzést kelti, megélt csapdahelyzetekre utal. A hatalmas, csodálatos, ámitó, tátongó, kínálkozó

A lankadatlanul figyelő éberség termése / részlet (2012; egyedi technika; vatta, viasz, fém, üveg; 99x99,5x36 cm)

na szükségünk, éppoly érzékeny anyagokat igényeltek, mint ahogyan a természet efemer jellegű kincsei is szelíd, áttetsző, hajlékony anyagban öltenek testet. A plasztikák selyemfényű, viaszos felülete alatt puha vatta, könnyen alakítható hordozó drót rejtőzik. Az organikus formák szépen megszorodva, akár egy család sorakoznak előttünk. Színviláguk, karakterük erős összetartozást mutat. Megszületett egy új világ!

Művei közül *az Elevenre éhező* és – többek között – a *Születőben* kikövetelte magának a kedvezőbb prezentációt, a posztamensre fektetett csendes lapulás helyett élő felfüggesztést, körbejárhatóságot kívánt.

3 A művet, másik két alkotással együtt, a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma vásárolta meg. A műtárgyak adatai: 1. A rossz álmok fájának gyümölcse (2000; egyedi technika; vatta, viasz, szén, fém; 18x52x13 cm; leltári szám: 2007.10.1; jelzés nélkül) Vétel az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával. 2. Sugalmak bölcsője (2000; egyedi technika; vatta, viasz, fém; átmérő: 31 cm; leltári szám: 2004.15.1; jelzés nélkül) Vétel a Képző- és Iparművészeti Lektorátus támogatásával. 3. A betűvetés nyíló virága (2005; egyedi technika; vatta, viasz, szén, fém, üveg; 18x29x29 cm; leltári szám: 2010.6.1; jelzés nélkül) Vétel a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus támogatásával. (A szerk.)

1 A kiállítást, amelyet Kiss Ilona Munkácsy-díjas grafikus-művész, a Magyar Művész-könyv-alkotók Társaságának alapító elnöke nyitott meg Gyulán, 2012. augusztus 11-én láthatta a közönség a „6.kult_istalo” című rendezvény keretein belül. A „kult_istalo” elnevezésű, minden évben egy alkalommal, az előadók és a közönség tekintetében is meghívásos alapon szerveződő rendezvénysorozat Gyarmati Gabriella művészettörténész és Nyisztor János képzőművész indította el Gyulán, 2007-ben. Törekvéseik szerint alkotóknak és kutatóknak biztosítanak egyfajta bemutatkozási lehetőséget, ennek szellemében különböző művészeti ágak összekapcsolásán alapuló és egy vagy több tudományos előadást tartalmazó programot állítanak össze. (A szerk.)

2 Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma, Kisterem, 2002. május 10 – június 12. Kurátor: Gyarmati Gabriella.

Szín(ház)kép

A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének kiállítása¹ a Gyulai Várszínházban²

A gyulai tárlatról szóló szövegben – előzetes elképzelésem szerint – a kiállítás látogatói körújárását követtem volna, tehát egy csoportos kiállítás bemutatásakor esetleg elvárható alfabetikus sorrend helyett a kiállítótérben kívántam vezetni – ahogyan máskor a látogatókat, most – az olvasót. Az oldalak azonban teltek és teltek, így terjedelmi okok miatt a kiállítás objektív bemutatása helyett egy szubjektív, egyes műveknél hosszabban-rövidebben elidőző, mások mellett egy pillantás után továbbhaladó látogatói vélemény született e rövid dolgozat keretei közé szorítva.

A kiállítás címe, a SZÍN(HÁZ) KÉP, megtévesztő lehet, mert nem színházi előadások színes illusztrációi a kiállított művek, a cím tematikus jellegével, ellentétben a színházról, a színház világától független az összeállítás.

Székelyhídi Attila

Akt (2000 körül; kréta, papír; 670x475 mm), Nyáresti gabonaföld / Alföld II. (2007 körül; akvarell, papír; 500x730 mm)

A kiállításban a látható valósághoz kapcsolódó művek egységét a gyulai Székelyhídi Attila anyagával nyitjuk. Már Németországban is szerepelt a döntően barnákkal, vörösekkel, kevés sárgával és fehérrel rajzolt *Akt* fiatal nőalakjának torzója, amelyet nyak-

¹ Kamaraterem, 2012. július 17 – augusztus 10.

² A kiállítás kurátora Gedeon József színházigazgató, szakrendezője Gyarmati Gabriella művészettörténész volt. (A szerk.)

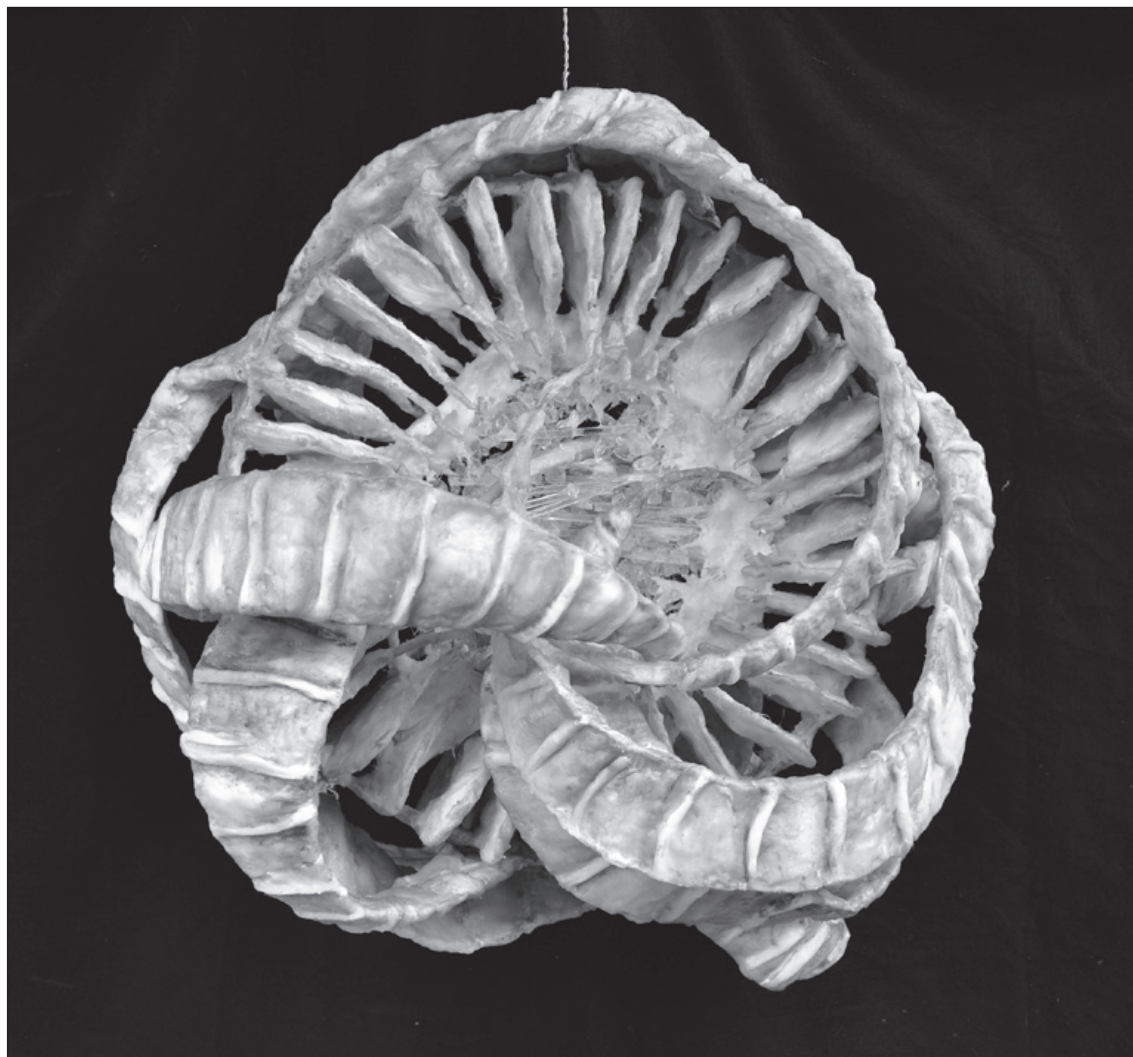

Arany Sándor fotó triptichonja

tól combközépig ábrázolt az alkotó. A Gyulai Nyári Művésztelep egyik alapítója az utóbbi évekig a csoportot jellemző kritikai realista stílusban dolgozott, amelyhez képest az akttanulmány bár részletező jellegű, de nem annyira precíz és aprólékos kidolgozású. A *Nyáresti gabonaföld / Alföld II.* az utóbbi évek termése, a festő stílusának ekkoriban végbement változásáról tanúskodó, lazán, könnyed ecsetvonásokkal megfestett akvarell.

Arany Sándor

Kappadókiai triptichon (év nélkül; fotó, print, kasírozva habkartonra, 60x50 cm/db), Jelen a múltból (év nélkül; fotó, print, kasírozva habkartonra, 56x100 cm)

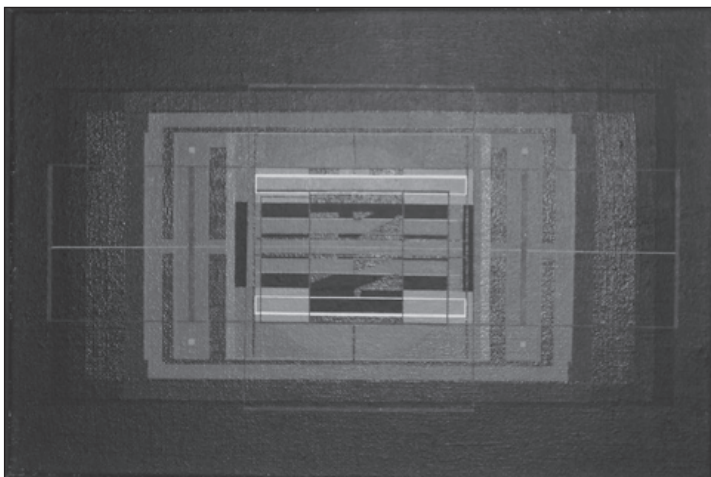
A folyton nyíló ölelés virága (2012; egyedi technika; viasz, vatta, üveg, fém; 80x72x50 cm)

lehetőség hirtelen szűkülő végállapottal fejeződik be. Kísértetiesen hasonlít a régi halcsapdákra, melyekből lehetetlen kivergődni. A tévelygők, a bábmeszködők, óhatatlanul belesétálnak az ámítások csapdájába.

Ez az érzékenység, szimbólumkeresés, formalkotás jellemzi a további műveket is. A mai korban oly tipikus *A lankadatlanul figyelő éberség termése*. A kábel-halmazsal ellátott instrumentumok, az állandó figyelés, készenlét segíthet is, de zavarhat is a túl sok információ, ahogy a sok giz-gaz ág a szemünkbe csapódik. A lencsében visszatükröződő világ csalóka hamisság is lehet! Ez a titokzatosság végigkíséri Flóra Virág lírai plasztikáit. Rejtve marad *A boldogság felnyúló szárnyas magjának üzenete* is.

A boldogság épphogy ideröppent, talán gyökeret ereszt... Vagy szárnyra kel, s gyönyörködhetünk a távolodóban. Majd várhatjuk ismét *Szunnyadó gondolatink újabb lepkeroptét*...⁴

⁴ Flóra Virág kiállításán kívül a rendezvény szereplői és eseményei voltak: Sándor Ottó (elnök, Békés Megyei Szimfónikus Zenekar Egyesület) csellójátéka; Zemlényi Attila (főszerkesztő, Műút) verses prózája; Varga Zoltán költő és Darvasi Ferenc (szerkesztő, Bárka) beszélgetése; Nagy László (bambuszkertész): Bevezetés a bambuszok világába, különös tekintettel a Magyarországon termesztendő fajtákra. A felhasználás lehetőségei (előadás); Sajti Csaba 3D grafikus legutóbbi munkái; Kriston Tímea képregényrészlete; Nagy Emília képregényvázlata; dr. Nádasdy Zoltán (látás- és agykutató, Seton Brain & Spine Institute, Texas) videóelőadása; Viti programozó / „ex_amiga_scene” (A szerk.)

Oroján István *Örökségem* című sorozatának egy darabja

A jó néhány éve festményei mellett a kiállításokon fotómunkákkal jelentkező Aranyi Sándor háromrészes sorozata Kappadókiában, a bronzkori Hettita Birodalom területén készült, Kis-Ázsiában. A fotón látható falra, amely talán egy, a tufába vájt szikla-templom fala lehet, az ahhoz vezető lépcső árnyéka vetít változatos rajzot. A lépcső szerkezetének egyenesi görbéké hajló, szabálytalan, folyamatos, zárt rendszerű vonalhálóként alkotnak árnyképet, képet a szó valódi értelmében. A *Triptichon* első és harmadik elemén, a lépcsőn egy ember lépő, álló figurája képez szabálytalan, tömör foltot.

A *Jelen a múltból* hasonló környezetben készült, de a néző számára első ránézésre nem egyértelmű, hogy egy valóságon túli jelenetet lát-e. Ez a nem manipulált fotó egy festmény komponálásának tudatosságát hordozza. Egy évekkel ezelőtt olvasott, Tóth Istvántól származó idézet, jutott erről eszembe: „A fotó művészet, ha a fotós művész.”³

Oroján István

Örökségem / Egy nap története (2008–2009; vegyes technika, vászon; 60x90 cm), *Örökségem / Egy nap története I.* (2008–2009; vegyes technika, vászon; 60x90 cm)

A kiállítás másik gyulai alkotója, Oroján István családjának szellemi és tárgyi emlékanyagát, örökséget feldolgozó, geometrikus absztrakt festményekből és organikus plasztikákból álló nagysorozatának két eleme szerepel a kiállításon.

Az *Örökségem / Egy nap története* fehér kép, a fehér még oly sok árnyalatával megfestve; a legkoncentráltabb, tisztává redukálódott emlékkép elődeinkről, felmenőinkről. A kép hordozója egy zsákvászon darab, sokszor megfogott, telerakott, kiürített holmi, amelyet a parasztember fárasztó napjainak fonálából szöttek.

³ Igyekeztem ellenére nem találtam meg újra az idézetet, így azt kivételesen forrásmegjelölés nélkül közlöm.

Az *Örökségem / Egy nap története I.* vörös-fekete kép. Első ránézésre ez a tábla valóban csupán vörössel és feketevel festett, alaposabb szemléléssel azonban jó néhány színt találunk még a képen. Többfajta vöröset, barnákat, kékkeket, változatos megoldásokat a fekete felületek kialakítására. Egy-másra kerülő, egymást részben takaró rétegekből épített, szimmetrikus, horizontális kompozíció ez, cizellált részletekkel.⁴

Serényi H. Zsigmond

Osztott forma (2011, olaj, vegyes technika, vászon; 60x60 cm), Osztott rész térben (2011, olaj, vegyes technika, vászon; 60x60 cm)

A tőle megszokott organikus jelleggel – ezeken a képeken – szakít Serényi H. Zsigmond. Geometrikus formákból épített, fehérrel készült, átlósan komponált táblái szerepelnek most. A hordozó felület síkjából az alkotó spár-ga applikációval emeli a térbe az ábrázolást. Nem a fehér különböző árnyalataiból, hanem a változatos faktúrák alkalmazásával építi fel a kompozíciókat. Míg megfelelő fény nélkül semmilyen festmény nem nézhető/élvezhető, Serényi képei különleges bánásmódot, a megfelelőnél sokkal jobb fényviszonyokat követelnek maguknak.

Bereznai Péter

Triptichon (év nélkül; tus, aranyozás, papír; 400x400 mm/db)

A Napra utaló, a szerencse, a halhatatlanság jeleként és többek között Buddha szívének pecsétjeként egyaránt elfogadott szimbólum az 1990-es évek óta visszatérő motívum Bereznai Péter művészetében. Érzékeny grafikai megoldásokkal alakított szvasztika-variációi – most is – az óramutató járásával megegyező irányúak. A *Triptichon* esetében a tőle megszokottól eltérően a keret nem, de a passzpartú a szimmetria alkalmazása miatt részévé válik a kompozíciónak. E művek lényegét az alkotó ekképpen foglalta össze a korábbiakban: „A kiállításon látható művek értelmezésem szerint nem pusztán »rajz-festmények«, inkább a kép fogalmát fedő tárgyak (kép-tárgyak), kettős értelemben. Elsődleges értelmük azzal a megállapítással érzékeltethető, amely szerint a művészet ma éppen úgy, mint az ősidőkben »az élet tulajdonképpeni feladata, az élet metafizikai tevékenysége«. A másik értelme a gö-

⁴ Az alkotónak erről a sorozatról folyóiratunkban bővebben: Gyarmati Gabriella: Oroján István *Örökségem* című kiállítása a békéscsabai Jankay Galériában. In: Bárka 2011/2. 93–94. p. (A szerk.)

rög »techné«, szó jelentését fedve, annak szemmel, kézzel érzékelhető, tárgyi jellegére vonatkozik. Ezért ezek az alkotások a végső alakba egyszerűsödött forma által előhívott, a tárgyra kivetülő összavak (LOGOSZ) tárgyasulásainak tekintem. Ebben az értelemben a kép-tárgy a világ »igazi természetének« megsejtése, annak egyidejű szellemi és fizikai (tárgyi) azonosulásának kísérlete.”⁵

Sz. Varga Ágnes

Nosztalgia (év nélkül; szén, papír; 700x1000 mm), Labirintus (év nélkül; szén, papír; 700x1000 mm)

Sz. Varga Ágnes monokróm fekete rajzai külső terek fényességével teszik élővé a sötét belső tereket. A fény effajta ragyogásának ábrázolása sok évszázados hagyománnyal bír, az ábrázolás egyszerűsége, a puritán, eszköztelen terek azonban profanizálják a fény sugárzását. Hogy ezt a kifejezést pejoratív értelemben használok-e? Nem, semmiképpen, hisz ilyen jellegű a fény a mindennapjainkban, amelyet a (képző-, az ipar- valamint az építő-) művészet képes felhasználni és többletjelentéssel felruházni. A vizuális sallangoktól, terhelő díszítményektől mentes ábrázolásmóddal Sz. Varga Ágnes képes megteremteni az egységesség képi élményét.

Ásztai Csaba

Úrvacsora (év nélkül; olaj, vászon; 80x80 cm), Az utolsó vacsora (év nélkül; olaj, vászon; 83x80 cm)

Az *utolsó vacsora* című táblán a vertikálisan felfutó asztalformán, e távolban összetartó sávon az utolsó vacsora kellékeit látjuk, a szinte a semmiből felsejlő kenyeret és a bort tartó kelyhet. A kereszténységben – mint tudjuk – mindkettő metafizikai jelentőségűvé emelkedett, amelyek most egy homályos, elmosódott, konkrétumokkal alig támogatott látványvilágba ágyazva jelennek meg. Az eucharisztia, azaz a hit misztériumának ésszel alig felfogható történéssel a vizuális megfogalmazás Ásztai Csaba képein szinkronban van. „Az Egyház az Eucharisziát nem úgy kapta Urától, Krisztustól, mint egyet a többi ajándékok között, még ha a legértékesebbet is, hanem mint »az« ajándékot, mert »Krisztus önmagát, saját személyét a maga szent emberségében, és egész üdvözítő művét adja benne. S mindez nem a múlté, Krisztus ugyanis és mindaz, amit minden emberért tett és elszenvedett, részesedik az isteni örökkévalóságban,

⁵ A múlt idő állandósága. Bereznai Péter önálló kiállítása, Városi Könyvtár – Városi Galéria, Szigetszentmiklós. In: <http://www.sargahaz.com/galeria/prg.php?prg=45>

Erdős János festménye a MAOE kiállításán

ezért átöleli az egész időt.»⁶ Az, hogy 2012-ben egy kortárs képzőművészeti, nem egyházi/vallásos tematikával készült kiállításon ez a téma felmerül, és hogy a vizuális közlés Ásztai által alkalmazott nyelvváltozata képes az eredeti tartalmat ilyen kevés eszközzel a befogadó, (legyen vallásos vagy vallástalan,) előtt feltárni, az előbbi idézet utolsó gondolatát hangsúlyozza: Krisztus átöleli az egész időt.

Az ugyanennyire koncentrált megoldású *Úrvacsorán* függőlegesen húzott vörös ecsetnyomok Krisztus kiontott vérére, a keresztáldozatra való utalásként is értelmezhetők.

Sajnos templomainkba még manapság is gyakran a transzcendenst egyértelműen felismerhető és érthető módon ábrázoló, nemegyszer didaktikus kegyképek kerülnek. Ismerjük az egyházi megrendelést nagy átéléssel, ám olykor mégis nehezen teljesíteni tudó művészek históriáit is, elég például Aba-Novák Vilmosra gondolnunk. Eltelt-e a jászszentandrási templom *Utolsó ítéletének* bemutatása óta annyi idő, hogy Ásztai Csaba munkái is betölthessék egy kegykép funkcióját?

Erdős János

No. 1. (1992; vegyes technika, falemez; 74x90 cm), No. 2. (1992; vegyes technika, vászon; 80x100 cm)

Kevés vöröses barnával kiegészített gomolygó, fehér-szürke-fekete kompozíció Erdős János két képe. Mindkét tábla lágyan alakított organikus formákból építkezik; a felhő- és röntgenkép vizuális hatását egyaránt magában foglalja a No. 1. és a No. 2. is. De hogy mit is látunk, mi történik tulajdonképpen ezeken a képeken? Novotny Tihamér

⁶ Ecclesia de Eucharistia. II. János Pál pápa enciklikája az Eucharisztia és az Egyház kapcsolatáról. In: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=36#EEII>

Enteriorkép Fürjesi Csaba munkáival

szerint: „Húzz ceruzával, vagy tollal egy vékony vonalat, azután nagyítsd fel azt többszörösére (...) nézd olyan hosszasan a tájat, míg nem a benned éledő belső tűz egy közös elemmé nem olvasztja össze a földet, vizet és levegőt (...) mintha valamiféle japáni világ, a Távol-Kelet messzi jelenései kelnének életre a papírlapokon és vásznan. Itt minden olyan, mintha megroggyant kerítésdarak, hajdani eszköz-voltukat elrejteni igyekvő ősi szerszámok, öreg és kajla gémeskutak, rozsdásodó kovácsoltvas alkatrészek, égre meredő kiszáradt fák, dombívekre rakódott várfal-meszesedések, völgyekbe csúszó rozkatag házfalak, ütött-kopott ajtók és ablakok... megszenesedett sziluettjei írának egy vég nélküli »mintha« történetet, amelynek (...) fekete betűjelei akár lehetnének süketnéma emberi árnyékfigurák is (...) egy képmutogató színpadi művön.”⁷

Wagner János

Ivás (évszám nélkül; zománccfesték, farostlemez; 85x65 cm), Zuhaton (évszám nélkül; zománccfesték, farostlemez; 94x80 cm)

Wagner János *Ivás* című képén a lefolyó és szétfröccsenő festék az alkotó által szabott keretek között marad, melynek háttérében az áll, hogy a véletlen érvényesülése mellett dekoratív ritmussorok lét-

rehozása lehetett a célja. Matt fehér felületen cikázó magassfényű fekete festék kalligrafikus jelleggel formát ölt, ezeket a szabálytalan tömör foltokat rendezti az alkotó sorokba, s festi, rója velük tele a képfelületet. A foltok kontúrja itt éles, míg a *Zuhaton*, a tárgyhoz igazodva változatosabb megoldásokat találunk. Utóbbi festésmódja szabadabb, szabályosságot és rendszerezettséget mellőző. Mindkét képen látszik, hogy Wagner János szívesen játszik a pozitív és negatív elemek, foltok arányával, elrendezésével. Ezen ábrázolások síkszerűek maradnak, melynek egyik oka, hogy a foltokon nincsenek sem elkülönülő kontúrok, sem tónuskülönbségek.

E táblákkal a magyar festészetben Fiedler Ferenc 1960 körül, (bár nem Magyarországon) született tasiszta munkái mutatnak rokonságot. Hasonló megoldásokat a kísérletező kedvű Vinkler László életművében is találunk.

Fürjesi Csaba

Bejárat (évszám nélkül; olaj, vászon; 100x190 cm), Üzenet (évszám nélkül; olaj, papír; 1000x1500 mm)

Fürjesi Csaba *Bejárat* című művén a fényvilág bejáratánál szürke-fekete árnytömeg tolong, várakozva. A sorban elől állók a fény ismeretlen forrása felé tekintenek. Annak kitalálását, hogy hol és mire várnak, egy bevásárlóközpont üzletének ajtajában, vagy akár a mennyország kapujában, a festő a mű befogadójára bízta.

Az *Üzenet* egy újabb kép, amelyen az egymás felé közelítő kezek a főszereplők, a klasszikus analógia az *Ádám teremtése*⁸, ismerjük mindannyian. Az elkészülte óta eltelt, egy hónap híján ötszáz évben a hozzáállás annyit változott, hogy a kezek bár közelednek, de mintha mégsem akarnának találkozni, az „új Ádám” figurája el is fordul, kezét így nyújtja a harmadik évezredben: hátra. A másik kéz, az „új Teremtő” is hátranyúl, és inkább hárít, mint alkot és ad.

Kovács Péter Balázs

Átültetés I. (2007; akril, vászon; 100x120 cm), Ütöztetés II. (2007; akril, vászon; 100x120 cm)

Bizonyos emberi szituációk, attitűdök, az őt érdeklő viselkedés, jellem és a beállítottság együttesé-

⁸ Michelangelo Buonarroti: Ádám teremtése, Sixtus-kápolna, Vatikán

nek megmutatásához Kovács Péter Balázs ülőbútorokat választ és társít. E festmények nélkülözik a gondolatközlés egyértelműségének unalmát.

Az *Átültetés I.* című képen a bal oldali szék a II. világháború utáni életérzést szimbolizáló új anyag, a műanyag felhasználásának autentikus példája, dizájntörténeti kuriózum. A Panton Chair a XX. században nem terjedt el, előállítás a kezdetekben kisipari műhelykeretek között, magas költséggel folyt.⁹ (Ez nem a negyvenhatvan másodperc alatt gyártott, a majd az egész Földön elterjedt, olcsó műanyag székek világa.) A másik ülőalkalmatosság a képen a hívogató, kényelmes olvasóhely kategóriáját megtestesítő kárpitozott füles fotel. Mi ez? Egy házasság nagy különbséggel? Ahogyan mondani szokták, fiatal és szemtelenül csinos nő, valószínűtlenül hosszú lábakkal és idősebb férfi a komfort minden válfajának ígéretével... Vagy csupán különböző generációk találkozásáról van szó? Unokahúg látogatása idős nagybácsinál? Nem hinném.

Az *Ütöztetés II.* című képen két, komoly döntések meghozatalát segítő, karfás főnöki forgószék életébe pillanthatunk be. Sziklaszerű, sziklaszilárd, azaz biztos és stabil alaplól felnövő formák, mindketten férfiak. Mi történik éppen? Vitáról van szó, érvek ütköztetéséről, mely során eltérő véleményeiket igyekeznek a felek igazolni? És hogyan zárulhat ez a vita? Egyetértéssel esetleg kompromisszummal? És persze máshogyan is.

Varga-Amár László

Átvilágított női figura (2011; olaj, grafit, röntgenfilm, papír; 900x700 mm), Átvilágított rózsaszín női figura (2011; olaj, röntgenfilm, papír; 900x700 mm)

Varga-Amár László már pályakezdőként is szívesen folytat anyagkísérleteket, a kiállításon szereplő két munkája, egy nagyobb műegység két darabja, az előbbi folytatásának is tekinthető.

A bal oldalnézetben ábrázolt fiatal nőalakon az *Átvilágított női figura* című képen sárga papír hordozón grafitfittal készült tónusos árnyékolást látunk,

⁹ A helyzet megváltozására sokáig kellett várni. 2010-ben, a szék születésének ötvenedik évfordulóján a jelenlegi gyártó jelentős kedvezményekkel segítette az azóta a műanyaggyártás fejlődése miatt immár a tömegtermelés keretei között is előállítható szék széles vásárlói körben való terjedését.

Kovács Péter Balázs képei a SZÍN(HÁZ)KÉP című kiállításon

ám stúdium jellegét az ábrázolás azonnal elveszíti, amint felfedezzük a hordozó lapból kivágott forma mögé tett röntgenfelvételeket. Ebből is látszik, hogy a felfedezése után a legszelsőségesebb véleményeket gerjesztő röntgensugár élete manapság mennyire csendes. Bár elsősorban nem úgy gondolunk rá, de a röntgen is egy képalkotó eljárás, egy önálló képalkotó eljárás, mely adottságot az alkotó egyébként nem kívánja kihasználni.

Az *Átvilágított rózsaszín női figura* monokróm rózsaszín nőalakját téglalap formában a fejnél és kesztyűszerűen az alkarnál vágja és egészíti ki röntgenképpel. Tudjuk, hogy a röntgensugarak egyik része elnyelődik, másik része áthalad a testen. Ezeken a kompozíciókon Varga-Amár László szabja meg, hogy nőalakjai testén hol juthatnak át a sugarakat.

Arra vonatkozóan, hogy fűzi-e személyes kapcsolat az alkotót a röntgenképekhez, nem áll rendelkezésemre információ. Ha igen, akkor lehet ez egy egészségügyi probléma leküzdése művészi alkotómunka által. Ha nem, akkor a röntgenfelvételeket talált tárgyként értelmezhetjük.

A tematika és a választott beszédmód tekintetében is változatos kiállítás bemutatását terjedelmi okokra való hivatkozással kényszerűen úgy kell lezárnom, hogy nem írtam Puha Ferenc *Király és Kék kompozíció* című műveiről, Pataki Tibor *Földi fények* című festményéről, Dréher János domborműszerű tábláiról, sem pedig Kéri Mihály vásznairól. Ezek a tartozásaim.

⁷ Idézi: Angyal Mária: Erdős János festőművész kiállításai. (Boscolo New York Palace, V. emeleti lobby és kerengő, Budapest, MaMaison Residence Isabella hall, Budapest) In: http://www.terasz.hu/terasz.php?id=kepzuvaszeset&page=cikk&cikk_id=15685
A szöveg teljes terjedelmében megtalálható: Novotny Tihamér: Az úton járás művészete. Erdős János kiállítása. In: Új Művészet 2012/2.

Egynyári csodák

a Gyulai Várszínház 2012-es évadából

„Egy ember mozdulatlanul áll a színpadon, és magára vonja a figyelmünket. A másoknak nem sikerül ugyanez. Nekem csak ez a különbség számít. Mi ez a különbség? Mit jelent kémiaiilag, pszichikailag, fizikailag? A sztár kézjegyét? Egyéniséget? Nem. Ez így túl egyszerű lenne. Nem ez a válasz. Nem tudom, mi a válasz. De azt tudom, hogy itt, az előbbi kérdésre adott válaszban találhatjuk meg egész művészetünk kiindulópontját.” Peter Brook színházról való elmélkedése számos gondolatot és kérdést vet fel: mi alapján mérjük a színészi teljesítményt? Mitől lesz színház a színház, hogyan lesz sikeres egy darab? Talán attól, hogy megérint, igen, ott bent lezajlik valami, amit nevezhetünk katarzissnak, vagy kulturális tapasztalásnak, formabontó színészi alakításnak, vagy szimplán szövegélvezésnek. Egy nyári színház azonban mégis más szereppel bír: mivel időszakos a működése, csupán néhány hét alatt kell megmutatnia a csodát, olyan ez, mint a nyári szerelem, mindenki tudja, hogy idejekorán vége lesz, mégis kiadjuk magunkat. Úgy kell válogatni a bemutatók és vendégelőadások között, hogy minden réteget, korosztálytól, nemtől, lakóhelytől és műveltségi szinttől függetlenül kielégítsen.

XIII. Körös-völgyi sokadalom, VIII. Shakespeare Fesztivál, XXI. Vár Jazz Fesztivál, VII. Vár Blues Fesztivál stb.; 81 felnőttnek és gyerekeknek is szóló program, melynek több mint a fele ingyenesen látogatható, 10 ország művészei. Számokban így jellemezhetnénk a Gyulai Várszínház 49. évadát, amely a tavalyihoz hasonló nézőszámot produkált. Az évadon belül zajló fesztiválsorozat is azt mutatja, hogy Gyula a kultúra és a művészet városa, visszatérő tematikával és művészekkel, ahol mindenki megtalálhatta a kedvére való produkciót. Bár zenei, sőt táncos produkciók széles

skálájában is bővelkedett a várszínház nyár (*Népzenei és világzenei fesztivál, The Blues Brothers, Erkel Ferenc ismeretlen művei, Hangok – zenék – mosolyok*), jelen összefoglaló a színházi előadásokra fókuszál, ezen belül is kiemelt szerepet szánva a négy saját bemutatónak.

Erős a felütés: Márai Sándor, Hamvas Béla és Weöres Sándor, a 20. századi magyar irodalom há-

Binder Károly és Helyei László a Füveskönyvben

rom kiemelkedő alakja, de mi az, ami összeköti ezt a három nevet? Minden kétséget kizáróan a bölcsélet. Márai Sándor *Füveskönyvét* vagy *Ég és földjét* minden bizonnyal már valamennyien a kezünkbe vettük, vagy a kíváncsiság által vezérelve, vagy azért, mert elakadtunk egy bizonyos ponton, és szomjazzunk a segítségre. Akármilyen módon is, Márai szövegei tanítanak, nem szájbarágósan, hanem tapasztalati

Sugalmak bölcsője / részlet (2000; egyedi technika; vatta, viasz, fém; ø: 31 cm; Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma; leltári szám: 2004.15.1; jelzés nélkül)

úton: vallomás, rövidke bölcseszavak az emberről, a világról, a szellemről. Weöres Sándor neve leginkább a magyar gyermekirodalom hagyományába épült be, pedig kevés olyan magyar szerző élt, akinek költészete olyan precizitással ötvözött volna a keleti filozófia (buddhizmus és taoizmus) és a keresztény kultúra tanításait, mint Weöresé. Meglátta és meg is fogalmazta a nyugatot és keletet összekötő pontokat *A teljesség felé* című írásában, mely nem verseket tartalmaz, hanem gondolati-filozófiai írásokat a lét valódiságáról, a lélek harmóniájáról. Hamvas Béla neve a Rákosi-rendszernek köszönhetően sokáig méltatlanul húzódozott meg a magyar irodalom kispadján, de a századfordulás érzelmi és lelki hiány (újra) felfedezte műveit. Fordításai során olyan egységes tudásra tett szert, amely megpecsételte önálló írói létezését is: a vallás, a művészet, a lét és a filozófia kapcsolódik össze az emberiség szellemi hagyományaként; Zarathusztra, Hermész Trismegisztosz, Lao-ce, Konfu-ce és Püthagorasz tanításaiból jön létre az egység, azaz az egységes szellemi-filozófiai tézis, mely leginkább a *Scientia Sacra* (Szent tanítás) című művében manifesztálódik. S hogy mi köti össze még ezt a három szerzőt? A Gyulai Várszínház 2012-es évadának első bemutatója, mely a *Füveskönyvek – Az Élet nagy kérdései* címet viselte. A Rideg Zsófia dramaturg által összeállított szövegeket Helyey László tolmácsolta, s a felolvasás kiegészítéseként Binder Károly zongora- és Barkóczi Beáta táncjátékát élvezhette a közönség. A Ladics-ház több mint tíz éve ad otthont a felolvasószínházaknak, amely nem is felolvasószínház a szó klasszikus jelentését tekintve, inkább csak irodalmi szövegek felolvasása, sallangok nélkül. Olyan szerzők kapnak itt helyet – korábban Simonyi Imre, Krúdy Gyula, vagy a jelenlegi három szerző egy-egy könyve –, akik nem dramatizált formában írtak, mégis alkalmasak a műveik arra, hogy nagyközönség előtt megszólaljanak. Meditatív hangulat kell egy ilyen esthez, sőt szükségeltetik még néhány nap, hogy leülepedjen mindaz, ami az egész mondanivalója: a Lényeg. A szövegek összeválogatása olyannyira jól sikerült, hogy a kevésbé műértő néző is hamar felfedezhette a Márai–Hamva–Weöres hármas tanításainak közös pontjait, amelyet nagyban elősegített Helyey László összetéveszthetetlenül duruzsoló orgánuma. Helyey képes hitelesen átadni a gondolatokat, a nézőben egy pillanatra sem merül felt az az érzés, hogy talán más színész ideálisabb lenne a közvetítő szerepére, de azt érezni lehetett, hogy ebbe az estbe egy kicsit bele kell halni. A szövegeket a zene és a tánc is egységesítette, képileg és érzelmileg is kivetült a bölcseszavak mondanivalója, a Ladics-ház udvarán egyszerre jelentek meg az örök emberi értékek, a művészetek és az élet hatalma. „Az ember ott kezdődik, hogy teremt valamit, ami nincs. Valakinek lenni a semmiből. Nem a legkisebb, hanem a legnagyobb ellenállást keresni. Csak azt érdemes megcsinálni, ami

lehetetlen.” A lehetetlen élni kezdett ezen az estén, ennek legfőbb bizonyítéka, hogy egy idő után nem arra fókuszált a közönség, hogy vajon melyik szöveg kitől származhat, hanem elkezdte érezni az egységet. A borgeszi szöveguniverzum, miszerint az irodalmi szövegek párbeszédet folytatnak egymással, nagyon is valóságosnak tűnt; Márai, Hamvas és Weöres úgy vallottak Helyey hangján a világról, mintha nemcsak az írásaik, hanem maguk is összetalálkoztak volna az irodalmi térben és időben, s leültek volna egy hűsítő hosszúlépésre ebben az alföldi ékszerdobozban, hogy megosszák velünk nézeteiket, egy kis vigaszt nyújtsanak ebben a kiüresedett, vaskori világban.

Viharos folytatás következett, az első vihar július 5-én száguldott végig Gyulán, de nem az időjárás enyhítette a kánikulát; megkezdődött a nyolcadik Shakespeare Fesztivál a Gyulai Várszínházban. Shakespeare utolsóinak titulált darabja, *A vihar* (1611) játszotta a főszerepet az idei fesztiválon. Utolsó-nak vélt, mivel 2010-ben bebizonyosodott egy John Fletchernek tulajdonított darabról, a *Kettős tévedésről* (*Double Falshood*), hogy jelentős részét Shakespeare írta, a *Don Quijote* 1612-es fordításának megjelenése után. Mi több, 1613-ban minden bizonnyal több bemutatót is megélt a darab. Az Arden kutatói ezzel a bejelentéssel két éve igen nagy port kavartak az irodalom- és színháztörténészek körében, hiszen *A vihar* epilógusát, amikor Prospero búcsút vesz varázseréjétől, Shakespeare az írástól és a színháztól való személyes búcsújaként aposztrofálták. Így talán egy hiedelem szertefoszlott, ugyanakkor újabb interpretációs lehetőségek tárulnak föl mind *A vihart*, mind pedig a *Kettős tévedés* shakespeare-i részeit illetően. A vihart 2010 óta Shakespeare utolsó, teljességgel saját munkájaként említik. A 8. Shakespeare Fesztivál témája nem véletlenül volt ez a dráma: cselekménye ugyan alig van, az alapkonfliktus távoli, nincsenek benne látványos jellemfejlődések, így inkább a gondolati-filozófiai tartalom az, ami miatt érdemes újra és újra elővenni ezt a darabot. A Gyulai Várszínház 49. évadának második bemutatójaként – magasra téve a mércét – Szergej Maszlobojcsikov rendezésében debütált *A vihar* – a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház színészei már-már hazájának Gyulára. Maszlobojcsikov – aki nemcsak rendezője, hanem díszlettervezője is a darabnak –, értelmezése a lelki viharokat hivatott kiemelni, éppen ezért újragondolta a drámát mind a szereplők, mind a szöveg szintjén. A Shakespeare-drámát nem önálló alkotás-ként kezeli, hanem az életmű által létrehozott világ részeként, így nem meglepő az intertextusok tömkelege az előadásban. A kijevi rendező rendkívül jól használta ki a gyulai vár nyújtotta lehetőségeket, a dráma három helyszínét egy színpadon jelenítette meg, egy harmonikaszerrű „hernyó” segítségével jól elkülönítve azokat, s nem volt meglepő jelenség a karzaton osonó

szellemek látványa sem. A fény- és hangtechnikát így a mozgalmasság, az állandó változás egészítette ki, amely a darab egészére jellemző volt. Sokan kétkedve fogadták, hogy Maszlobojcsikov viharában Prospero Prosperavá avanszál, s már előre hallani lehetett a vészjósló hangokat, miszerint indokolt-e megváltoztatni a főszereplő nemét. Az igazat megvallva, elsőre valóban furcsának tűnhet az ilyenfajta újítás, de ha a reneszánsz színházban a női szerepeket is férfiak játszhatták, akkor a modern színjátszás idejében elfogadható, sőt megengedett a fordított nemcsere. Nem mellesleg Prospera (Szűcs Nelli) alakja többletjelentéssel bír: a nőalak, az anyaszerep elmélyíti Miranda (Tarpai Viktória) és Prospera kapcsolatát, Miranda előtt női-modell van, így a kezdeti én-keresés (a shakespeare-i szöveg szerint nem ezzel indul a darab) az anyában mint nőben manifesztálódik, nem pedig a természetfeletti képességek tudójában. Így a párválasztás is – habár a végeredmény ugyanaz –, fölülírja a varázslatot, s Ferdinand királyfi (Rácz József) feladata, hogy egyszerre két nőnek bizonyítson. Prospera személye más megvilágítást ad a szigeten élő Calibannak (Trill Zsolt) is; Caliban két anyamodell közül választhatna, az Arielt (itt Arieleket), korábban fogva tartó édesanyja, valamint Prospera a rossz és a jó kettőst mintázza, végleteket mutatva ezzel Calibannak. Azonban Prospera sem mint varázsló, sem mint nő nem képes hatni a vademberre, ő az egyetlen, akin nem fog a varázs, így mindvégig megőrzi természetességét; mondhatni, Caliban a természeti ember archetípusa. Az ösztönlény kezdeti beszédképtelensége, majd az a tény, hogy Prospera tanította meg beszélni, mégis függést feltételezne. A beszédet, a szavak súlyát Caliban rosszra használja: Prospera ellen fordul, sőt Stephanot (Kristán Attila) és Sebastian (Ivaskovics Viktor) is igyekszik maga mellé állítani. A nemcsere továbbá freudi és jungi kérdéseket is feszeget, egyrészt Prospera önkeresésében, másrészt a benne dúló viharok és emberi kapcsolatok okán, amely a freudi megközelítés szerint már nem hatalmi játszma, ahogy Prospero esetében, hanem (a freudi értelemben vett) női hisztéria. A Szűcs Nelli által megformált Prospera megidézi a *Csongor*

és *Tünde Éj* figuráját is (ez tudatos szerkesztési elvvel, hiszen néhány éve ezt a darabot is megrendezte Maszlobojcsikov). Prospera omnipotens az előadás kezdetétől fogva, istennek tetsző hatalommal bír, s a színpadon való megjelenésekor felcsendülő éteri zene segítségével még inkább transzcendens szférákba emeli a kijevi rendező, s talán a fényjáték és az álom

A beregszászi Illyés Gyula Színház Vihar-előadása

folytoson hangsúlyozása az, ami óhatatlanul játékká hozza Vörösmarty művének idevágó részeit, akárcsak a délben alvás, ahogy láttuk azt Csongor esetében, és most a hajósoknál is. Prospero alakja nem adna ilyen jelentéstöbbletet a drámának, Maszlobojcsikovnál azonban olyannyira hangsúlyos az anyaság mint a teremtmény és gyengédség szimbóluma, hogy Prosperában nemcsak Miranda édesanyját látja a közönség, hanem azt az ősananyát is, aki megfeleltethető az Éjnek; aki Ariel, a szellem és Caliban elegye egyszerre; aki felelős az élet körforgásáért. Ezt igyekszik alátámasztani a színpadon lévő asztalokra írt idézet is, mintegy motorként szolgálva az első felvonáshoz, mely a *Rómeó és Júlia* harmadik felvonásából származik, Lőrinc barát monológjából: „A Föld mindennek anyja s síriboltja./ Ha életet szül, később ki is oltyja. / S kik méhéből fakadtak, végtelen-sok / Magzatja az emlőjén egy tejet szop. - / Mindegyikének más-más célja van, / Különböző mind, egy se céltalan.” A filozófiai kérdésfelvetés tehát már a darab megkezdése előtt, a díszletet látva megindul: mi az, amitől ember lesz az ember, és hogyan tud az maradni. Szűcs Nelli személyében abszolút hiteles Prosperát láthatott a nagyközönség: egyszerre volt légies és könnyed, ugyanakkor mély és bölcs. A viharban feltűnnek Shakespeare szonettjei is: a 43., a 22., a 130., a 149. és a 66. – egyrészt ezek ismeretével tesztelik Ferdinandot az Arielek, másrészt az intertextusok

továbbiakban, hogy a shakespeare-i világot egyként szabad csupán kezelni, hiszen a kohézió nagyobb a szövegek között, mint ahogy azt elsőre gondolnánk. A szöveg-játék talán legmeglepőbb részeként a darabot nem Prospera monológia zárja: a varázslattól búcsút vesz ugyan, de rögtön feltűnik Caliban a színen, aki a 4. felvonásbeli Prospero-monológ egy részét mondja el: „*Már ünnepünknek vége. E színészek / szellemek voltak, mondtam, szellemek, / s a légbe tűntek, lenge légbe tűntek: / és mint e látás páráváza, majdan / a felhőspálya tornyok, büszke várak, / szent templomok, s e nagy golyó maga, / s vele minden lakosa, szeretőszőlő, / s mint e ködpompa tűnt anyagtalán, / nyomot, romot se hágy. Olyan szövegből / vagyunk, mint álmaink, s kis életünk / álomba van kerítve.*” Ez az alternatív befejezés is azt sugallja, hogy a darab mondanivalója nem a búcsú, sokkal inkább a megbocsátás képessége, az álmodni tudás, az emberi lét varázslatossága, és az, hogy az élet bizony „nehéz játék”. Mindenkinek meg kell élnie a maga viharait, s ez metalepszisként tükröződik a darab egészére vonatkoztatva. Külön súlya van annak, hogy ezt éppen Caliban fogalmazza meg, hiszen a vadember végül használta a beszédet, amit Prosperától tanult, s ő lesz az, aki kimondja a végső és általános igazságot, de ebben a pillanatban rögtön elő is bújik belőle az ösztönlény, s emlékeztetve a közönséget arra, hogy mindenki benne lakozik egy Caliban, skandálni kezd az előadás során clown-jelenetként elhangzó rigmust: Bán-bán-Caliban... A varázs csak ekkor szűnt meg.

A Shakespeare Fesztivál viharos napjai (lásd Balogh Tibor tanulmányát e számunkban róla! – a szerk.) után könnyedebb vizekre evezünk, július 18-án a magyar drámatörténet kiemelkedő alakjától, Molnár Ferencről *Az üvegcsipőt* láthatta a közönség Árkosi Árpád rendezésében. Vannak művek, amelyekkel nem lehet melléfogni, így van ez a 20. századi magyar Hamupipőke történetével is, egyszerűen nem lehet nem szeretni; vannak társulatok is, amelyeknél borítékolható a siker, ilyen társulat a beregszásziaké. Molnár vígjátékának és a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház színészeinek fúziójából egy közönségbarát előadás jött létre. A színpadi látvány szegényesen kopár, remekül tükrözi az 1920-as évek Budapestjének kispolgári miliójét, akárcsak a történet. Az eredeti vígjáték nem emeli főszereplővé Hamupipőkének, Szabó Irmát (Tarpai Viktória), a rendezői fogásnak és a remek színészi alakításnak köszönhetően azonban „a legrongyosabb muskátlóból” mégis főszereplő lesz. Az üvegcsipőben két nő küzd egy férfért, Sipos Lajosért (Kacsur András), aki ugyan nem hercege, hanem műbútorasztalos, de a cselédlányból, Irmából áradó rajongás és túlcorduló szeretet mégis képes annak láttatni. Adél (Béres Ildikó) nem szerelmes ugyan Siposba, csupán logikus lépésnek tartja, hogy hozzámenjen, megszabadítva

ezzel önmagát a Császár Pali (Ferenci Attila) iránt érzett szerelemtől, a férfi ugyanis olyan nyira zsvány, hogy több nőnek csapja a szelet egyszerre, legyezgetve ezzel férfiúi hiúságát.

A siker természetesen nem maradt el, annak ellenére, hogy a konfliktusokban rejlő drámai mélységek nem voltak százszázalékosan kijátszva, inkább a szórakoztató, bájos mese irányába ment el az előadás, amit egyértelműen Tarpai Viktória játéka vitt mindvégig a vállán. Így a végső egymásra találás sem tűnt végérvényesnek, ennek ellenére mégis kerek, egész darabot láthattunk. A párválasztási harcokban mindenki magára ismerhetett, s a vígjáték hatására talán egy kicsit elhihetette a közönség, hogy igen, a mi saját mesénk is végződhet még boldogan.

Az előadások széles spektrumából nem hiányozhatnak a kortársak sem. A Ladics-ház udvarán tört fény, mintha egy bányászlámpa világítana csupán, nyáresti meleg, no meg a nézők körül masszívan keringő szúnyogok. „*Gyere velem a Hargitára...*” – csendül fel Tamás Gábor dala, megtörve a tarhonyafesztiválról beáramló neszeket. Érkeznek a színészek, szövegkönyv szigorúan a kézben, felolvasószínház, műsoron Székely Csaba *Bányavaksága*, a tragédia-trilógia második része Csizmadia Tibor rendezésében. Az igazat megvallva, eleinte kétkedve fogadtam a klasszikus értelemben vett felolvasószínházakat, de ahogy egyre több és több darabot láttam ilyenformán megvalósulni – a Gyulai Várszínház jócskán hozzátesz ehhez az élményhez, immáron negyedik éve –, megszerettem. Nem a színházi élményen van itt a hangsúly, nincsenek hivalkodó díszletek, mesterkelt fények, csillogó jelmezek, kevés a rendezői instrukció; mindenből csak a divatos minimál, ennyi kell. Na meg a szöveg: semmi nem vonja el a figyelmet a konfliktusról, egyszerűen életre kel, és kilép a papírból a textus, megragad, és óhatatlanul magával ránt. Megadom magam.

Színpad nincs, a dráma helyszíne maga a Ladics-ház, most épp egy fiktív székelyföldi falusi háznak álcázva, a játéktér közepén egy asztal és egy kanapé. Kétoldalt székek, itt ülnek a színészek, félig civilben, belépésre várva, és itt ül Székely Csaba, a szerző is, aki az instrukciókat olvassa be – a hangerőn még dolgozni kell egy kicsit. Székely Csaba neve nem ismeretlen a 21. századi magyar drámatörténetben, a trilógia első darabjával, a *Bányavirággal* tavaly osztatlan sikert aratott határon innen és határon túl. És ha már határ: bár a komikus tragédia cselekménye egyszerű és mindennapi, éppen ettől lesz valóságos és modern; a központi témája a drámának ugyanis a nationális identitás. Aktuálpolitika: ki van otthon Székelyföldön, ki az idegen, ki volt ott előbb, és egyáltalán hogyan kezelhető manapság az évszázadokra visszanyúló román-magyar ellentét, valamint a falu életét meghatározó korrupció? Határátlépés és határfé-

Bozó Andrea, Kaszás Gergő, Szikszai Rémusz a *Bányavakságban*

szegetés. A Gyulai Várszínház felolvasószínházainál megszokhatta a közönség, hogy a darabot beszélgetés követi. Kulturális brainstorming. Nemcsak a színészek mondják el véleményüket a karakterükről, ezekről a szeretnivaló szörnyetegekről, hanem megszólal a szerző és a rendező, de a közönség is, elősegítve a darab utóéletét és színpadra kerülését. Szó esik a marosvásárhelyi bemutatóról, a próbafolyamatról, valamint a drámaírásról; a Bányavakság mintegy vitaindítóként szolgált a közönségnek, többen kifejtették véleményüket a román-magyar ellentétről, a megideologizált múltból. Felolvasószínház ide, felolvasószínház oda, ez a darab annyira élt a fiktív térben, hogy bizony el kezdte rendezni magát.

1991 és 2012: Gyula; 1492–1516: Granada; 1956–1959: Kolozsvár; három helyszín, hat évszám, egy dráma: *Mórok*. Székely János tézisdrámája nem véletlenül került ismét műsorra a Gyulai Várszínház 49. évadában, ugyanis az elmúlt évadok legsikeresebb darabjaiból válogatott Gedeon József, direktor Császár Imre rendezővel karöltve. A dráma sorsa igen hányattatott: az 1991-es gyulai ősbemutató után csupán egyszer játszották határon túl a Mórokat, akkor is – ahogy korábban Gyulán –, Tompa Gábor rendezésében. A Mórok nem egy klasszikus értelemben vett dráma: az értelmezési nehézségek egyike az, hogy a cselekmény két szálon fut, kettős időben és térben, egyrészt Granadában, másrészt a 400 évvel későbbi Kolozsváron; további interpretációs gátakat szab a valódi konfliktus hiánya, ugyanis a tézisdráma vagy vitadráma a belső konfliktusok kivetítése. Az elvek ütköztetése, illetve a társadalmi tabló felvázolása – ha a kisebbség elnyomása is a téma –, tehát ilyenformán nem túl látványos, éppen ezért gyakran aposztrofálják Székely drámáját könyvdrámának, amely olvasva igen elgondolkodtató és filozofikus, de a színházi bemutatása hatalmas kihívás. Ennek az elméletnek mintegy ellenszegülve mutatták be július 24-én a Gyulai Vár-

színházban újra a Mórokat, immár Császár Imre rendezésében. A dráma alapkonfliktusa a belső meghasonlás és a hit kérdése körül forog: a kisebbség elnyomása mind a granadai, mind pedig a kolozsvári térben megmutatkozik, s ilyenkor az elnyomott fél elmenekül, vagy elpusztul, esetleg kénytelen-kelletlen asszimilálódik, s felölt egy maszkot. Az utóbbi megoldást választja Szabédi László,

költő és egyetemi tanár, sőt vele párhuzamosan a mór álomban Husszein Al-Rúmi emír (kettősszerepben Mihályfi Balázs) is, feláldozzák az értelmiségi lét egyetlen biztosítékát, a függetlenséget, jelen esetben a hitet, hogy a rendszert kiszolgálva, de önmaguknak ellentmondva éljék tovább életüket. Míg a mórokat a spanyolok próbálják kiszorítani az Ibériai-félszigetről, addig Kolozsváron a román hatalom áll szemben a kisebbségben maradt értelmiségi magyarsággal, s aktuálisan éppen igyekeznek rávenni őket arra, hogy írjanak alá egy az '56-os magyarországi forradalmat elítélő nyilatkozatot. A mórok sorsa már eldőlt, a magyaroké még változhat. Szabédi karaktere már-már skizoidnak mondható, mivel nem csupán magyarként és individuumként küzd a hatalommal (leginkább önmagával), hanem azért a magyar egyetemért is kiáll, amely a megélhetése, és a jövő romániai magyar értelmiségének bölcsője is. Ezt a kettős terhet és énképet támasztja alá az a rendezői fogás is, hogy a mór-szál nem párhuzamosan, hanem álomként jelenik meg Szabédi fejében mint múltbéli minta – a történelem ugye ismétli önmagát, erkölcsi felemelkedést várunk –, és ezekkel az álomjelenetekkel gyárt ideológiát saját cselekedeteihez, vagyis a mór-téma tulajdonképpen Szabédi agyszüleménye. Szabédi László mint főszereplő megjelenése a műben újszerű, mivel Császár szerint egy valós életet követve nemcsak az előadás lesz hitelesebb, hanem a közönség is könnyebben fogadja be a darabot. Az életrajziségnak ereje van. A kérdés az, hogy szabad-e Szabédit néven nevezni, miközben Székely János, a szerző oly hevesen tiltakozott a teljes azonosítás ellen? A Mórok végén lévő jegyzetben így ír: „*A szövegben előforduló versidézeteket Szabédi László műveiből válogattuk, ennek ellenére munkámban nem Szabédi, hanem Kibédi László jelenik meg. Gondolati fogantatású, fiktív figurámban valóságos személyt gyanítani súlyos tévedés volna. A két sors tagadhatatlanul sok mindenben analóg; amikor az egyikre*

gondoltam, kétségkívül gondoltam a másikra is, de én a tragikus végű, tisztelt és szeretett költő magánéletéről soha semmit sem tudtam, Kibédiék reakcióit egytől-egyig saját tapasztalataimból merítettem – így hát semmilyen azonosítást nem vállaltok.” Székely mentegetőzésének oka tehát a magánéleti vonal, vagyis Szabédi/Kibédi és Margit (Igó Éva) kapcsolata, amely a darab értelmezéséhez nem elhanyagolható szempont, hiszen a nő az, aki miatt a főhős cselekszik, feltéve, ha elfogadjuk Austin beszédaktus-elméletét. Margit intelligens, ugyanakkor rendkívül érzelmes figura, aki mondataival gördíti előre az eseményeket, dialógusai intellektuálisak és sokszor filozofikusak, ugyanakkor kitűnik ezekből a szerető féltés is. A 12 éves házas-

dom. / Margit: Álmodott, László? / László: Úgy látszik. / Nagyon sok / Nyugtatót vettem be gyűlés után.” Nem csupán párként, emberként képtelenek egyetérteni: míg a nő igyekszik visszarántani férjét a valóságba (az idézett mondatok bármelyik szereplő szájából elhangozhattak volna), Szabédi egyre inkább kötődik saját képzeleihez. Az ember tragédiájába illő párbeszéddek aktualizálják a történelmi drámát, s igyekeznek megértetni a férfi–nő viszonyt, amelyet Margit álombéli feltűnése – bár szöveg nélkül – is erősít. A mór síkon Achmed, az idős sejk (Blaskó Péter) az, aki végül a tiltakozást, a lázadást s így a máglyahalált választja, csak ne kelljen behódolnia a spanyoloknak. Achmed halála erkölcsi magaslathoz emeli a sejket, mivel a dráma során kitart elveit és vallását mellett. Ehhez a halálhoz képest eltörpül Szabédi öngyilkossága, hiszen ő nem tartott ki sem elveit, sem vallását, önnön hitetlensége, és a hatalommal való utolsó szembefordulás, a menekülés szimbóluma az ő halála. Tehát míg a móroknál erkölcsi győzelem születik, addig a kolozsvári térben a hatalom győz... Szabédi/Kibédi szerepéből árad az önvallomás, nemcsak Szabédi kitárulkozása ez, hanem Székely Jánosé is, s talán azoké a nézőké, akik egy pil-

Blaskó Péter és Mihályfi Balázs a *Mórokban*

ság egyáltalán nem mondható mintaházasságnak, a kettejük közt húzóódó konfliktusok már az 1956-os jelenetekben kirajzolódnak. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért kap hangsúlyt ez a viszony, hiszen a férj döntéseivel kell Margitnak is továbbélnie, aki egy szinten kitart ugyan férje mellett, de pálfordulásait nehezen viseli, hiszen nem az individuum ellenállásának és küzdelmének lesz tanúja, hanem egy meghasonlott, unitárius teológusból hithű kommunistává avanzsált férfi társa lesz. Margit boldogtalanságának oka nem az egyszerű férj lesz, hanem az önmagát feladó férj. A hitetlenséget, mellyel Szabédi behódol a hatalomnak, a nő nem képes elfogadni, s a darab során mindvégig keményen és ellentmondást nem tűrve észérveket használ, míg férje a mórok alkotta álmokból táplálkozik. „*László: Tudtomra adta (az álomalak), hogy az egyetem / Veszélyben van. Nem látta menthetőnek. / Margit: Szerencsére az nemcsak tőle függ. / László: Roppant okos volt. Mérhéttelenül / Fontos szempontokat árult el nekem. / Mit is mondott? Mit is? Már nem tu-*

lanatra azonosulni tudtak valamelyik szereplővel, és közelebb kerültek az '56-os történetekhez. A történelmi dráma, vagy esszé, ahogy a szerző illetve művét, mindenesetre bizonyította, hogy nemcsak ágyban olvasható dráma ez, hanem egy felismerésekben gazdag előadás lehetősége is benne rejlik. A *Mórok* aktualitása nem kopott az elmúlt 23 évben, hiszen az elnyomás és a hatalomnak való behódolás emberileg és vallásilag is a kelet-európai létet meghatározó erőviszony-változásoknak mutat tükröt. A fő kérdés az marad, hogy vajon hányszor vagyunk képesek hitet cserélni, és önmagunkat, saját személyiségünket földbe döngölve megadni magunkat a hatalomnak? Talán 23 év múlva ismét másképp látjuk...

A nemzeti problémákkal foglalkozó, nehezebben emészthető művek után ismét egy közönségszóró előadás következett, Szabó Magda *Abigéljét* vitte színre a Bánfalvy Ági International Studio július utolsó estéjén, Szikora Jánossal karöltve. A regényből készült előadás abszolút közönségkedvencnek tekint-

hető, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy már az előadás előtt egy hónappal lehetetlen volt rá jegyet vásárolni, kötelező teltház. Az *Abigél* az a regény, amelyen nem egy korosztály nőtt már föl, sőt azon kevés művek egyike, amelyből még a tévéjáték is remekül sikerült. A néző fejében óhatatlanul is a kamaszként felépített szereplők élnek, kiegészítve a film szereplőivel, éppen ezért nehéz és merész vállalkozás színpadra állítani ezt a regényt, még akkor is, ha a producer, Bánfalvy Ági tagja volt az első szereplőgárdának, és tökéletes Tormát alakított. Az aprólékosan kidolgozott történet több ponton is sérült, a helyszínváltásokhoz használt paraván szétválasztott ugyan, ám az elkülönített képek, jelenetek között nem volt kapcsolat. Követhetetlen volt a váltás álom és valóság között, mindezt tetézte a cselekmény indokolatlan felgyorsítása, így nem csupán a cselekmény lett csonka, de a befogadás mechanizmusa is. A színészi játék majd kitölti a hiányzó részeket, gondolhatnánk, ám sajnos nem így történt: a Vitay Georginát alakító Csöngedi Nikolett méltatlannak tűnt a szerepre, nem volt képes hozni az elkényeztetett, naív, ugyanakkor szeretetre éhes, rettegő kamaszlány figuráját, akinek a darab végére felnőtté kell (ett volna) válnia. Szerencsi Éva után nem könnyű feladat Ginát eljátszani... Bánfalvy Ági Torma után most a jóságos Horn Miciként lépett színpadra, helyenként túl harsányan. A főbb szereplők közül egyedül Németh Kristóf hozta magas színvonalon Kuncz Ferenc kettős alakját, hol sármörként, hol katonaként viselkedett. A Szabó Magda által megírt tökéletes szöveget megölte a színészi „játék”, nem tudott érvényre lépni a mondanivaló, így sokszor élvezhetetlenné vált az előadás. A darabra a legtalálhatóbb szó a befejezetlenség, mintha csak egy próbán jártunk volna. Hiába a népszerű szereplőgárda és a sikertörténet, egyszerűen nem állt össze egészszé a mű; s ha a Tőzszínpad nem is a Matula, mégsem a jelmezeknek kellett volna a legrepresentatívabbnak lenniük az előadáson. *Abigél* hatást keltett ugyan, bár nem olyat, amelyet az alkotók elgondoltak: vulgár-*Abigél*.

Ha nyár, akkor hőség és utazás. Olaszország vonzó célpont a magyar turisták számára, s ha már ott járunk, mindenki szeretne egy kicsit haza-

hozni abból a híres olasz temperamentumból. Legyen mondjuk egy Velence melletti apró halászfalu, Chioggia: nyüzsgés, pletyka, vidámság, tipikus mediterrán, lüktető élet. Mindenki szeretne egy kicsit chioggiai polgár lenni. S ha már az olasz nyaralás nem fért bele a sűrű nyári programokba, elég volt ellátogatni a Várszínházba. Az 1994-es siker után ugyanis augusztus harmadikán ismét bemutatta a kecskeméti Katona József Színház és a Gyulai Várszínház Carlo Goldoni legeredetibb darabját, a *Chioggiai Csetepatét* című vígjátékot. A Várszínház negyedik bemutatója – csakúgy, mint a harmadik –, az elmúlt 50 év legsikeresebb darabjai közül került ki, s az alapkoncepció a gyulai származású Kovács Vanda színművésznő meghívása volt. A kecskeméti partner színháznak köszönhetően Rusznyák Gábor, a rendező is rendelkezik gyulai szállakkal, hiszen a román gimnázium diákja volt, és főiskolásként a gyakorlatát a Gyulai Várszínházban töltötte. Kettős tehát a hazatérés. A hazai pálya és a hazai közönség talán nagyobb elvárásokat, ugyanakkor nagyobb érdeklődést is mutat, nem véletlen a teltház. Carlo Goldoni művészeti tematikája a természethez való „odatapadás” volt, művei nem merülnek filozófiai mélységekbe, s a társadalombírálat sem feltétlenül része vígjátékainak, szívesen írt viszont a női nemről. Ebben a darabban is több női archetípus bontakozik ki, így például a feleség-típus, Tespsi Pasqua asszony (Kovács Vanda) személyében. A pletyka, a rosszindulat és a civódás Goldoninál éppen annyira a női nemhez kötődő attribútumok, mint a naivitás, az őszinteség, vagy a heves szerelem. A jellemek komikumát megőrizte ugyan Rusznyák Gábor rendező, de a cselekményt maivá tette, amely nemcsak a

Jelenet a *Chioggiai csetepatéből*

Tanulmányok egy varázslatos véglényről

VIII. Shakespeare Fesztivál Gyulán

A Gyulai Várszínház, közösen az European Shakespeare Festival Networkkel, felkérte Silviu Purcăretet, a Franciaországban élő világhírű román rendezőt, hogy vigyen színre egy Shakespeare-művet. Ő az utolsó, és alighanem a legtalányosabb drámáját, *A vihart* választotta. Döntése adta az ötletet, épüljön fel egyetlen mű köré a VIII. Shakespeare Fesztivál programja. A Craiovai Nemzeti Színházban létrehozott előadás mintegy a műsortervezés mágnesé lett: mágnesé, és meghatározó értékpontja is, mert Purcărete, méltóan híréhez újra nemzetközi minőséget alkotott.

Van-e ennyi hiteles arca egy darabnak? Megközelítése feltétlenül, amint ezt két szakmai fórum – a napjainkban legkeresettebb Shakespeare-fordítóval, Varró Dániellel folytatott, oldott hangulatú beszélgetés, majd a tudományosabb igényű Vihar-konferencia – igazolta. Előbbi a csaknem fél évezreddel ezelőtt született drámaköltő problémavilágának jelenvalóságát, szövegei korabeli elevenségét (emelkedettsége mellett az üdeségét és vaskosságát) bizonygatta, magyarázatul szolgálva a mai színrevitelekhez, amelyek szakítanak a lomhán hömpölygő szófolyammal, a templomi áhítat tradíciójával, a kultikus unalom követelményével.

Shakespeare a velejéig korszerű szellemi játszma. Nagyjából erre a következtetésre jutottak Gyulán, a fesztiválzáró konferencián, a Mogyoróssy János Könyvtárban. Viharos értelmezések Shakespeare utolsó drámájáról – olvastuk a meghívóban, a Nagy

Dr. Görgényi Ernő polgármester, Stanley Wells és Gedeon József a Vihar-konferencia megnyitóján

András drámaíró által vezetett beszélgetés azonban inkább termékeny együttgondolkodásként marad emlékezetes; a megközelítések változatossága valójában lehetővé sem tette, hogy a nézetek valamely kiválasztott elemzési síkon megütkezzenek. Jobban jártunk így: tájékozottabbak lettünk, nem szellemi birkózástól és kánikulától verejtékezők.

Gedeon József igazgató tekintélyes előadói kört üdvözölhetett. Elfogadta a meghívást Stanley Wells professzor emeritus, a negyvennél több, Shakespeare-ről szóló tanulmánykötet szerzője, az életmű kritikai kiadásának felelős szerkesztője, akit hazája legjelentékenyebb Shakespeare-szaktekintélyeként tisztelhetünk. A másik szaktekintély is Nagy-Britanniából érkezett: Maria Shvetsova professzor ugyancsak számos kötet szerzője. Bár nem a konferencia elejére és végére jutott a hozzászólásuk, mégis ők foglalták keretbe a kutatott színjáték szerkezeti-tartalmi lényegét. Wells professzor a nyitóeffektus, a vihar bemutatásának történe-

jelmezeken, de a szövegen is erősen érezhető volt. A színházi trend valahogy mintha kiáltana a modernizálásért, ami nem feltétlenül szükségszerű, ahogy itt sem volt az. A darab éppoly érthető és követhető lett volna az eredeti környezetben hagyva, mint így, maivá kreálva, mivel Goldoni nem csupán a női nemmel kapcsolatban fogalmazott meg örökérvényű téziseket, hanem a párvalasztás gyötrelmeit illetően is. Műveiben nem a történet lesz fontos – ember legyen a talpán, aki elsőre kibogozza a chioggiai szálakat –, sokkal inkább az ember. Finoman árnyalt jellemrajzzal, atyai szeretettel kitalált figurák a Csetepaté szereplői, ugyanakkor sok az ismétlődő jelenet és a tipizált karakter, és a történet szegényessége miatt könnyen színpadi zűrzavarba torkollhat az előadás. Ezt a zűrzavart, kavalkádot érezhette a néző a gyulai előadáson is: a jelenetek kidolgozottsága helyenként elnagyolt volt, nem teljesedett ki a színészi játék néhány lényeges momentumnál; a kortárs kiszólások sem mindig működtek, néhol erőltetettnek, sőt felszínesnek hatottak. Ingoványos talajt ad Goldoni komédiája, hiszen éppen a látszólagos egyszerűségénél és örökérvényű igazságainál fogva lesz nehezen megfogható, megrendezhető. Talán a konfliktushá-

lót kellett volna pontosabban kibontani, a konfrontálódó jeleneteket a maguk mélységeiben értelmezni, és ezekre helyezni a színészi játék hangsúlyát, hogy ne csapjon át követhetetlen ripacszkodásba a darab. A rendet Isidoro (Porogi Ádám) alakja hozza, ő az egyetlen velencei származású polgár a műben, és ő az az ellenpólus is, akinek a szűrőjén keresztül mégis elkezd irigyelni a néző a kispolgári problémákat. „Az aljanép legmélyebb pocsolyáiból” kihalászott szereplők az ember szívéhez nőnek, s habár egy-egy karakter kiforratlansága miatt nem teljes a katarzis, félmosollyal az arcán távozik a közönség, mert mindenki szeretne egy kicsit chioggiai polgár lenni.

A 49. évad hozta az elvárásokat, sikeresnek mondható, s ha be is csúszott néhány gyengébb előadás, úgy vélem, hogy a következő 50 évben is lesz mihez vissza nyúlni, hiszen a saját bemutatók rendre sikert arattak. A következő, jubileumi évad újabb kihívások elé állítja majd a színházat, remélhetőleg a bemutatók mellett műsorra kerül egy ünnepi darab ősbemutatója is a gyulai vár ostromáról. A 2012-es várszínházi évad lezárult: „*Már ünnepünknek vége. E színészek / szellemek voltak, mondtam, szellemek, / s a légbe tűntek, lengve légbe tűntek...*”

Fotók: Kiss Zoltán

Sugalmak bölcsője / részlet (2000; egyedi technika; vatta, viasz, fém; ø: 31 cm; Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma; leltári szám: 2004.15.1; jelzés nélkül)

téről beszélt, arról, hogy a korai előadásokban a széles, teátrális gesztusaikkal maguk a színészek idézték meg a természeti jelenséget. Később szűkszavúbbakká váltak (a rendezői példányok tanúsága szerint) az instrukciók, ami a félelemérzetet belső, lelki aspektusa érzékeltetésének szándékára utal. Utóbb kapott szerepet a külsődleges ábrázolás: elérkezett a sötétítés és a hanghatások ideje, amely irányzatot továbbfejlesztve napjainkban egész viharfantáziákkal rukkolnak elő a rendezők, mintegy a szöveg integritásának rovására. Maria Shvetsova – éppen a szövegintegritás tükrében – a keresztényi engedelmisségre, a hatalomgyakorlásban az isteni jogokról való lemondás szövegi utalásrendszerére irányította rá a figyelmet, párhuzamosan elemezve Purcárete rendezését Koršunovas tavaly látott, Miranda címmel bemutatott munkájával, amely utóbbiban inkább a sötét, démonikus erők jelenléte dominál.

A konferencia gondolati medrét Nagy András ex-pszéja jelölte ki. Gyula polgármestere, dr. Görgényi Ernő helytörténeti tájékoztatója után felszólalva, rápillantást engedett a Vihar-kutatás témakincsére. Megérezte, hogy mi, elemzők is utasok vagyunk Shakespeare tragikus/szerencsés sorsú hajóján: játszadózunk az értelmezés lehetőségeivel, ami közben alighanem magunk vagyunk a szerző legkedvesebb szellemi játékszere. E játék arról szól, hogy a vihar a bensőnkben dúl: történelmi, emberi, szerelmi. A száműzetés és hajótörés szigete: Éden és börtön. Van az izolációnak átka, van gyönyöre. 1610 körül keletkezett a darab, a kitüntetett helyét ez magyarázhatja. Shakespeare ekkor már útban van Londonból Stratford felé, Prosperóhoz hasonlóan, ami kínálja a párhuzam-következtetést. (Megjegyezendő, nem a Globe-ban, hanem Blackfriars Playhouse-ban adták elő a Vihart, ez érthető akár úgy, hogy maga a Globe szűnt meg ilyen-olyan értelemben a számára.) Fontos továbbá, hogy I. Jakab lányának az esküvőjén került színre. A zenének, a táncnak, az álarcos játéknak, a színpadi látványnak, a színpadi trükköknek kiemelt szerepe van. Nyilván nem véletlenül választott olyan témát, amely sugallja: létezik bosszú helyett megbékélés, s létezik a szerelemnek egy olyan feloldása, amelyik harmonikus lehet; létezik a vallási és politikai jellegű különbségeknek egy olyan jellegű elsimítása, amelyet a korábbi Shakespeare-darabok egyáltalán nem mutatnak (inkább a bosszúdrámaként is értelmezhető Hamlet-dramaturgia volt addig a meghatározó). Skócia és Anglia közeledése a történelmi, Shakespeare életkora (47 éves) a személyes háttér. Tudjuk, életében nem jelentek meg könyv alakban a művei, de az első fölió-kiadásnak a díszhelyén szerepel a Vihar. Központi szerepe az életműben aligha véletlen.

Reflexió és önreflexió. A színház elválaszthatatlan a környező valóságtól. Matuska Ágnes, a Szegedi Tudományegyetem docense a Vihar és a Teatrum Mundi hagyományáról szól, két része bontva témáját. Az el-

sőben a „színház az egész világ” fogalom értelmezésére kínált lehetőséget. Ez maga a színházmetafora, amely azonban az eredeti ókori jelentésében még a világ értelmezése, s nem a színház önreflexiója.

A középkori Angliában a puritánok színházellenessége (a vanitas jelenségéhez kötötték) közrejátszhatott az önreflektálás szükségletének felerősödésében. Amikor egy drámaszövegen belül a színpadra kerül a Teatrum Mundi, akkor láthatjuk: a színház és a világ nagyszerűségét együtt ünnepelve, lehet a színház szükségessége mellett érvet találni. (Kevésbé a vanitas hagyományára visszautalni.) A neoplatonista hagyomány a színházat mikrokozmoszként értelmezi. (F. Yeats érve: a legelső épített színház az Erzsébet-korban olyan ókori-római traktatusra megy vissza, amely a színház alaprajzát kifejezetten kozmosz-szerűnek mutatja.) A Vihar nyitójelenete a színházat, mint illúziót modellálja. A darab valóságán belül is illúzió. Dupla fenekű illúzió. Prospero teremtként tekint magára, Isteni pozícióba helyezkedik, s nem az illúziókeltés játékos céljával. Maga az ember is egy mikrokozmosz: az egyetlen, aki képes teremteni. Darabot rendező Isten, aki mégis emberi főhős, és nem tudjuk elválasztani, hol történik valóságteremtés, és hol csak illúzió. Shakespeare Viharja nem leképezi, hanem létrehozza a világot, hol valóságként, hol illúzióként – fogalmazott az előadó.

A fentiekben vázolt eszmekörhöz kapcsolódva, érdekes adalékkal szolgált az értelmezési hangsúlyok eltolódásának lehetőségéről Paraizs Júlia (MTA BTK fiatal kutatói ösztöndíjas). Az első magyar Vihar-bemutatóról beszélt, amelyre 1874. augusztus 26-án került sor. Ennek központi figurája Ariel volt. Mellette Ferdinand és Miranda idilli szerelmi története domborodott ki. Szinte meg sem említik Prosperót a korabeli kritikák. Figyelemre méltóan érvelt a dramaturgiai eszközzé váló versformáról Fábri Péter (író, fordító): jó példáját adta versformák mozdulatba költözködésének a koreai rendező, Oh Tae-suk, aki sem az elméletét, sem a színpadi vízióját nem akarta troheusokba/jambusokba önteni. Külön vitát nyithatnánk az okleveles közigazda Balázs Zoltán (docens, Corvinus Egyetem) dolgozatáról, amely a Vihar komplex elemzésére törekszik. Szimpatikus volt a doktorandusz Szigeti Balázs (ELTE Irodalom- és Kultúratudományi Intézet) lendületes eszmefuttatása: A calibani nyugtalanság Prospero színházában. Ariel, a varázslény légies, amint az a nevében is benne van. Caliban, a sárkupac (Nádasdy Ádám leleménye) esszenciális tényező: a földbiztonság jelképe, a kiszámítható anyag: ellentét, kiegyensúlyozója Prospero ingatag kedélyének. Arieltől és Calibantól, együtt teljes a Prospero teremtette varázsvilág.

A Shakespeare-játszás megkerülhetetlen. Olyan a világsszínpadon, mint egy komplex műkorcsolyaverseny, amely egyszerre tartalmaz kötelező, és za-

badon választott gyakorlatokat. Az ismétlés kényszere szüli az önismétléstől való rettegést, s ma ott tartunk, hogy csaknem az számít hőstettnek, ha kosztümös-konvencionális felfogásban adja elő valaki a kötelező gyakorlatot. Pedig, a művészi önrendelkezés szabadságának biztosítása közepette figyelemmel kellene lenniük az intendánsoknak-igazgatóknak arra, hogy a világ színe és fonákja egészséges arányban tükröződjék a színpadon. Ha a színét nem ismerjük meg, mitől élvezhetnénk a fonákját? Ha a fonákját tanítjuk gyermekünknek alapértelmezett nézetként, akkor zendülő/zsendülő korában a színéért fog rajongani. Végzetes perspektívatorzulás következhet.

A Gyulán színre került interpretációk nem torzak. Az életével számot vető, a hatalmáról lemondó Prospero varázslatos véglet. Abban találja meg a földi üdvösségét, hogy felismeri: eszménye anakronizmus volt elejétől fogva. Hatalommentes hatalom nincs, és az ismeretalapú tudást hirdető pedagógia fölösleges, mert nem a tények hordozzák az összefüggéseket. Egy szerencsés kézzel összeválogatott fesztiválprogramban szívárványos sokféleségben tud megmutatkozni a bölcs rezignáció. Akkor mondható koncepciózusnak a válogatás, ha a sokféle stílári ösvényen, eltérő szellemi régiókban fogant alkotások végső üzenete összecseng. Gyulán, idén ez megtörtént. Mindegyik előadásban ott lappang a zsigeri szakralitás: valamennyi Prospero és a Prospera derűvel/alázattal adja vissza teremtője kezébe a saját, tőle kapott/elorzott erejét. A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, a Craiovai Nemzeti Színház, a Mokwha Repertory Company, AJTC Company és a Közép-Európa Táncszínház érdeme az öt Vihar fesztiváljának sikere.

Papír-viharzóna

Prosperót, Milánó herceget jobban érdekelték a könyvek, mint az uralkodás, s ezt kihasználva fivére, Antonio elűzi őt lányával, Mirandával együtt. Egy szigetre vetődnek, ahol Prospero varázsserejével kiszabadítja Arielt, a szellemet rabságából, és saját szolgálatába állítja. A sziget másik lakója, Caliban, az Arielt rabságra vető boszorkány félig ember, félig szörnyeteg ivadéka is őt szolgálja. Ariel nem lázong, bár vágyik a szabadságra, ellenben Caliban, a nyers, vad, nevelhetetlen ösztönlény folyton lázadozik. A sors a sziget felé kormányozza Antonio, valamint cinkosai – köztük Alonso, Nápoly királya, illetve annak testvére, Sebastian – hajóját. Prospero vihart támaszt, s az utazók a szigetre kerülnek. Mindannyian Prospero hatalmában vannak, aki Ariel segítségével tetszése szerint kelt életre szellemeket, válik láthatatlanná, bocsát álmodó foglyaira. A dráma szereplői négy csoportra oszlanak. Az egyik csoport tagjai: Caliban s a

beléje botló két részeges fickó, Trinculo és Stephano, akik Caliban felbujtására Prospero megölésére szövetkeznek. Alonso fia, Ferdinand külön vetődik a partra, neki mutatkozik meg Prospero először, s attól kezdve végig mellette marad. De ki kell állnia a próbát, hogy elnyerje Miranda kezét, akivel első pillantásra egymásba szeretnek. A harmadik, udvari csoportnak számos tagja van. Közülük Antonio és Sebastian összeesküszik Alonso ellen a nápolyi trón birtokáért, de sikertelenül. Alonso fia vélt veszte miatt lelkileg összeomlik. A negyedik csoport, a hajósok a zárójelenetig alszanak. Ebben a jelenetben Prospero föltárja igazi valóját, miután elásta varázspálcáját, s tengerbe vetette könyveit. A szereplők közül egyesek bűnbánatot tartanak, mások megátkoznak; egyesek jutalmat nyernek, mások büntetést kapnak – de Prospero mindenkinek megbocsát, és visszatér birtokára.

A Vihar a Shakespeare-életmű utolsó, az értelmezés szabadságát legnagyobb vonalúban kínáló darabja. Főhőse, a férfi Prospero miért is ne lehetne pedagógusanya, aki a kamaszlányát egyedül neveli? A teljes létszámában színre lépő beregszászi társulatot dirigáló Szergej Maszlobojszcsikov számára pillanatig sem kétséges: hogyan lehetne, sőt másként a történetnek értelme sincs... Szűcs Nelli – Prospera, milánói hercegnő.

Hasal a színpad jobboldalán egy méretes Diogenész-hordó. Az abból kavarodó szélvihar beteríti papírlapokkal a földet, s a papíralapú tudás hajótörő vihart kavart a tengeren. (A finálé közeledtén majd ebbe a hordóba gyűjtik össze a varázsserejű könyveket, hogy a hajóra gördítve visszaszállíthassák Milánóba inkább, hogysem a tengerbe veszítsék.) Akad papír a háttérben álló üzenőfalán is, ahol szögbe szúrta fűgének az aktuális tenni- és emlékeznivalók. Az események elindítója Tarpai Viktória – Miranda, a suta kamaszlány – követelő kérdése: tudni akarja, miként kerültek a szigetre. Az idő itt megáll, s a varázsemlékezet és -képzelet szárnyán kitágul, illetve egymásra rétegződik a tér. Szeszélyes párhuzamosságban – a volgai hajóvontató rabokat idézve – tűnnek fel a hajótöröttek, szerelmeskedik Ferdinand és Miranda, ármánykodik Caliban.

Ha akarom, nevelési drámát látok. A pedagógusanya felfedi leányának a múltját, megmutatja a leselkedő veszélyeket, s felszabadítja képzelőerejét, hogy annak révén keletkezzék energiája diadalmaskodni a kamaszszemélyiséget támadó démonok felett. Ha akarom, az önnevelés drámáját élem át: a szigetre vetettségében eszmél rá a hercegnő, hogy a hatalmáról lemondó ember elveszíti esélyét a szabadságra, s a szigeti életét ezért már okosan rendezi be: megtartja hatalmában a bennszülött Calibant, de virtuális foglyaival szemben hosszú pórázra eresztí bosszúvágó képzeletét. Végül azonban megbocsát: felidézi Gonzalo bölcsességét, aki életmentő ivóvizet és tu-

Trill Zolt, Tarpai Viktória és Szűcs Nelli a beregszászi Viharban

dásmentő könyveket csempészett számkivettetések a sajkájukra: az ő dantei természetét követve – 'a szeretet még a gonoszság létét is elviseli' – visszavezeti a rájuk mért rémálomból az ellene vétkezőket.

Szent Iván éjéhez eléggé közel, teliholdkor, rekkenő hőségben tartották a bemutatót, s a második előadásra az enyhet adó zápor is megérkezett: mint ha A Mester és Margarita meteorológiai környezetét akarta volna odavarázsolni a természet programfelelőse. Oda, ahol egyébként minden Mihail Bulgakov regényének rugójára jár. Szűcs Nelli Margaritába oltott Woland. Tudósan/tanárnősen, de mágikusan szemüveges: karikakeretében csillog az üvegértelen, ám mögötte ott a jótét varázsló ígérő tekintete. Woland segédeihez hasonlóan, a darabbeli egyetlen Ariel helyett szellemlányok kara, egy komplett szellemcsapat szerepel (az Ariel-kommandóban talán Vass Magdolna és Orosz Melinda kapja a legtöbb akciót/helyzetet). Eszméltető csínytevők, a hajótörötteket a gyarlóságukkal szembesítik, ami közben a hercegfi Ferdinánd és a herceglány Miranda frigyre lépésének menetét is egyengetik. (Emlékeztetes, amint a szerelemre lobbant, fekete motorgumi-menőtövet viselő Ferdinándot marionett-bábként rángatják). Shakespeare-nél a végén Ariel visszanyeri szabadságát. Maszlobojcsikov szellemlányai legfeljebb az évi rendes szabadságukat látszanak kivehetni.

Caliban sem a tradicionális szörnyeteg bennszülött. Trill Zolt, bár a belépője durva (egy fénylő bádoglemezt zörget iszonyatos hangerővel), szóban mindjárt egy vendégszöveggel, III. Richárdként pozicionálja magát: „Elbánt velem a természet, elvégezém, hogy gazember leszek.” Nagy ferde púppal a hátán, szájában papírgalacsinnal áll elénk. Mikor kést döfnek a hátába, a hasadékból is papírtölték bukkan elő: galacsinbeszédéből kitetszik, minden baj forrása a betű. A ki-berakós papírcsomó egyszersmind arra figyelmeztet: nem zsigeri a jólneveltség: lesz még szava a történelemben az egyszemélyes köznépnek. (Trill mókás, alig

hallható Tiborc-asszociációja a *Bánk bán* – *Kalibán* szövicc.)

Egyszemélyes végítélet

Nemzetközi minőség, és nemzetközi forgalmazásra alkalmas produkció a Craiovai Nemzeti Színházé. Önhordó a díszlet, nem igényel zsinórpadlást, süllyedőt, hátsó- és oldalszínpadot: bárhol felállítható, ahová befér. Ugyanakkor képes elmozdulni a hátsófal, beszakadozni a mennyezet, kirobbanni a szekrényajtó, keletkezhet mérnöki szabályozott erősségű szélvihar (egyetlen papírlap sem fújódik túl

Craiovai Vihar

a színpadon), és be van építve a padlózatba egy forgószínpadocská is (telepíthető tányérforgó): adottak tehát a szükséges mozgalmasság feltételei. A látvány Dragoș Buhagiar leleménye.

Fövennyel meghintett fedélzeti padló lóg ki a fekete függöny alól. Kilógna alighanem akkor is, ha lenne terük takarva lenni a deszkavégeknek a színpadon belül. Abból következtek mindjárt előre megfontolt látványtervezői szándékra, hogy kezdéskor a függöny mozgatói kihangosítva görögnek a zsinóron. Ha a függőnyzajnak jelentése van, üzeniük kell a padlócsakkoknak is. És csakugyan. Ami kívülről töredezett (tengeri viharban a hajók törékenyek), az belülről elvágólag összedolgozva, hálószoza-parkettben folytatódik. A színpadon jobbra ágy, könyvsorokkal aládúcolva. Jobbra közepén ablakpárkány-magas küszöbű ajtó, attól balra hatalmas szekrény. Balra elől üres képkeretek. Középen balra egy padlóra került csillár, amely világít olykor. Mellette karosszék, és egy hajóárbocot formázó csomagolópapír-idom. Irreális belső táj – az alvó (alvás-zavartól gyötrődő) Prospero tudatában járunk.

Carl Jungtól tudjuk, az álomnyelv szimbolikája nagy pszichikus energiával rendelkezik. Az álmok általános funkciója az, hogy az álomanyag révén, valamilyen szövevényes módon visszaállítsa pszichikus egyensúlyunkat. Amennyiben a tudattalanban túl sok elem van, amelynek rendesen a tudatban kellene lennie, akkor annak működése torzzá és erőtlenné válik. Shakespeare – Prospero varázslatai ürügyén – kitakarítja a tudattalanját: reflektálva mintegy önmagára, beleszövi a cselekménybe addigi életműve vezérmotívumait. Ekként cselekszik Purcärete is, tovább görgetve gyötrelmes tűnődését a Faust-Mefisztó szindrómáról, amit korábban Prokofjev Tüzes angyalában (szegedi Armel Operafesztivál és a Molière-műben, a Scapin furfangjaiban (London/ Debrecen) exponált.

Előjáték (majd utójáték): a hajótörötté varázolt nemesek kísértének kicsinykét a homályos szobában, aztán kilépnek az ajtó-ablakon. Prospero szobájában vagyunk. A kötött fehér hálósípkás öregúr felemelkedik karosszékből, a szekrényhez lép. Könyvvel zsúfolt polcok. Könyvespolc-robbanás – tudathasadás. A tudat hasadékein át fognak színre nyomulni az emlékek: felmerülnek a sötétségből, hogy a fény irányába távozzanak. A szekrénytől az ágyához lép, ruhátlan fiatalembert emel talpra onnan. Izomzat nélkülinek mutatkozik a test, a lábak-karok nem tanúsítanak akaratot az egyensúlyban maradásra. Az eddigi hajóárboc válllítómtötre szabott csomagolópapír-kosztümmé alakul, abba bujtatja a lényt Prospero. Amikor a múltjukat firtatva megszólal a test, értjük meg biztosan: ez a fiú Miranda. Innen csak egy képzeletugrás a természetes meglepetés, hogy Ferdinand leány legyen. Álomba varázsoltnak pillantja meg Miranda. Méri-mustrálja, majd beleharap a vádlójába. A hara-

pástól Ferdinand rémült szerelemre ébred. Meglepetésünk persze időzőjeles, hiszen a színlap mindent elárul. Azt is, hogy Miranda és Caliban (a szent és a szörnyeteg) egyazon személy. A lélektani vonalvezetés technikája teszi számunkra izgalmas az előadást. Közölebről, a rendező személyes érintettsége: vajon megragad-e azon a szinten, hogy a darabot az öregező Shakespeare belső viharának láttatja, vagy vállalja: itt-most a legbensőbb vihar zajlik – a rendező sajátja. Vállalja. Onnantól érződik ez a vállalás, amikor Prospero matraca alól előrobban az anyja csontvázával ölelkező Caliban, akit korábban Miranda testi valójával egyesített számunkra a rendező. „Szörnyű az a gondolat, hogy az embernek árnyoldala’ is van, amely nemcsak apró gyöngeségekből és szépséghibákból áll, hanem valósággal démoni dinamikájú. (...) Bizonyos szempontból boldognak mondhatja magát az ember, hogy csak az egyik ösztönről tud, és okosabb is óvakodni a másik megismerésétől. Ha a másik ösztönt is megismeri, már veszve van; a fausti konfliktus bűvkörébe lépett. Goethe a Faust első részében megmutatta, mit jelent az ösztön igénylése; a második részben pedig, hogy mit jelent az én és borzongató tudattalan világának elfogadása. Mindaz, ami jelentéktelen, kicsinyes és gyáva bennünk, visszahúzóódik, elmenekül ez elől – és erre van egy kiváló eszköz: ilyenkor ugyanis felfedezzük, hogy az a 'más' bennünk tulajdonképpen egy 'másik': egy másik ember, aki mindazt, ami félelmetes és elítélendő bennünk, gondolja, teszi, érzi és kívánja. Ezzel a szörny a kezünk közé került, s elégedetten indíthatjuk meg ellene a harcot” – vélekedik Jung. Mirandától (Caliban) és Prosperótól (Ariel) kezdve, Shakespeare-en át Purcäretéig mindenkinek megvan az árny-énje. A Shakespeare-Purcärete féle hajótörés-varázslat öngyógyító álom, tényleges gyónás a halálosnak színelt ágyon. A virtuális apokalipszis célja az elő-halotti státusz megszerzése, hogy a maga szervezte végítéletre következő feloldozás révén az elnyert örök nyugalom egy részét földi életjáradékra válthassa, s tétlen nyugalomban élvezhesse önmagát. A varázslók bölcsességén túli, kezelhetetlen (idült) nárcizmus.

A rendező a magyar színházban barátságosan fogadott nemzetközi szokást követ: a színpadra képzelt embermodellhez választ színészt, és a tehetségük keretei között alkalmazza színpadra a kiválasztottakat. A színészek szinte marionettek. Társalkotói ambícióik aligha érvényesülnek, viszont kiteljesedhetnek a szerepben. A szerep összetettsége minősít: elsősorban Valentin Mihali használhatja ki Ariel mozgásszabadságát, másodsorban Ilie Gheorghe Prospero kedélyváltásait, s nem utolsósorban Sorin Leoveanu élhet a Miranda-Caliban kettősszerep kínálta kiragyogás esélyével. Engedelmességük nagyon összefogott, egységes, exportképes előadást eredményezett.

Két kicsi Caliban

Oh Tae-suk rendező derűre hangolta a VIII. Shakespeare Fesztivált. A dél-koreai Mokwa Repertory Company Vihar-előadásával ért véget a tizenegy napos program, amelyben – Gedeon József színházigazgató bűvésztáskájának hála – nem volt két egyforma előadás: színpadra varázsolódott Prospero nőalakban és haldokló tudósként, lehetett a varázspálca keresztet formázó tör, vagy legyező. Utóbbit természetesen a koreai Prospero nyújtotta át egy nézőnek, kezébe adva a mindenképp való ítélkezés jogát.

Adódott a második felvonás során előbb is alkalom, hogy fénycsóva vetüljön a nézőtérre, és a közönség igényére oldódjék meg konfliktushelyzet – többször azonban nem. Pedig nagyfokú interaktivitást ígért/ígénylet a rendező a fellépésüket megelőző szakmai konferencián. Az ottani felszólalása egyébként – bevezetve az átdolgozásuk motívumvilágába – nagyban megkönnyítette a tájékozódást. Nagyban, ám nem nagyon. Segítsége nélkül aligha fedeztük volna fel, hogy – a hazai közönség képzettársítását könnyítendő – feldolgozásában az ötödik századi Koreába helyeződik a történet: közelebbről A Három Királyság Koreai Krónikájának igaz története az asszociációs bölcső, amelyből kifejlődhet a Shakespeare-mese. Működik-e Shakespeare, ha átkerül egy teljesen más kultúrába? Az ötödik századi Korea nem kevésbé idegen a modern közönség számára, mint a középkori vagy reneszánsz Itália – vélekedett Oh Tae-suk az edinburgh-i fellépésük alkalmával. Egy szellemekkel és szörnyekkel benépesített sziget, melyet egy varázsló ural, aki parancsol a hullámoknak és római istennőket hív, hogy házassági szertartást vezessenek le: nos, ez a világ elég idegen, s mindezt távol-keleti miliőbe transzponálni sem kevésbé idegen. Ugyanakkor Shilla királyának ügyessége, amivel elűzi Garak királyát, talán érthetőbb a modern brit közönség számára, mint Nápoly királyának fortélyja, amivel száműzésbe taszítja Milánó hercegét. Megfontolandó érv.

A sajtóhírek szerint, a brit publikum semmiben sem különbözik a gyulaitól. A Királyi Színház közönsége rengeteg humorral találkozhatott a produkcióban, hamar érzékennyé vált az előadás stílusára, végignevette az egész előadást. A The List a futó

Dél-Koreai Vihar

edinburgh-i évad legmulatságosabb előadásaként aposztrofálta. Az eredendő humorforrás minden bizonnyal ott is a kultúraváltás lehetett: az áthelyezés felüdítette a történetet, új elemekre világított rá. Azok számára feltétlenül, akik alapismeretekkel felvértezve foglaltak helyet a nézőtéren. Nem hagyta cserben azonban a rendező a tájékoztatlanokat sem. A nyitó jelenet valószínűleg az egyik legemlékezetesebb. A tengerészek és királyi utasok ruháján a hosszú ujjak föl-le hullámoznak, fehér gyolcsvihar kerekedik, majd a hajó kigyulladását vörös zászlók lengetésével érzékeltetik a matrózok. Az életben maradás kifejezése pedig szépséges legyezőstánc. Biztos kacajforrás a kétfejű Caliban ötlete. A szími ikreket idéző módok szörnpár különmeccset vív, sohasem egyformán reagálnak a Caliban-sors éppen esedékes stációjára. Keresgélhetnénk itt indítékot a mélylélektan vidékéről, de a rendező a gondolataink elébe vág: elfogadhatatlannak tart egy olyan befejezést, hogy mindenki hajóra száll, és magára marad a bennszülött. Ezért – Prospero és Ariel utolsó varázslataképpen – a Ferdinand férfit próbáját nehezíteni hivatott fűrészel szétválasztják őket: keletkezik egy bennszülött emberpár, két kicsi kaliban, akik majd kedvükre benépesíthetik a szigetet, amint azt a Shakespeare-féle nem-iker, Mirandával remélte.

Miként az elemzés csapdája lett volna Caliban kétfejűségét túlmagyarázni, ugyanúgy veszedelmes lenne az egyéb szimbólumgyanús elemek rendszerbe foglalása. Ariel például az első előadástól fogva nő volt, ám sáman papnővé csak az angliai vendégjáték előtt változott, s távolról sem azért, mintha a rendező hozzá akarna írni egy fejezetet a brit sámankutatóhoz. Nem. Támadt egy ötlete, és azt kipróbálta a társulatával, amelynek karbantartását-fejlődését, az új színészgenerációk beépítését pedagógusi szívügyének tekin-

ti. Ebben a feladatvállalásban a fejlődés hangsúlyos. Tartottak tavaly a washingtoni egyetemen egy konferenciát a koreai színjátszás alakulásáról ("Staging Korea: Korean Theatre in Search of New Aesthetics" at George Washington University, Washington, DC November 4-5, 2011), amelyen Oh Tae-suk is a felkért előadók között volt. Itt felvázolódott a korai színészet útja az elbeszélő drámától, a western-dramaturgián keresztül odáig, hogy ma visszanyúlnak a saját kulturális gyökereihez, s abból merítenek motívumokat, a Korea brand építésével egybekötve keresik a kifejezési formát a XXI. századi élmények leképezéséhez.

A koreaiak gyulai Vihara XXI. századi élmény volt. Misztikus, mint Shakespeare, borzongató, de nem rettegést kiváltó, mint Shakespeare. Az öltözékek egzotikusak, a zenék/táncok szuggesztívek, a közjátékokban példázatértékű, izgalmas történeteket sejtünk. A plasztikus kézmozdulatnyelv megértéséhez jeltolmácsra lenne szükség. A hatáselemek potenciális jelentéshordozók. A kultúrák eltérő szimbólumrendszere természetessé teszi az asszociációs szabadságot: minden azt jelenti, amit elképzelünk róla. As You like it, mint Shakespeare-nél: ahogy tetszik.

Az AJTC Company tíz évvel ezelőtt mutatta be ezt az előadást, amellyel országos sikert arattak a szigetországban, most felújították, és újra játsszák Geoff Bullen rendezésében. A két nagyszerű színész – Iain Armstrong és Mick Jasper –, az angol színjátszás legnemesebb hagyományát követve nem csak szóval, de mimikával, mozgással és zenével is különlegessé teszi a produkciót. Egy nagyon tág, s nálunk inkább elmarasztaló hangsúllyal emlegetett kategóriába tartozik az előadásuk: népszerű színház. Minden nézővel kapcsolatot igyekeznek találni: alkalmaznak lehetetlen, mozgásos utalásokat, és ellenpólusként megmosolyogtatóan negédes slágerzenét. A magyar

„kakukktójás-program” (mert nem Vihar, hanem És Rómeó és Júlia) kettőséhez, Nagy-Kálózy Eszterhez és Rudolf Péterhez hasonlítanám őket, akik egy szerelmespárt alakítanak, egy halálra ítélt, halhatatlan szerelem történetét játsszák el, mindvégig ízlésbóják között lavírozva.

A Közép-Európa Táncszínház Vihar-előadása képviselte a kortárs táncot. Nagy kockázatot vállaltak, amikor egy egész alkotócsoporthoz mozgósítottak közös munkára, inspirációs forrásnak ajánlva Shakes-

peare Viharját. Koreográfusok: Virág Melinda, Jónás Zsuzsa, Hámor József (Harangozó-díjas), Társalkotók: Gergye Krisztián (Harangozó-díjas), Szögi Csaba (Harangozó-díjas). A műből kiindulva és attól elrugaskodva kezdtek kommunikációba egymással, illetve a mű motívumhálójával. „Ha a néző nagyon akarja, meg tudja fejteni, hogy a Shakespeare-műből mi az, ami az alkotókat az egyes képek kapcsán foglalkoztatta. De szerencsére ez nem feltétlenül az előadás befogadásának.” – vélekedik munkájukról egy szakíró.

Pályázati támogatásokra épülő fesztiválstruktúráinkban megkerülhetetlen követelmény, hogy a rendezvény összművészeti legyen. Igyekezett megfelelni ennek az elvárásnak a Gyulai Várszínház is. Shakespeare-filmeket vetít-

tettek. Hallgathattuk Vukán György Vihar című jazz koncertjét, amelyet a triójával adott elő, valamint egy megzenésített Shakespeare szonett előadást, amelyben a nagyváradi Mátyás Zsoltot és művészbarátai léptek fel. Kaptak bősséggel programot a gyerekek, volt utcaszínházi előadás. Shakespeare korabeli ételeket kóstolhatnak a Patrióta és a Corvin éttermekben és finom borokat is ihattak a felnőttek a Midsummer Wine's Dream borfesztiválon. Tartalmas két hét volt a nyolcadik fesztivál – ne legyen rosszabb a kilencedik sem!

Fotók: Kiss Zoltán

Jelenet a Közép-Európa Táncszínház Viharjából

► DÁVID ÁDÁM

A Kolibri szárnyalása

Évadértékelő a húszéves Kolibri Színházról

Az ország egyetlen hivatásos gyermek- és ifjúsági repertoárszínháza visszavonhatatlanul felnőttkorba ért. A jubileumi huszadik évad a három helyszínen játszott több mint ötszáz előadás, az 51.000 néző, a nemzetközi projektek, a nívós színházi fesztiválok és a visszafogott számú, ám annál izgalmasabb premierek mellett az összegzés, a nosztalgia és a műfaji, stiláris gazdagság jegyében telt.

„Furcsa módon szétesik a munkánk recepciója. Nagyon kevés kritikus látja az előadásainkat egymáshoz való viszonyukban. Ritkán adódik, hogy valaki kétféle korosztálynak szóló darabunkat megnézné, és ezeket összevetné. Pedig ha igazán értékelni szeretnénk az itteni művészeti munkát, akkor a színészek teljesítményét is az alapján kell megítélni, hogy hogyan játszanak a csecsemőknek vagy a kamaszoknak, mert a különböző korosztályoknál más-más kritériumoknak kell megfelelni, ha hitelesek akarunk lenni.” – foglalta össze Novák János színigazgató egy interjúban a repertoár sokszínűségének árnyoldalát. Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy a Kolibri úttörő vállalkozásainak, illetve a szokásosnál is sűrűbb jubileumi évad legfontosabb momentumainak áttekintése után az egyes korosztályoknak szánt előadások mentén felvázolja a színház szerteágazó tevékenységének főbb tendenciáit, különös figyelmet szentelve az új premereknek.

Az Állami Bábszínházból kilépett, nagyobb függetlenségre vágyó színházi emberek 1992-ben hozták létre a Kolibrit, amely az évek során a formabontó, interaktív családi előadásokon túl kitágította a gyermek- és ifjúsági színház érvényességi körét lefelé egészen a csecsemőkig, felfelé pedig a 16-18 éves fiatal felnőttkig. A Jókai tér 10. szám alatti főépület így kiegészült a Terror Háza szomszédságában megbúvó Kolibri Fészekkel (Andrássy út 77.), amely a hazánkban elsőként megjelent csecsemőszínházi produkcióktól a kisiskolásoknak szóló előadásokig kínál gazdag programot, illetve a szemközt Kolibri Pincével (Andrássy út 74.), ahol főként a 12-18 éves korosztály található.

meg a kedvére való (tabu)témákat. Az ifjúsági előadások döntő többségét professzionális drámapedagógiai foglalkozások egészítik ki.

A Kolibri egyik legnagyobb érdeme, hogy nemzetközi együttműködésekhez kapcsolódva a kétezres évektől kezdve egy sor új műfajt honosított meg Magyarországon. A csecsemőszínház a Glitterbird, majd a Small Size – Big Citizens program révén tört utat magának, és a két műsoron tartott kolibris előadás – a *TODA* és a *Tekergő* – mellett vendégprodukciók is színesítik ezt a nyugati országokban már teljesen bevett színházi formát. A Bozsik Yvette Társulat *Négy évszak*, a Rácz Attila Társulat pedig *Erdőn-mezőn udvaron* címmel készített játékos táncelőadást a legkisebbeknek.

A középiskolás korosztályt – szintén elsőként – az osztályteremszínház sajátos műfajával lepte meg a Kolibri. A Németországban már klasszikusnak számító Kai Hensel-monodrámája, a *Klamm háborúja* Scherer Péter többszörösen díjazott előadásában sokkolja a kamasz nézőket, és állandó játszóhelye ugyan a Pince, de az évek során bejárta az ország iskoláit és a környező országok fesztiváljait is. A zajos sikert számos hasonló osztályteremben is könnyedén színpadra vihető darab követte, melyek részben szintén Scherer nevéhez köthetők. A Nézőművészeti Kft. két vendég-előadása, *A gyáva* és a *Vakság* is jól példázza a Kolibri Színház befogadóképességét és nyitottságát. Ez az attitűd tette lehetővé a részvételt egy másik jelentős EU-s projekt, a négy évig tartó Platform 11+ megvalósításában. A 2009 szeptemberében indult kezdeményezés hatékonyan ösztönzi a 11-15 éves korosztálynak szóló új előadások megszületését. A tucatnyi európai ország tizenhárom ifjúsági színházának részvételével zajló projekt lényege, hogy az alkotók iskolalátogatások, interjúzások révén testközelből megismerjék a célközönséget foglalkoztató témákat, problémákat. A Platform 11+ első körben a résztvevő színházak saját, egyedi darabjainak létrejöttét szorgalmazta, amelyeket angol nyelven is nyilvánosságra hozott, majd lehe-

Klamm háborúja (fotó: Szlovák Judit)

tőve tette nemzetközi koprodukciók megalkotását is, amelyek a szerzőktől a tematikán át a nyelvi megvalósításig két vagy több kultúra találkozásait feltételezik.

Most lássuk, mik voltak a legemlékezetesebb események a Kolibri legutóbbi évadában. A színház belső elismeréseként működő Kolibri Hölgy cím negyedízen jutott Török Ágnesnek, míg a Kolibri Űr Ruszina Szabolcs lett. Már a 2011. szeptember 3-án tartott, hagyományosnak számító Kolibri Fesztiválon is ők konferáltak. A színes program legjobb előadóinak járó Michel Indali-díjat ezúttal Bán János érdemelte ki a hűsz éve nemzetközi sikerrel játszott *Kukacmatyi* című felejthetetlen egyszemélyes darab megformálójaként, illetve Kiss Erzi a Kabóca Bábszínház *HaDede* című csecsemőszínházi előadásban tőle megszokott halandzsanyelv értő és őszinte megszólaltatásáért. A fesztivál legfontosabb pillanatai talán mégis azok maradtak, amikor a közönség és a társulat utoljára találkozhatott Kemény Henrikkal, a hazai vásári bábszínház hagyományának meg- és átmentőjével. Az évadnyitó fesztivál ötlete is tőle származott. Vitéz János magyar hangja november 30-án, nyolcvanhat évesen hunyt el. Az idei Kolibri Fesztiválon szeptember 8-án avatták fel a tiszteletére készített emléktáblát, amely a Kolibri főépületének homlokzatát díszíti, és színdarab is fog készülni Heni bácsi életéről.

A színház első húsz évének a Bajor Gizi Színész-
múzeum állított emléket 2011. október 8. nyílt moz-

galmas kiállításán, amely 2012. március 11-ig számos zenés, interaktív programmal egészült ki. Ezzel a két jelzővel lehet legrövidebben jellemezni a Kolibri klaszrikusok darabját, a november 19-én bemutatott *Háry Jánost* is. A '90-es évek végén indult sorozat klasszikus zeneművek színpadi adaptációját tűzte ki célul, és a Művészetek Palotája évek óta partner az egyedülálló kezdeményezéshez, ahol a matinélőadásokon nagyzenekari kísérettel játsszák a változatos bábtechnikával megvalósuló produkciókat, míg a Jókai téren Oberfrank Péter zongorán kelti életre az örökzöld dallamokat. A Háry János esetében a színház szolgált az évadban tízszer műsorra tűzött darab helyszínéül, Csajkovszkij *Dióörőjét* viszont a Műpában láthatta először a közönség december 21-én. Néhány nappal korábban a Kolibri Pincében bővült tovább a német Lutz Hübner középiskolásoknak szánt előadásainak száma: a *Bunyósszív* Bagossy László bravúros látványvilágú rendezése, Németh Tibor és Bárdi Gergő jutalomjátéka.

Az újév új kihívást is jelentett a társulatnak. Január 9–14. között nagyszabású showcase keretében mutatták be a jelenlegi repertoár legizgalmasabb, egyben az egyes műfajokra leginkább jellemző előadásokat a Kolibri Mustra névre keresztelt rendezvénysorozat keretében. A szervezők igyekeztek reprezentálni az éppen futó nemzetközi projekteket is, ezért az aktuális saját darabokon túl a Small Size a német Helios Theater *Woodbeat* című lélegzetelállító csecsemő-

színházi előadásával, a Platform 11+ pedig egy cseh–portugál koprodukcióval képviseltette magát. Az egyhetes mostra esténként tematikus szakmai beszélgetésekbe torkolt, ahol az adott nap termésének apropóján a külföldi vendégek, színházi szakemberek és kritikusok kérdezték a Kolibri csapatát.

Februárban hirdették ki a Platform-program keretében meghirdetett drámaíró pályázat nyerteseit. Az első díjat Győri Katalin vitte el *Delete* című ifjúsági darabjával, amelyet a most követ-

kező évadban műsorra is tűz a társulat. Márciusban a legsikeresebb platformos produkció, Tasnádi István *Cyber Cyrano* című egyfelvonásosa képviselte a Kolibrit a DESZKÁ-n. Április 1. előestéjén került sor az első Színházak Éjszakájára, amelyből a Kolibri boldos programkavalkáddal vette ki a részét nézőhalásztól éjszakai Bors nénin és táncolás flashmobon át Klamm tanár úr rendhagyó osztályfőnöki órájáig.

Az április ezután a bemutatók jegyében telt: a nagyszínpadon Petőfi elbeszélő költeménye, a *János vitéz* elevenedett meg, amelyhez a Móra Kiadóval és a Petőfi Irodalmi Múzeummal közös minitárlat is kapcsolódott. A hónap végén pedig megszületett a legújabb osztályterem-színházi előadás is, a már említett *Vakság*, Sárosdi Lilla megrendítő előadásában.

Az évad hátralévő része a színházi mindennapokon túl főként díjak bezsebeléséből és fesztiválszereplésekből állt. A *Szentivánéji álom* Az ASSITEJ Gyermek- és Ifjúsági Színházi Biennálé nívódíját vitte el, míg A gyáva Üveghegy-díjat kapott. A POSZT-on Végvári Viktória, a társulat egyik kiváló színházpedagógusa adott elő a Kolibri bűnmegelőzési modellprojektjéről. A *Cyber Cyrano* tovább folytatja diadalútját: sikerrel szerepelt a stuttgarti Schöne Aussicht gyermek- és ifjúsági színházi fesztiválon, és jelölték a 2012-es Német Gyermekszínházi Díjra is; döntés szeptemberben várható. A Platform 11+ pedig lassan révbe ér, a résztvevő felek multinacionális koprodukciókkal zárták le a rendezvénysorozatot Pilsenben.

Itt az ideje, hogy végigzongorázzuk a repertoárt az egyes korosztályi beosztások szerint.

Hároméves korig a már említett TODA és a Tergő nyújt maradandó élményt. Míg előbbi népi

Cyber Cyrano (fotó: Szlovák Judit)

mondókákra, magyar népdalok motívumkincsére épít, és – ahogy külföldi fesztiválszereplések is bizonyítják – országhatároktól függetlenül minden csecsemőt magával ragad, addig utóbbi Orbán Ottó *Kati-patika* című kötetének játékos verseire épül, és itt már nagyobb szerep jut a nyelvnek. A TODA két kolibris színészpár – Szívós Károly és Török Ágnes, illetve Bodnár Zoltán és Tisza Bea – közös produkciója Novák Jánossal a koncepció kidolgozásától a rendezésen át a dalok meglevenítéséig, amelyben nagy szerephez jutnak a legelemibb geometriai formákból építkező plüssbábok, amelyeket Orosz Klaudia, a színház Jászai Mari-díjas művészeti vezetője, valamint állandó díszlet- és jelmeztervezője készített. Öröm volt látni, hogy a szülők is ámulatba estek az egyszerű testek állandó alakváltozásain, majd az előadás végén felve gyermekeik után indultak, hogy ők is kipróbálják a közös játékot. Mindkét produkció közel fél óráig tart, hiszen a célközönség figyelmét lehetetlen hosszabb ideig irányítani, és összefüggő történet helyett mininarratívákat mesél el, amelyek a folyamatos játék révén lazán kapcsolódnak egymáshoz.

A 3–6 éves korosztály már nagyon is igényli a letisztult, egyszerű elbeszélőformát. Az óvodás korosztályt igazán magával ragadó történetmesélés hazai nagymestere Marék Veronika. Kippkopp és Tiptopp egymásra találását két évaddal ezelőtt mutatták be a Fészekben, és a szerzőnő a színpadi változathoz még dalbetéteket is írt, amelyeket Novák János zenésített meg. A nagy sikerre való tekintettel Tisza Bea rendező a következő évadban a Small Size keretein belül színpadra állította a Kippkopp gyerekeit is, és így jelmezte az előadást: „Ennek a műfajnak épp az a varázsa, hogy megmutatja, hogyan tud ugyanaz a tárgy

hintá vagy domb, máskor meg asztal lenni. A Kolibri Fészek családias tere jó közeg az ilyen előadások számára, amelyekben a báb és a díszlet is él, mindkettő képes az átváltozásra. Ezt a fajta színházat a kisgyerekek azért szeretik, mert közel áll mindennapi játékuhoz.” Alexics Rita és Bodnár Zoltán komolyabb kettősét bájosan egészíti ki Rác Kármén és Rác Kriszta az öt rakoncátlan kölyök megformálójaként.

Egy másik ovisokat megszólító klasszikus, Václav Čtvrtek Moha és Páfránya a Szívós–Török-páros szívmengető játékában kel életre. Ezt az előadást még évekkel ezelőtt láttam a Művészetek Völgyében, és már akkor megragadott a színpadkép praktikus egyszerűsége, a bábfigurák bumfordisága, na meg a két színész vásári bábozásra emlékeztető közvetlensége.

Ők játsszák a főbb szerepeket Békés Pál klasszikussá vált Spárga-tengeralattjárójában is, amelyet a négyéves kortól ajánlott darabok közé soroltak. A humorban bővelkedő öko-mese története már valóban összetettebb, mint az előző daraboké, és Nyeső Mari fülbemászó muzsikája kínálja magát az interaktív játékokra. A konfliktusok megoldásában így oroszán-, illetve veréb-, rák- és halrész jut a közönség ifjú tagjainak, akik a Kolibri Fészek színpalái mögé is beszökdelve körbejárják az egész játszóházzá alakuló, apró színházat, és végül legyőzik a gonosz VII. Moszat királyt.

A repertoár legismertebb darabja kétségkívül a '82-ben színpadra vitt Bors néni, amelyet Novák János még az Egyetemi Színpadon rendezett meg Nemes Nagy Ágnes különleges hangulatú kötetének verseit és meséit zenés, interaktív eszközökkel újragondolva. A kultelőadás Dajka Margittal a tévénézőket is meghódította, a '90-es évek közepétől pedig Molnár Piroska formálja meg Bors néni időtlen alakját. A harmincéves diadalmenet méltó ünneplése lesz, hogy a Móra Kiadó gondozásában Keresztes Dóra rajzaival idén ősszel újra megjelenő kötethez az előadást tartalmazó DVD is társul majd interjúkkal és kulisszatitkokkal.

Locspocs, a csetlő-botló tengeri szörny figurája szintén összeforrt a Kolibri Színházzal. Az első évadban a Bolygó Hollandival közös kalandjait ismerhettük meg, 2007 óta pedig a Locspocs, a kis tengeri szörny című családi darab lopta be magát sokak szívébe. A bravúros bábok mellett ki kell emelni Ruszina Szabolcs felszabadult játékát.

Az iskoláskortól kezdődően – szerencsére – olyan sokrétű a színház választéka, hogy terjedelmi okokból csak szemezgetésre futja. A *Kalácsa bábszínház* a legendás zenekarral folytatott együttműködés eredménye, és a klasszikus zenére épülő előadások kamaraváltozatának tekinthető, ahol Orosz Klaudia mesés bőrdíjaitól bújnak elő a megunhatatlan gyerekdalok szereplői.

A *boldog herceg* Bodnár Zoltán egyszemélyes showja, amelynek különlegessége, hogy angol változatban

is játssza. Én is így láttam, és pozitív tapasztalat volt, hogy a kiskamaszok pissenés nélkül koncentrálták végig a helyenként igen veretes szöveget.

„*Bambi* izgalmas élete igazán a mi színpadunkra kíváncsozik, ahol bábok és színészek varázsolják elénk az erdők világát.” – áll a Felix Salten regénye alapján főként alsó tagozatosoknak készült darab ismertetőjében. A jelenetek többségében tényleg előszereplős, antropomorf erdei állatok mindennapjait látjuk, de a dramaturgiai csúcspontok egy része, például a híres „üldözései jelenet” bábozásként jelenik meg. Szanitter Dávid *Bambi* alakján keresztül tulajdonképpen az egész repertoárt „végigjátssza”, hiszen hitelesen mutatja be a címszereplő fokozatos fejlődését csecsemőkorától felnőtté válásáig.

A Platform 11+ első hazai darabja Horváth Péter Kästner-átirata, az Emil és a detektívek volt, amely a 2010-es Budapestre helyezi át a német klasszikus cselekményét, és Kästner alakjának megidézésével a regény előszavának metaelbeszélői síkját beépíti a dráma szövetébe. Így kettős fénytörésben jelenik meg Emil története, hiszen egyrészt megidéződik Kästner életművének néhány fontos motívuma (ezek utalásoknak is tekinthetők a Kolibri repertoárjában korábban már szerepeltetett *Május 35-re* és *A két Lottira*), másrészt az aktualizálás révén jobban átélhetővé válik a sztori a mai tinik számára is. Ezt segítik az ismerős helyszínek, a rap-betétek, az élő videózás, a „kibékítő show”, vagy Grundeisz elfogása a közönség aktív részvételével. Szanitter Dávid ezúttal lenyűgözően el-lenszenves a piti tolvaj szerepkörében, míg Mészáros Tamás végig kellőképpen zavarban van vidéki srácként a pesti forgatagban.

Kukorica Jancsi megformálásakor azonban egy erőtlől és önbizalomtól kicsattanó népi hősként lép elénk. A János vitéz magán viseli a Kolibri védjegyek számító sajátosságokat: ez is keretjátékkal kezdődik, mint az Emil vagy más darabok, és szintén a jelen Budapestjéből indulva, egy kirakat nézegetése közben csúszik át észrevétlenül a mesébe. A rendkívül összetett, táncbetétekkel tarkított színpadi mozgások Novák János egyik legkedveltebb eszközét, a színházi anarchiát hívják segítségül az idősíkok összekeverésére, és a filmes montázshoz hasonló hatást elérve idézik meg a későbbi szereplőket. Itt is jó ritmusban váltakoznak az előszereplős és a különféle bábtechnikákat használó jelenetek, akár a Bambiban, vagy épp a *Szentivánéji álomban*. Utóbbihoz az összetett vetítési trükkök is kapcsolják, amelyek látszólag el-lentmondanak mindkét veretes szövegnek, mégsem hatnak erőltetettnek. Külön erőnye az előadásnak, hogy néhány apró húzást leszámítva Petőfi eredetije hangzik el. A narrációt felváltva mondják el a keretjáték résztvevői, akik az ókori színház kórusaira emlékeztetnek. Novák János a zenei világ összeállításakor elsősorban Liszt Ferenc szimfonikus költeményeire

A történet hálójában

Papp Sándor Zsigmond: Semmi kis életek

Papp Sándor Zsigmond regénye hat évig készült, ezt megelőző szépprózai munkája, *Az éjfélete bozót* című novelláskötet 2005-ben jelent meg. Még ez előtt azonban a szerzőnek két további novellagyűjteménye is megjelent (két esszékötettel egyetemben), igaz, e kötetek Marosvásárhelyen láttak napvilágot, s mint ilyeneket, a magyarországi recepció, vagy legyek kevésbé fennhéjázó, a magyarországi irodalmi köztudat nem létezőnek tekinti. Tehát a regény megjelenésekor Papp Sándor Zsigmond összesen három novelláskötetet és két esszékötetet (az egyiket, a 2005-ös *Meghívó minden keddre* címűt Demény Péterrel közösen) tudhat a magáénak. Ehhez képest elképesztő, hogy a könyv fülszövegében azt írják róla, hogy „Eddig egy novellás és két esszékötete jelent meg.” S persze a kevésbé tájékozott irodalmár gyorsan át is veszi az információt, amint az is megmosolyogtató, hogy maga az író is ezt tette annak idején, hiszen nem sokkal az Erdélyből áttelepülése és *Az éjfélete bozót* budapesti megjelenése után, a 2006-os Könyvfesztiválon ő képviselte az Európai Elsőkönyvesek Fesztiválján Magyarországot, merthogy a szervezők és érdemi összeállítók Papp Sándor Zsigmond nem magyarországi könyveit nem létezőnek, legalábbis az éppen adott körülmények között nem létezőnek tartották. Az esemény persze a szerzőnek talán nem tett rosszat, mint látható volt, addig ismeretlen nevét talán többen megismerhették, s talán többen fordultak érdeklődéssel e bizonyos „első” könyv felé, mely egy egészen kitűnő novellafüzért tartalmazott, s az erdélyi és magyarországi történetmesélő – részben Bodor Ádám, Tar Sándor nyomdokain továbbhaladó – prózaalakítás hagyományába ágyazódott. S persze meg lehetne említeni a novellák világáról azt is, hogy azon észrevehető a latin-amerikai próza, talán elsősorban Márquez nem durva hatása is. Nem véletlen, hogy a 2005-ös kötet hátsó borítóján éppen Bodor Ádám írja az ajánló sorokat, melyek azonban jóval többek a szokásos udvariaskodásnál: „Az elbeszélések otthona, az erdőtől övezett, sejtelmes ködöktől látogatott város sorsszerű

peremvidék, számkivetettség helye. Közös fedél alatt lakozik itt az archaikus rend, a rezignáció és a kortárs bizonytalanság. Ez a nyugtalanító ellentmondás a forrása a táj varázslatos identitásának. Ahogyan most valaki megálmodta. *Az éjfélete bozót* Erdély mélysegesen költői látomása.”

Nem pepecselnék itt mikrofilológiai fejtegetésekkel, ha nem gondolnám, hogy mindennek nagyobb jelentősége van. Az adatokból ugyanis eleve két dolog is kiderül, ami a *Semmi kis életek* olvasása, értelmezése szempontjából kiemelten fontos. Az egyiknek éppen ezekből következően evidensnek kéne lennie, hogy történetesen Papp Sándor Zsigmond novellista, és az egyéb nem szépprózai műfajokban is a kisformáknak a kedvelője (újságíróként pedig, hogy úgy mondjam, nem is választhat, csak apró formát), s tegyem hozzá, egyúttal kiváló értője is – a regény struktúrájáról részletesebben később szólnék, most legyen elég annyi, hogy a nagyforma igen erősen mutatja a novellista keze nyomát. A másik, hogy Papp Sándor Zsigmondot évekkel a regény megírása előtt is foglalkoztatta már az a gondolat, hogy a különálló epikai egységeknek, a novelláknak hogyan lehetne nagyobb, tágasabb keretet biztosítani, s ezzel különálló zártságukat nagyobb formába oldani; így születik meg *Az éjfélete bozót* novellaciklusa vagy -füzére, melyben

Libri Kiadó, Budapest, 2011

támaszkodott, ezzel a Kolibri klasszikusok hangulatával gazdagította az előadást, de a Muzsikás együttes kiváló zenésze, Sipos Mihály által feljátszott népzenei motívumok, egzotikus törzsi ritmusok és Novák saját kompozíciói is kiegészítették a „soundtrack”-et. A pazar jelmezek pedig egészen kivételes látványvilággal párosulnak: Orosz Klaudia művészetének összes regiszterét megmutatta az aprólékosan kidolgozott bábfiguráktól és a porig égő rablótanyától a szó szoros értelmében vett óriásbábokig.

Az ifjúsági előadások többsége két csoportba sorolható: a német, skandináv és más nyugati sikerdarabok újragondolása (Lutz Hübner, Monoblock, Robert Jelinek stb.), vagy a Platform-projektben résztvevő magyar szerzők (Horváth Péter, Németh Ákos, Tasnádi István) alkotása. Az egyik legsikeresebb darab mégsem sorolható egyik tendenciába sem: ez Háy János Völgyhídja, amely 2010-ben a legjobb új magyar dráma díját nyerte el. Háy tökéletesen ismeri a kamaszsargont, és a nyelv hétköznapiságát hatásosan ellenpontozta a középkori misztériumjátékokat idéző színpadkép: a csuklyába bújt bábosok és a dinamikus alakot váltó hatalmas képkeret. Bagossy László rendezése a legközömbösebb kamasz nézőket is odaszegezte a székhez, és a szokatlan bábtechnikán sem ütköztek meg.

Völgyhíd (fotó: Szlovák Judit)

A Németországban rendkívül népszerű Hübner-darab, a Bunyósszív is Bagossy kezei között kelt új életre. A kétszemélyes kamaradráma egy átlátszó plexifallal körülvett szobában játszódik, így a közönség belelát Leo, a hallgatag öregember és Jojo, a hiperaktív kamasz lassan kibontakozó kapcsolatába. Jojo magára vállalt egy balhét, ezért közmunkára ítél-

ték, és ki kell festenie a nyugdíjas otthonban tengődő volt bokszbajnok szobáját. A mogorva férfi és az agresszív srác között furcsa apa-fiú viszony alakul ki megrázó múltidézőssel és nagyon szórakoztató, pörgő párbeszédekkel, miközben Jojo falra szórt festékcsíkjai a történet szimbólumaivá állnak össze. A darab végére már nem tudjuk eldönteni, hogy a két külön alak közül melyiket szerettük meg jobban, a szerző pedig még egy kivételesen felszabadító fordulatot is tartogat számunkra.

A Vakság hősnőjét ezzel szemben azonnal szívünkbe zárjuk, ahogy fekete felsőjében, kócos hajával leül velünk szemben, és csevegni kezd magáról. A hatásmechanizmus itt fordított: ez a tündöklő személység a szemünk láttára veszti el szeme világát, és a vicces-sztorizós atmoszféra egyre sötétebb tónusba vált, míg végül vaksötét lesz. Az időfelbontásos rendszerben ránk zúdított történettöredékek kirajzolják egy látó lány elkeseredett harcát a kórházi szenvtelenséggel, a fokozatos kitaszítotttsággal, a vakság tudatosításának kínkeserves folyamatával. Sárosdi Lilla teljesen átlényegül a szereppel, olyannyira, hogy néha már azt érezzük, egy tabudöntőgető dokumentumfilm forgatásán járunk, és valóban vele esett meg minden, amit látszólag össze-vissza, de egy nagyon is pontosan felépített végkifejlet felé haladva elmesél

magáról és környezetéről. Ahogy A gyáva esetében a Nézőművészeti Kft. csapata a drogos téma körüljárásával már bizonyította, ezúttal is bevált a recept: irodalmi intertextusok, mélyinterjúk és az alkotók – Sárosdi Lilla, Gyulay Eszter és Scherer Péter – saját tapasztalatainak ötvözéséből állt össze a végleges szöveg, amely mindkét esetben kínálta magát vitaindító drámapedagógiai beszélgetésekre is.

Nem véletlen, hogy Scherer a következő évadban ismét egy tabutéma színpadra állí-

tására kapott felkérést: ezúttal a Móra Kiadó Tabu sorozatában megjelent *Soha senkinek* című regény szolgál majd kiindulópontként, amely a családon belüli erőszak és a pedofília témakörét járja körül elemmentáris erővel. A legközelebbi bemutatóra szeptember végén kerül sor Thomas Mann legendás elbeszélése, a *Márió és a varázsló* színpadra állításával.

az egyes szövegek természetszerűleg önmagukban is kerek egészek, folyamatukban, időbeli, térbeli és szereplői összefüggésükben azonban többletjelentéseket is tartalmaznak. Itt most egy elemüket emelném ki, amelyre Bodor Ádám is hivatkozik, s amely a regény ismeretében is különös fontossággal bír: a helyszín, a városi peremvidék mindannyiszor azonos a novellákban. Papp Sándor Zsigmond mintha csak a terepet próbálta volna előkészíteni a regényhez, melynek aztán szintén kiemelt jelentőségű a helyszíne: egy közelebből nem meghatározott (talán Nagyvárad, bár sok apró részlet ugyanakkor Kolozsvárra utal) határ menti város se nem peremvidéki, se nem belvárosi, inkább valahol a kettő közti bizonytalan státusban lévő kerülete, annak is egy hasonlóan bizonytalan küllemű, mert nem is lakótelepi, de nem is cirádás belvárosi „sarokháza” lenne a mű főszereplője. Ahogy arra egyébként már a Gide-től vett mottó is ráirányítja a figyelmet, hogy tudniillik „Nem egy ember, hanem egy hely történetét szeretném elmondani” – szólnak *A pénzhamisítók*ból származó szavak. Utólag, a regény ismeretében az is elmondható, hogy a *hely* itt többértelmű: jelenti azt a bizonyos sarokházat, sőt, tulajdonképpen e sarokházon belül az egyetlen lakást, ahol váltják egymást a mű főszereplői, no meg persze a kerületet, a várost és a nagyobb régiót, amint arra kissé tolatkodóan felhívja figyelmünket a regény alcíme: *Erdélyi történet*. Tehát Erdélyt, s rajta keresztül Romániát is. De persze a regény fókuszában a sarokház és a lakás áll; s természetesen leírni lehet egy helyet emberek nélkül, de elmesélni lehetetlen, hiszen egy helyet az ott élők határoznak meg, az ő életük alakítja az őket körülvevő teret. Így végül is ezen „semmi kis életek”, az ezekbe foglalt tragédiák, néha komédiák adják a helyszín, végeredményben Erdély történetét. S ha már a címnél időzök, szükséges megállapítani, hogy egyetértek azon kritikusokkal (Éskvartett, *Élet és Irodalom*, 2012. ápr. 6.), akiknek nem tetszett a regény címe, az alcímre viszont alig vesztettek szót, noha az is megér egy-két említést. Azt, hogy Papp Sándor Zsigmond az alcímmel valójában mit akart, nehéz lenne pontosan, szabatosan leírni, de valószínűsíthető, hogy három elgondolás is vezethette, illetve az egyikben alighanem öt vezették. Az „erdélyi történet” nagy valószínűséggel rájátszik arra a kereskedelmi célzatú szándékra, hogy ami „erdélyi”, az a magyarországi fogyasztó számára érdekesebb, figyelemfelkeltőbb – ezt az eljárást nem a szerzőének érzem, felteszem, a kiadó kérését teljesítette, ha valóban így volt. Egyszerű alcímként „redundánsnak” tűnik, hiszen a szöveg ugyan nem nevez meg például várost, amit az olvasó ismerhet, a részletes olvasás során egyértelműen kiderül, hogy az elbeszélő mely térségről rajzol képet, tehát tulajdonképpen ily módon is fölösleges. Egy szempontból lehet érdekessége és jelentősége az „erdélyiségnek”, amennyiben va-

lamilyen látens vagy valóságos intertextuális utalást hordoz az alcím. Például ha az „erdélyiségre” nézve a szöveg szerzője állítja, hogy olyan könyvekkel tart bensőséges kapcsolatot a jelenkori erdélyi irodalomban, mint Láng Zsolt *Bestiárium*ának kötetei, azaz Erdély térségének és történetének elbeszélői hagyományába illeszti a regényt. Ennél azonban talán még egyszerűbb és közvetlenebb szövegközi összefüggést is találhatunk – a műben alcímként szereplő meghatározás az erdélyi irodalmiság egyik fontos szereplője, Bánffy Miklós 1934 és 1940 között megjelent trilógiájának közös összefoglaló címe: *Erdélyi történet*. Az említett három elgondolásból én ezt a legutóbbit tartom a legvalószínűbbnek, amihez csatlakoztatható a kevésbé megfogható kötődés a Láng Zsolt-féle szintén nagyszabású vállalkozáshoz. Bánffyra utal a regénynek a szétesés, főlészámolódás felé mutató szerkezete is, és talán a leginkább a főcímben rejlő későromantikus felhang, amely főcím egyébként a regény utolsó lapjairól (389.) van kiemelve, valószínűleg az egyik főszereplő belső monológjának a szavai. Ám e szavak a feltehetőleg harmincas éve elején járó nőtől eléggé furcsán hatnak, nem lennének meglepve (nem bűvárltam át ezért Bánffy regénymonstrumát), ha nem túl jól megválasztott idézet lenne a trilógiából, hiszen annak egyik jellemzője éppen e későromantikus stílus is. Ha mindez így van, vagy legalábbis valószínűsíthető, akkor egyértelmű, hogy a *Semmi kis életek* elbeszélés-történetileg is kijelöli a hagyományba ágyazódását. Előrevetve pedig még az is megjegyezhető, hogy a regény szövege, annak alakításmódja a kortárs prózában is meghatároz bizonyos jellegzetességeket, melyekhez szorosabban köthető: az említett Bodor Ádám mellett a mesélés kispróza mesterének, Tar Sándornak az erőteljes és inspiratív hatása érzékelhető. Tar egyébként már *Az éjfékete bozót* szövegvilágára is nagy hatással volt, amennyiben *A mi utcánk* konstrukciója fölsejlik Papp Sándor Zsigmond novellafüzérében is. Az azonos helyszín, a helyszín főlemelése az elbeszélés középpontjába pedig nemcsak a novellafüzér jellemzője, hanem nyilvánvalóan a regényé is, bár az utóbbiban kevésbé erőteljesen: Tarnál egy utca, Papp Sándor Zsigmondnál egy külső kerület (a novellákban), illetve egy ház „szervezi” meg az elbeszélés terét.

E tér legfontosabb jellemzője, ahogy már említettem is, hogy bizonytalan státusú. A bizonytalanság, az ebből származó rejtélyek jelenléte és olykor a szövegben való *nem* megoldásuk, a szintén erre visszavezethető nyomozások, néha krimiszerű szövegalkítás a regénynek mindvégig alap alkotóeleme lesz, ez szabja majd meg a mű nagystruktúráját, amely nagyjából a következők szerint írható le. A szöveg három nagy és egy epilógus jellegű kicsi, rövid részre tagolódik. Az utóbbi minden poétikai tekintetben igen problémás, a tisztán dialógusokból fölépülő szövegnek egyetlen

funkciója van, hogy utólag „elmondja”, mi lett a sorsa valójában az egyik főszereplőnek, noha e sorsról az elbeszélő már korábban is sejtette, mivé lesz. A három nagy rész lényegében a három főszereplő (ebből kettő egy-egy család) történetét írja körül: az elsőben Schiffer Rudolf és felesége, Kuti Márta házasságát és fiuk, Balázs elvesztését (tiltott határátlépési kísérlet után valószínűleg agyonverik a szekusok) meséli el, a másodikban a Schiffer család helyére (lakásába) költöző Gondru család sorsa kerül az előtérbe, míg a harmadikban egy fiatal orvos asszisztensnő, Novák Eszter élete áll a középpontban. Életük helyszíne ugyanaz a Törekvés utcai ház, azon belül is ugyanaz a lakás. A látszólag különálló életek azonban nagyon súlyosan és szoros szálakkal kötődnek egymáshoz, melyek szinte behálózják a főszereplők életét és sorsát, köztük mint egy pókhálóban, vergődnek az egyes szereplők, ki-ki a maga módján, a saját élete mértéke szerint. Az elbeszélésre is ez a hálószerűség a jellemző: például az első rész családjának a neve csak az 59. oldalon derül ki, addig csak a férj keresztnévét ismerhette az olvasó; s akkor is csak a fiukon keresztül derül fény a névre, amikor is a szekusok értesítik a családot a fiú, Balázs haláláról. A szöveg szerveződésének ez lesz teljes egészében az alapja: az elbeszélő a regény eseményeivel és szereplőivel kapcsolatban mindvégig nagyon erősen visszafogottan adagolja az információkat, mintha egy labirintusba lépne be, ahol is ahogy haladunk előre, úgy tárulnak föl újabb és újabb haladási irányok, vagy adott esetben zsákutca. De másik hasonlattal is élhetnék, mint említettem is, szimbolikus nyomozás zajlik a történetekben, a cselekvések, a szereplők reagálásai, egyáltalán, hogy mi történik éppen, és abból vajon mi fog következni: azt a bűnügyi regények mintájára, mintegy keresztrejtvényként kell fölfejtenuk. Sokszor jó előre tudható, hogy valaki meghalt. Például Schiffer Balázs. Ám halálának körülményei, okai, az esemény következményei csak sokkal később világosodnak meg, jelen esetben az 59. lapon értesülünk a halálról, de hogy az hogyan és miként, milyen résztörténetbe ágyazódva esett meg, arról csak a regény majdnem utolsó oldalairól szerezhetünk tudomást. Újabb hasonlattal élve: mintha Papp Sándor Zsigmond koncentrikus körökben térképezné fel a helyszínek és szereplőknek a „térképét”; egy apró történetelemből, egy pontból egyre nagyobb hatósugárban vonná fénykörbe a korábban az ismeretlenség homályában rejtő adalékokat, információkat, sorsalakulások kisebb-nagyobb részleteit, hogy aztán a történet végére talán feltáruljon valami: a történet teljessége?, a történetben résztvevők lekerekített élete?, valamiféle igazság? – szóval, mintha, mint egy jó krimiben, fény derülne minden rejtélyre, megoldódna minden, ami kaósnak, kibogozhatatlan öszszekuszáltságnak hatott. Az elbeszélő azonban csak látszólag könnyíti meg a befogadó helyzetét. Az egész

történetszervezés és a rejtélyek nyitja sem ennyire egyszerű. S a regény befejezése azt is mutatja, hogy a látszat ellenére azért nem minden oldódik meg; bizonyos sorsokról, eseményekről végezetül sem tudható meg pontosan, mely irányba fordultak.

A három nagy fejezetben, melyek tehát egy-egy szereplőhöz, illetve családhoz köthetők, az éppen adott sorsok jócskán túlnyúlnak. Az, hogy mi történt Schiffer Balázssal, így ível át lényegében három fejezetet, s hogy még kuszább, még elbizonytalanítottabb helyzetet érzékeljen az olvasó: az elbeszélő a regény vége felé, a harmadik nagy rész zárásában még azt is sugallja, hogy Schiffer Balázs talán meg se halt, ma is él, talán álnéven, Pátkai Ágostonként. Egyébként a halál körül az elbeszélő más bizonytalanságokat is fenntart: az apa, Schiffer Rudolf, mert a szekusok átadják neki Balázs golyó lyuggatta farmerdzsekijét, azt hiszi, hogy fiát a határon (ami nyilván a magyar–román határ) lelőtték. Rudolf az események által zsarolhatóvá válik, és jelentéseket ír besúgóvá lesz, aki később, miután felesége is elhagyta, fölakasztja magát a lakás egyik ajtájának kilincsére. Az olvasó szintén az apa nyomvonalán halad addig, amíg a második részben Mihai Gondru (és családja) történetéből egészen más irányba nem kényszerül: kiderül ugyanis, hogy Schiffer Balázst nem lőtték le a határon, ellenkezőleg, elfogták és behozták a „Kriptába”, a szeku központjába, ahol Gondru is magasabb pozíciót tölt be, s a másik nagy hatalmú szekus, Nicu Zmeura „hallgatja ki” éppen Gondru követelésére, noha mindketten valószínűsítik, hogy a fiú ebbe bele fog halni. Zmeura jelentése szerint aztán ez be is következik. Schiffer Rudolf ezen időben már öngyilkos lett, azzal a tudattal hal meg, hogy a fiát megölték, ő maga besúgó lett, a felesége elhagyta – tehát az élete csődbe ment. Az olvasó azonban joggal hiheti úgy, hogy most már többet tud, sőt, talán megtalálta az események végső megoldását. És akkor a harmadik nagy fejezetben következik be Schiffer Balázs disszidálási kísérletének „igaz” elmesélése: hogy tudniillik Novák Eszterrel és egy másik lánnyal (Irina), akikkel a disszidálás előestéjén ismerkedik össze, vág majd neki a határnak, de nem őt lövik le (ezt ugye már korábban sejtjüktudjuk), hanem a másik fiatal lányt (ő viselte Balázs dzsekijét) – Novák Eszter csodával határos módon megmenekül, a fiút pedig nyilván elfogják. Az elbeszélő azonban ezen a ponton már tényleg végleg bizonytalanságban tartja és hagyja is a befogadót, hiszen, mint jeleztem már, a regény vége felé fölmerül az a lehetőség is, hogy Schiffer Balázs mégiscsak életben maradt. A 389. oldalon találkozhatunk azzal a közléssel (részben már utaltam rá), hogy Pátkai Ágostonnak hívják azt „az ismerős arcú férfit a Beethoven 18-ban”, akiről Novák Eszter itt azt állítja, hogy „sosem járt vele a határon, semmit nem tud a lövésről és Irináról”. A 362. oldalon a lány úgy nevezi ugyanezt

az embert – csak időben egy évtizeddel korábban –, hogy „Márton vagy Balázs”, majd a 360. oldalon, újra előreugorva éveket, a kilencvenes években figyel a férfit, aki mindenképpen hasonlít Schiffer Balázshoz, s ebben a jelenetben föltűnik „egy ősz hajú nő”, aki viszont majdnem biztos, hogy Balázs anyja, Márta. Végül azonban az elbeszélő nem ad megnyugtató választ, megoldást a felmerülő kétségekre, kérdésekre. Így aztán kettős hatást ér el a szerkezet ily módon való kialakításával: a hálós struktúra a bezártsággal, azzal, hogy a hálónak minden eleme kapcsolódik egy másik hálóhoz és annak elemeihez, lezártnak tűnik. Egyes sorsok alakulása ezt erősíti is: Schiffer Rudolf öngyilkos lesz, a Gondru család külföldre költözik. Novák Eszterről csak a függelékszerű IV. részben értesülünk, ő is elhagyja az országot, korábban ezt csak érintette az elbeszélő. Ám a történet helyszínén marad Zneuma-Rot Jani, az előbbieket szerint Balázs, s persze a mellékszereplők nagy része is. Nem tudjuk, hogy velük mi lesz a továbbiakban, tehát az elbeszélő, miközben sok rejtélyt, homályt eloszlat (mintegy a végén „minden kiderül”), meghagyja nyitott szerkezetnek és történetnek is a regényt. Különösen a szekus Zneuma erőteljes jelenléte a történet végében kelti fel azt az érzést a befogadóban, hogy semmi sem oldódott meg valójában.

Ez a behálózottság és a bizonytalanság érzetének állandó sugalmazása a *Semmi kis életek* talán legjellegzetesebb poétikai „eljárása”. Lehet ez technikai fogás is, hiszen négyszáz oldalon át következetes és egyenletes figyelmet kell fenntartania, s ezt a szöveg elbeszélője el is éri: az állandó bűjőscsázás, az információk rejtése, illetve lassú „csepegtetése” nyilvánvalóan felkelti a rejtelmes, bűnügyi történetekben is szemlélhető olvasási mechanizmust: hogy kíváncsiak vagyunk, mi lesz a megoldás. A bizonytalanság sugallata azonban ennél sokkal több: nyilvánvalóan a regény elbeszélő idejének nagyobbik részét kitevő nyolcvanas évek Romániájában és Erdélyben élők – a Schifferek, a Gondruk és a Novákok – életének alapvető, meghatározó létérzése. A szöveg mindvégig nagyon erősen szuggerálja, hogy soha nem tudni, mi miért történik és hogyan, s főleg, hogy mi lesz a kimenetele a történeteknek. Az pedig még nyomatékosabb e tekintetben, hogy az egyes szereplők esetében sem lehet biztonsággal tudni, ki kicsoda is valójában. Az eddigieket kiegészítve: a szekus Nicu Zneuma a romániai rendszerváltás után a harmadik nagy fejzetben Novák Eszter szeretőjeként tűnik föl, Rot Jani néven – bár az elbeszélő ezt egy épp csak odavetett mondatban érzékelteti (mely Kalcsek Feri belső monológjában bukkan föl, 334. o.), s a befogadót bizonytalanságban hagyja, hogy ténylegesen igaz-e a sejtése. A 241. oldalon Gondru szemszögéből láttatva ez olvasható Zmeuráról: „Most már értette, hogy miért gyűlölik ezt a vörös képűt a kollégái”, s e két részin-

formációból alakítható ki egy hozzávetőleges kép a férfiról – de végleges tudás nélkül.

Papp Sándor Zsigmond, mint említettem, tulajdonképpen novellista, s ez a regény felépítésében is érezhető. Az, hogy a három történetzál széttördeleten, előrevetítésekben, visszautalásokban, erős időbeli „vágásokban” képződik meg, talán nem különösebben érdekes, a szerző bizonyos mértékig követi a nyomozás, a bűnregény formái „előírásait” is. Az azonban föltűnő, hogy ehhez az eljáráshoz társul egy nagyon erős jelenetező képesség. A mozaikokra tördelt történet egyes részei néha szinte önmagukban is nagyon hatásosak, már-már betétként érzékelhetők, olykor majdnem novellaként. A hagyományosabb, történetmesélős kisformákra mindig nyomatékosan jellemző ez a szcenizáló jelleg, s persze az intenzív alakformálás is. A *Semmi kis életek* így a részletekben nagyon erős, dialógusai többnyire kitűnően fölépített szövegek, feszültséggel teltek, jelenetezésük kifejezetten dramatikus; a figurák, legyenek akár főszereplők, mint például Gondru, vagy mellékalakok, mint Kalcsek, nem is beszélve a még jelentéktlenebb szerepet betöltő figurákról (pl. a fodrásznő) kiválóan fölépített személyiségek. Tar Sándornál találhatjuk meg egyikük-másikuk előképét, mint ahogy a leíró részek és a beszélt szövegek humorról, iróniával és tragikus felhangokkal is átszőtt stílusában is sokszor idéződik meg Tar „szelleme”. (Ami csak azért érdekes, mert Papp Sándor Zsigmond feltűnéséig azt lehetett gondolni, hogy Tar szociografikusan és egzisztenciálisan is pontos epikája aligha folytatható. A *Semmi kis életek* szerzője azonban bizonyítja, hogy ez nincs így.)

A történet ugyan Erdélyben, Romániában játszódik, de nem lokális érvényű. Ami helyi érdekességű benne, az az elbeszélés egyik legerősebb eleme, a táj, amely néha szürreálisan jelenik meg, s mint Bodornál, Papp Sándor Zsigmondnál is jelentéstöltéssel rendelkezik, csak egy példát említve idézem: „Eszter mégis meg volt győződve, hogy azok a fojtó, mindent ellepő ködök Rot Jani kipufogójából szálltak rá a városra. (...) így semmi különös nem lehetett abban, hogy másnap hajnalban véget nem érő ködszöngy borított mindent. De olyan sűrű, olyan tapadós, mint ha legalábbis tejföl ömölne végig az utcákon.” (292. o.) A másik ilyen érdekessége, couleur local-ja a regénynek, hogy az erdélyi multikulturális létezés (ellentétben a csak a magyar vonatkozásokra szorítkozással) igen hatásosan tárja az olvasó elé például a Gondru család kapcsán, amelyben az apa román, az anya magyar, két fiúgyerekük pedig nevében, vallásában is ezt „képezi le”. Ám Papp Sándor Zsigmond e létezésnek a humoros oldalát is nagy erővel képes bemutatni: „Roland így katolikus, az öccse (Viorel–D. P.) viszont hithű ortodox lett, és most minden olyan, mint egy színház, amelyben folyton a Rómeó és Júliát játsszák, megállás nélkül, hiszen hol románul, hol magyarul

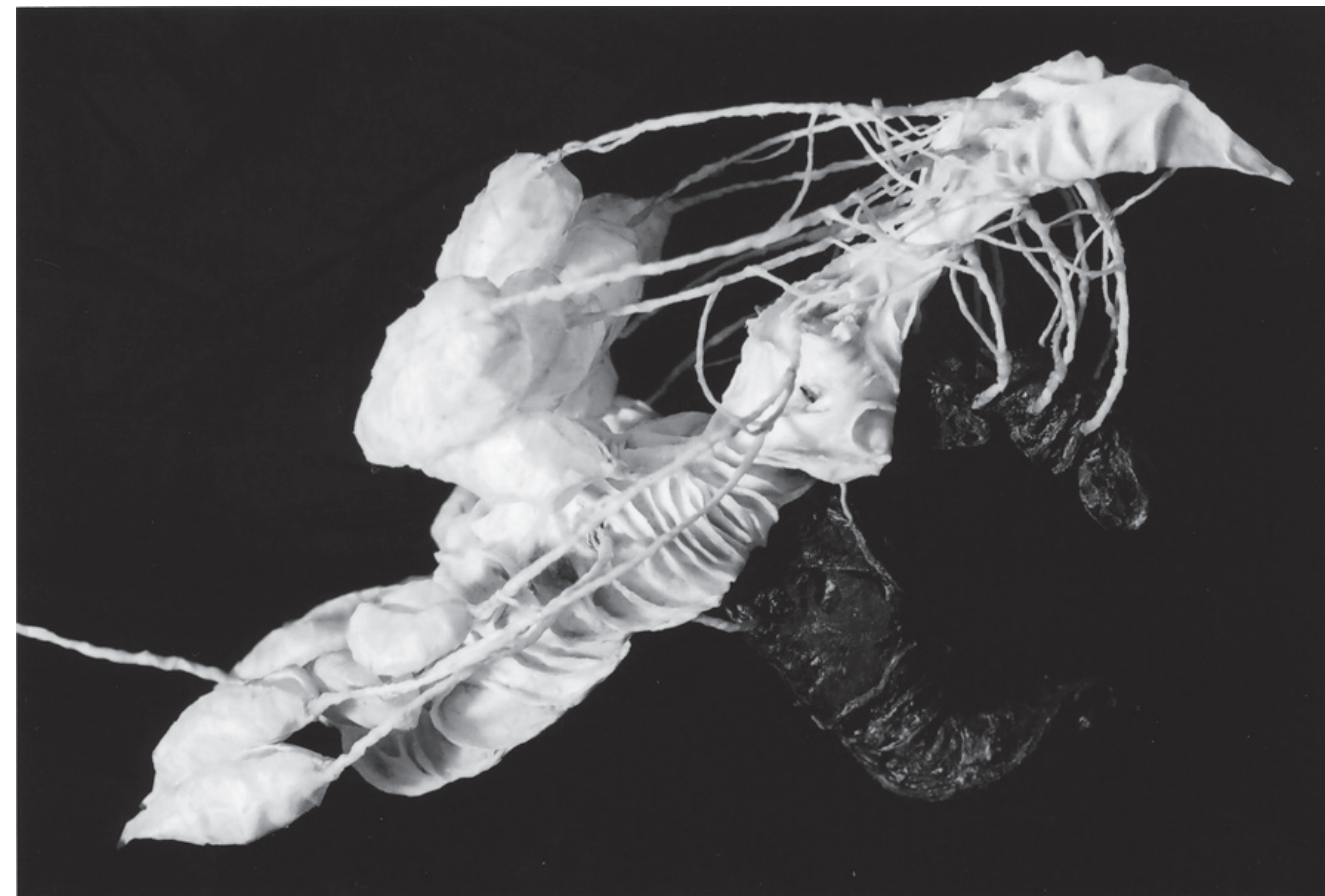
veszekednek, néha a mondat közepén váltva nyelvet és észjárást, vagy teljesen összevegyítik a kettőt, amitől aztán tényleg mindenki fintorog. Hiszen mi a francnak mondja, még ha véletlenül is, egy magyar ember *kurszána* a menetrend szerinti járatot, és egy román nadrágnak a *pántálon*t, amikor van annak rendes neve is?!”.

Az egész történet azonban mégiscsak arról a fenyegetettségről beszél, amely a korszak, a szocializmus világában általános volt; illetve ennél is átfogóbb az ontológiai „körkép”: a fenyegetettség, a kiszolgáltatottság ábrázolása a regényben általánosabb érvénnyel is bír. A szövegben tragédia és tragikomédia, humor és érzelem együttesen alakítja ki a mű teljes világát. Nem „semmi kis életek” plasztikus rajzát kapjuk, sokszor elementáris előadásban, mesélésben, amely azonban nem bornírt, reflektálatlan. „Kis életekről” van persze szó, amennyiben a korszakból főleg a nem történelmet, nem sorsokat befolyásoló kis, hétköznapi emberek élete jelenik meg előttünk, egy sajátos kor-

ban és egy sajátos történelmi-földrajzi szituációban. T. Szabó Levente kritikájának, melyet Papp Sándor Zsigmond *Az éjfélete bozót* című novelláskönyvéről írt, címét kölcsönvéve: *Posztzoci transzszilván – vérbő ecsettel*, persze azzal a módosítással, hogy ez éppen és főleg: a *szoci* idejéből való.

Nem hibátlan alkotás, nem minden része, részlete van azonos színvonalon kidolgozva, s talán, szerintem, kicsit túlbonyolította a szerző a szöveget, a gyakori „vágásokat”, „flashback-eket”, de ez nem különösebben zavaró, legfeljebb nagyobb erőfeszítéseket igényel az olvasótól, ami megint csak nem igazán baj. Talán egy szigorúbb szerkesztői kéz segíthetett volna a címadás és a struktúra-kialakítás nehézségeiben.

Az előadásmód összetett hangneme külön elemzést igényelne, s az is, hogy a „vérbő” mesélés, történetmondás hogyan illeszkedik a dramatikus jelenetezéshez. Nem hibátlan tehát, de kifejezetten emlékeztető regény.

A rossz létjoga (2002; egyedi technika; vatta, viasz, szén, fém, papír; 500 mm)

► KISS LÁSZLÓ

Poétika a határokon

Dérczy Péter: Töredékek a történetről

Dérczy Péter legutóbbi, „tanulmányokat, esszéket, műelemzéseket” tartalmazó kötete 2011-ben jelent meg a Műút könyvek sorozatban. Találó cím: a *Töredékek a történetről* értelemszerűen a gyűjtemény egyik fő motívumát, a történetet, ennek kapcsán a cselekményt és a történet is kitüntetett helyre emeli, a borítón nagyobb betűmérettel szedett „töredékek” pedig alighanem arról árulkodik, hogy az értelmezés, lévén, megnevezett tárgya van, nem törekedhet teljességre, ennél fogva a könyv vizsgálódásai szükségszerűen részeredményre vezetnek, azaz a tudományosság természetének megfelelően nyitottak, kérdéseket hagynak maguk után. A *történet* ugyanakkor az irodalom – töredékes – történetét is felidézheti, ha elfogadjuk, hogy a kötetben szereplő kilenc íróról szóló tizenhárom szöveg alternatív irodalomtörténeti „összefoglalóként” olvasható, ahogy a *Töredékek a történetről* egy tanulmányíró pályájának szellős áttekintése is, amely kronológiai rendben tárgyalja kedves szerzőit. Gozsdu Elek Weisz Annával folytatott levelezésével, az „Anna-levelekkel” nyit, Cholnoky Viktor, Lovik Károly s két Csáth-esszé következik a sorban, majd egy valóságos tanulmányblokk a rajongott Krúdyról – a kötet csaknem fele, öt szöveg vizsgálja a „nagy stilisztá” poétikáját, ad pályaképet, hasonlít össze, elemez kisregényt; a *Töredékek a történetről* Karinthyval, Tersánszky Józsi Jenővel folytatódik, végül Németh Lászlóval zár.

Dérczy Pétert leginkább a poétikai határhelyzetek és törések, nézőpontváltások és elmozdulások, valóságosság és fikcionalitás egymásra hatása foglalkoztatja, az, hová helyeződnek, hogyan és miért akár egyetlen mű narrációs, akár egy befejezett pálya vagy egy formálódó életmű hangsúlyai – erről vannak a szerzőnek elméleti alapozású, de látványos teoretikus vadhajtásoktól szerencsésen mentes, olvasmányos, olykor az irodalomtörténeti mesélés hangján megszólaló „történetei”. Foglalkoztatják? Ami biztos: foglalkoztatták is, hiszen a kötet tizenhárom tanulmánya közül mindössze négy írás született a 2000-es év közelében, a legkorábbi szöveg, egy összefoglaló jellegű Csáth-tanulmány

1979-ből való, míg a legutóbbi írás 2007-ben keletkezett, minden bizonnyal a gasztronómiai literatúrát érintő beszéd fölerősödésétől nem függetlenül, Krúdy „zabálásairól”. Ami a könyv szerkezetét illeti, egy közel húsz évvel ezelőtti munka, a Németh Lászlóról szóló, a *Függelék*ben kapott helyet, aminek az okát nem látom, mert bár igaz, hogy a *Regényút: a Gyásztól az Iszonyig* című tanulmány az egyik legátfogóbb, szinte komplex elemzés a kötetben, a Tersánszky-tanulmány után közvetlenül is helyet kaphatott volna, problémátlanul belesimulna az írások rendjébe. Talán azért szerepel külön ez a szöveg, mert a két nagy Németh László-regény sokrétű elemzésével a legösszetettebben mutatja föl a megelőző tanulmányokban alkalmazott értelmezői, nem csak a narrációs eljárásokra, de a tér és az idő műbeli alakulására egyaránt hangsúlyt vető módszert, kiemelve „hagyomány és újítás” Németh Lászlónál is megfigyelhető kapcsolatát.

A *Töredékek a történetről* szerzője tehát alapvetően a művek poétikájával foglalkozik, s az elbeszélés módzatain kívül a struktúrát érintő kérdésekre is figyel: különösen a valóságosság megteremtésének igényével alkalmazott keretes szerkezetekre érzékeny, Krúdynál, Csáthnál, Karinthyánál is rámutat ezek világképet befolyásoló szerepére. Mert nem csak teoretikus vizsgálatokat folytat, az irodalomtörténeti, kortörténeti háttér, az alkotói psziché működése is fontos számára – az írói szemlélet alakulását meggyőzően kapcsolja össze poétikai problémákkal. Szövegeiben rendre feltűnik az „auktoriális” és a „perszonális” elbeszélő terminusa, figyelemmel kíséri, melyik életműben vagy műben hogyan alakulnak, hogyan csúsznak egymásba, s ezek elemzésével nem csupán elméleti következtetések levonásáig, de a művészi személyiséget befolyásoló tényezők feltárásáig, „világképi jelenségekig” jut el. Ez az elméleti és szellemi történeti együtt-olvasás Dérczy Péter tanulmányainak egyik legkarakteresebb, egyben legizgalmasabb jellemzője. Könyve ebből az aspektusból is bizonyítja, hogy a huszadik század első harmadában meghatározó átalakuláson

megy keresztül a próza, új műfajok keletkeznek, a szerzők rugalmasan kezelik az egyes műfajokat elválasztó határokat, hogy tér és idő hagyományosnak, klasszikusnak mondott rendje felbomlik, s a kísérletek lesz a terep. Különösen gazdag a lista például Karinthyt illetően, aki *Gyilkosok* című 1921-es novelláskötetében „az európai klasszikus novellaformával és a magyar anekdotikus hagyománnyal egyszerre” kellett szembenézzen. S akinek prózájában Dérczy Péter nemcsak a swifti gulliveriádát, utópiát és szatírárt mutatja ki, de igazolja is, hogy a pálya második felében született töredékes, betétszövegekkel, betéttörténetekkel tűzdelt regényformák már komoly változást jelentenek az életműben – az 1937-ben megjelent *Mennyei riport* kapcsán állapítja meg, „hogy a korábbi egész-elvű világképet repedések hálózák be”.

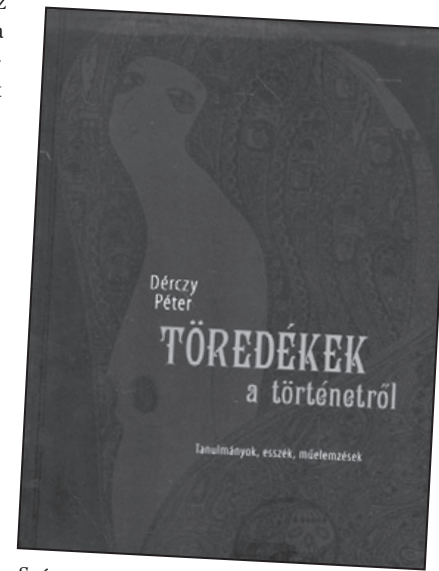
Dérczy Péter esszéinek, tanulmányainak „egyszerű” titka, hogy szerzőjük szépen ír, teoretikusan fogalmazva: normálisan, rendesen. A mozgatott elméleti ismeretanyag, fogalomhasználat nem hogy nem terheli meg az írásait, kifejezetten belesimul a tanulmányokba. Amellett, hogy követhető, jól érthető szövegeket hoz létre, tanulmányírói-kritikusi jellemzője, egyben erénye az a tanárossan magyarázó közvetlenség is, amellyel olykor polemizáló-kritikai véleményformálásra ragadtatja magát – például Németh László műveinek értelmezésekor –, s főként amelynek köszönhetően az olvasó egészen jól érzi magát abban az irodalmi univerzumban, amelynek egyes szegleteibe a szerző bevilágít, s amely a tágabb értelemben vett századforduló kora. Vagy ha addig is jól érezte magát, és ezért emeli le a polcra a könyvet, akkor: még jobban. Elképzelhető, hogy számtalan tanulmánykötet hozza meg a kedvet a tárgyalt szerzők olvasásához – Dérczy Péteré biztosan közéjük tartozik, könyve ugyanis arról is meggyőző, hogy az irodalmi mű valóságmodell. Hogy közelebb visz. Persze nem tudjuk, mihez, de közelebb.

Nem volna szerencsés félreérteni a tanárosságra tett utalást, nem didaktikusságról, túlmagyarázásról, hanem többfélelepp megfogalmazott gondolatokról, újra és újra fölbukkanó elméleti „motívumokról” van szó. Ráadásul egy-egy szövegben olyan rezümétet, pályá-összefoglalókat, elméleti definíciókat iktat közbe a szerző, melyek bármelyik tankönyvben szerepelhetnének. Krúdy *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* című befejezetlen regényéről írja, a rendszerváltás hajnalán: „A regénynek alapvetően nincs története, még kevésbé cselekménye, ha ezt a két kategóriát megkülönböztetjük. Történeten azt értjük, hogy a *Vak Béla...*nak nincs egyetlen kerek egész története, mely a regény szerkezetét elejétől végéig összefogná. Az orosz és angol terminológiában fabulának, illetve sztorinak nevezett alap teljes mértékben hiányzik a regényből. A sztori egy regénynek azon elemeit jelentheti, melyek a mű alaprétegét képezik, s amelyek adott esetben akár elmesélhetők, zanzásíthatók – azaz, olyan összefüggő esemény-

sorok, melyek egy adott műben végül is kerek egészzé változnak, segítik az egyszeri befogadást. A cselekmény ettől annyiban különbözik, hogy ez lehet teljesen szétszórt, látszólag nem egybefüggő, mégis alapvetően olyan eseménysorokat tartalmaz, melyek egy ponttól egy másikig logikusan terjednek, olyan akciókat, melyek egy nagyobb szerkezeti elgondolás részelemei, s mint ilyenek illeszkednek egy nagyobb kompozícióba. A Krúdy-művek lényegében ezzel az elemmel szinte soha nem élnek, illetve ezt a megoldást mindig egy sajátos transzformációban érvényesítik.” Vagy, maradván a nagy kedvenc Krúdynál, a következő remeklés, ugyancsak a nyolcvanas évek második feléből: „Krúdy a *Szindbád*ban hozott létre először egy olyan autentikus formát, mely nem történetelvű, nem cselekményközpontú, a hagyományos

realista formával szemben fölbontja és megszünteti a kauzalitást mint szervezőerőt, s irányultságában sem teleologikus. A jelentésértelmezésben nyitott helyeket hagy, s elsősorban a fikció nem ábrázoló, hanem kifejező, atmoszférikus-metaforikus jellegére építi a kompozíciót. Ezzel nem a folyamatosságot és az egyenes vonalúságot hangsúlyozza, hanem éppen a széttöröttséget, a folytonosság hiányát. Mindez, mint láttuk is, részben Krúdy világ- és létszemléletével hozható összefüggésbe, mely szemlélet a jelenségeket nem alá- és fölérendeltségi viszonyokban, hanem éppen mellérendeltségben, s nem folyamatokban, fejlődési tendenciákban, hanem hiányokban és állapotokban látja.” Ezekért az összefoglalókért nemcsak középiskolában oktató tanárok süvegnék meg a szerzőt.

A *Töredékek a történetről* kutatók, szeminaristák számára megkerülhetetlen kalauz. Arról, hogyan lehetett írni a *történetről* a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján, s persze miképpen lehet ma. Az meg már tényleg csak bonus track, hogy a szerkesztéssel, idő- és térkezeléssel, a szereplők jellemét befolyásoló elbeszélői hanggal, a megszólalás milyenségével kapcsolatos fejtegetések prózaírók számára is hasznos olvasmányt nyújt. A *hogyan* illetően bizonyosan.

Szépírók Alapítvány, Műút-könyvek, Miskolc, 2011

► ZÓLYA ANDREA CSILLA

„majdnememberek”

Maros András: *Csinálni kell*

Maros András idei Könyvfesztiválra megjelent, *Csinálni kell* című novelláskötetét olvasni sok szempontból hasonló, mint Jim Jarmusch *Éjszaka a földön* című filmjének különös figuráit és emlékezetes találkozásait szemlélni. Jarmusch filmjében a világ öt nagyvárosából (Los Angeles, Róma, Párizs, New York és Helsinki) kiemelt öt, egymástól teljesen független taxis-epizódot az események egy időben való története köt össze. E különálló részeket nemcsak a tér-idő-cselekmény együttesének így létrejövő egysége kapcsolja egymáshoz, hanem az is, ahogy a jelenetek mélységesen átítatódnak humorról és ironiával, melyek a film legabszurdabb és legrámaibb pillanatait is áthatják s finoman fűszerezik.

A *Csinálni kell* tizenhét novellája azon túl, hogy szintén egy téma/kérdéskör köré szerveződik, talán leginkább a letisztult történetek, élces humora és abszurd jelenetei révén idézi fel e sorok írójában a Jarmusch-film emlékképeit. A kötet írásai az antihősnek, mint hősnek több oldalról véghezvitt, lehető legteljesebb jellemábrázolását végzik el, illetve annak határait térképezik fel. Maros novelláinak főszereplői olykor mintha saját történeteik mellékszereplőivé válva keresnék a helyüket, és próbálnának (nem)érvényesülni: tagadhatatlanul képtelen, sokszor már-már teljességgel kilátástalan helyzetbe kerülnek, saját szorongásaik, negatív ön- és jövőképük miatt. De a legtöbb esetben már maguk a szituációk is humoros jeleneteket eredményeznek, mint ahogy a novellák váratlan fordulatainak találásából sem hiányozhat az ironia és az önironia.

A szereplők szembesülése/szembesítése a kialakult helyzetükkel természetesen elodázható, de ki nem kerülhető. A kötetkezdő novella, a *Kapufa* főszereplője Korda-Jován Péter a mindennapi történetekben, a véletlenek legapróbb rezdüléseiben is jeleket, üzeneteket keres, és az élete új reményéhez, Boglárkához vezető útvonalat, akivel a www.parvalasztasnegyvenotfelett.hu weboldalon ismerkedett meg. Nem kevés bonyolalmat okoz, hogy e felfokozott figyelem mellett pon-

tosan a lényeg marad figyelmen kívül, azaz életének normális kerékvágásba terelése, és Boglárkával a kapcsolatuk elmélyítése. Korda-Jován Péter természetesen él a párkereső oldal által térítés fejében nyújtott szolgáltatással, miszerint szerelmükben csalódott embereknek osztanak rendkívül elmésnek és hasznosnak tűnő taktikai tanácsokat, melyeknek persze nem sok közük van a valósághoz. „Korda-Jován Péter úgy érezte, ha nem a javaslatok szerint jár el, és az előírtnál eggyel több chatet (ne adj’ isten, eggyel több randevút) kezdeményez, élete utolsó esélyét teszi kockára. Ha most hibát követ el, lejtmenetbe kerül, és nyílegyenesen száguld majd a megsemmisülés felé.” (7–8.)

Maros András finom érzékkel ábrázolja a szorongás és a téveszmék eluralkodását Korda-Jován Péter megrajzolásában. Megrázóan hiteles, ahogy lecsupaszítja és megmutatja a főszereplőn keresztül a támpontok nélkül, egyedül maradt városi embert, aki érzi ugyan, hogy valami nem jól alakul az életében, de képtelen felismerni a tényleges problémát. Ezért nagyítódhat fel a szemében az a véletlen, jelentéktelen baleset, amikor néhányszor nekimegy az ajtófélfának. A traumatizált ember tipikus tüneteit tükrözi azáltal, ahogy ürügyeket keresve a várva várt randevút is folyamatosan elhalasztja. A „gyógyulását” viszont ez a mégis sorra kerülő találkozás hozza meg. A novella végkifejletét Boglárka éleslátó megállapításai nyomatékosítják, ugyanis mialatt a főszereplőnek a „majdnememberekről” és az ajtófélfáról, mint szimbólumról beszél, egyben nagyon is józan magyarázatot és választ ad Korda-Jován Péter kétségeire: a „majdnememberek” azok, akiknek csak majdnem sikerül elérni, amit szeretnének, ők azok, akik „látják az ajtó mögötti világot, de nem tudnak belépni [...] – majd ekképp folytatja –, van, aki az élet kínálta lehetőséget megragadja, és van, aki megijed tőle. Szerintem mi most kaptunk egy lehetőséget az újramegzésre, de nem tudunk vele mit kezdeni. Fé-lünk. Nemcsak te, én is. Sokat csalódtunk, igen, de

az csak egy dolog, az alkatunk is ilyen, ez a nagyobbik bibi. Ha te nem volnál »majdnemember«, azt hiszem, sikerülne. De ez fordítva is igaz. Ha én lennék erősebb, határozottabb, akkor ki tudnák húzni a zavarosból. Értesz? De így... így, hogy mindketten azok vagyunk [...] sajnos ez nem lesz több, mint egy kimaradt lehetőség.” (17–18.) Kétségtelen, hogy ezek a Boglárka szájába adott mondatok képezik a *Csinálni kell* hős/antihős problémafelvetésének egyik legerősebb és legfrappánsabb értelmezését.

A félelem az igazsággal vagy a valóság eseményeivel való szembesüléstől, annak időbeli ki/eltolása, vagy a különböző pótcselekvésekbe menekvés, mint motívum a kötet többi novellájában is többször visszatér. Például jókora felfordulást teremt a nagymama, amikor levezetendő a feszültségét, melyet a régi szerelmével való újbóli találkozás kikerülhetetlensége generál benne, kidobja unokáját a mozgó dodzsemkocsiból, és örült száguldozásba kezd a dodzsem-pályán (*Dodzsem*). Szintén meglepő fordulatokkal és mély drámaisággal telített történet bontakozik ki e motívumhoz kapcsolódva a *Jön a nyugdíj* című novellában. Viharovicsné, a feleszű öregasszony megpróbálja konzerválni a férje halála előtti állapotokat. Miközben férje egy különleges régi ágyon a ház melletti szerszámos kamrában múmiává aszlik, ő évekig játssza a falu előtt, hogy az öreg Viharovics életben van. Nemcsak a továbbfolyósított nyugdíj miatt teszi, hanem mert így igyekszik elhalasztani a szembesülést a ténnyel, hogy végérvényesen egyedül maradt. Az *Algéria* című novellában viszont vicces, ahogy Seregélyes Levente, a kicsinyes középkorú üzletlajdonos fél kideríteni az igazat a magas, sok algériai beszélgetésről tanúskodó telefonszámlái kapcsán. A telefonbetyár leleplezése helyett előbb véletlenszerű sorrendben kirúgja boltja három alkalmazottját, hiszen így – gondolja – előbb-utóbb csak kiszűri a tettet. Időközben azonban belátja, ez veszélyes is lehet a számára, ha netán majd bosszút akarnának állni rajta alkalmazottjai eltávolításáért az arab bérgyilkosok, végül inkább a szerződés módosítás mellett dönt, és kedvezményes csomagot kér a szolgáltatótól az algériai hívásokra. A *Cserekészülék* című novellában az elbeszélő nem tudja elmondani Tábor Tamásnak, akit egy tizenöt évvel korábbi baleset következtében kerekesszékebe juttatott, hogy mi

történt. A találkozás ugyan létrejön, de a titok felfedése elmarad, az udvarias szavak és gesztusok mögött kimondatlanul maradnak a dolgok.

Maros legújabb kötete főként a hétköznapi városi figurákra fókuszál, akiknek sokszor önmagukhoz való viszonya vagy kapcsolatuk másokkal válik valamiért problematikusá – kétségeiket, vágyaikat, gondolataikat ábrázolja. Keretet ad a könyvnek e téma feltérképezése.

Az enyhébb szorongásoktól, frusztrációktól, a különböző kényszerképzetekkel viaskodó emberektől eljutunk az elmeháborodottakig. Az első novellában a főszereplő ajtókkal és ajtófélfákkal kerül konfliktusba. „Nem kísérel meg, hogy belépjen, mert fél, hogy nekimegy az ajtófélfának: A bolondok közé is ajtón kell bemenni, nyilván, mint mindenhol, ajtó, ajtó, ajtó, ajtó, ajtó, ajtó... miért nem lehet az egész világot egybenyitni?” (13.) Az ajtó-motívum ebben a vonatkozásban az elmebaj határáig vezet, amikor az ajtón belépés lehetősége Korda-Jován Péter számára adott. A kötetzáró írás főszereplője számára viszont már beszűkül a (látó)tér. Ahogy egyetlen barátját, a kék varjút keresi, teljesen elveszíti érdeklődését, bizalmát, kapcsolatát a körülötte

levőkkel, hiszen ő már átjutott azon a bizonyos ajtón.

A *Csinálni kell* kifinomult érzékenységgel közelít a legapróbb emberi rezdülésekhez és ezeken keresztül a történetekhez. A szereplők gesztusait és a történeteit úgy bontja alkotóelemeikre, hogy láthatóvá váljanak a folyamatok. Ezt teszi a kötet borítóján látható szétszedett húsörölő képe is, amelyen szemünk elé kerülnek a szerkezet működését lehetővé tevő alkotórészek.

A drámai pillanatok a legtöbb esetben összeolvadnak a tobzódó humoros, ironiával és önironiával telített jelenetekkel. A *Dodzsem* című novellában például egy félrehallásból adódó félreértés válik a humor forrásává. A Vidám Parkban Gyuri nagymamája köszönését hallja félre: „Az »alászolgáját« Gyuri »a halál szolgájának« értette, és biztosra vette, hogy a nagymama e névvel a büfés fiatal segítőjét illeti. A büfés segédje, azaz: szolgálja. Ez esetben viszont az idősebb úr, akivel a nagymama látszólag haragban áll, maga a halál. Összegezve: itt a halál a Vidám Parkban, csak ő fogad el szörpkipont, és névről ismeri a nagymamát. Ez vajon azt jelenti, hogy a nagymama rajta van a listáján? Nemsokára eljön érte? A nagymama is ismeri őt, legalábbis az álnevét, amit itt a halandók közt

Magvető, Budapest, 2012.

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ ◀

„Kotta a hallgatáshoz”

Halmai Tamás: Szilencium

Halmai Tamás csendes költő, sőt csendes ember. Nem kérkedik, nem harsány, nem tolakodik, s nem kenyeri a nyilvánosság. Soha nem siet, nem kapkod. Tudja és hirdeti, hogy „A sebes dolgok hiábavalók.” (*Cseresznyevirágok*). Nem tagja semmilyen irodalmi szervezetnek, egyesek szerint nem is létezik. Remete alkatú, légies lény, „mentes az anyag nyűgétől” (*Japán levél*), s mindeközben rendkívül termékeny költő, esszéista, kritikus. A mindössze harminchét éves fiatalembernek 2012 májusában immáron tizedik könyvét, s egyben második verseskötetét foghatjuk a kezünkbe.

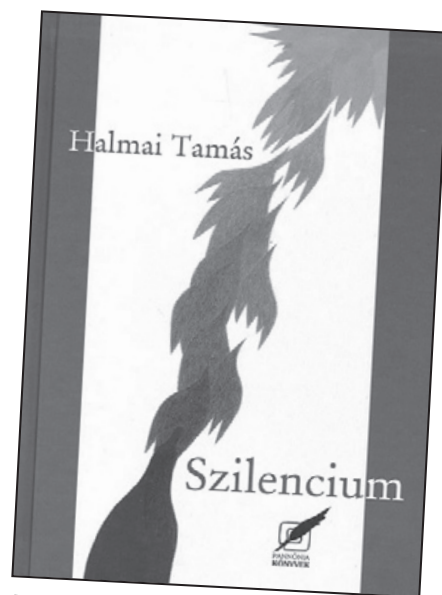
A Pro Pannónia Kiadói Alapítvány gondozásában megjelent *Szilencium* című kötet a felszínes szemlélő számára könnyen összekeverhető a két évvel korábbi Kalligráfiával. Nemcsak a szerző, a műfaj és a kiadó egyezése, hanem a kötet külső látványa is tévútra vezethet minket, hiszen a borító „madarai” ugyanannak a Marsai Ágnesnek a munkája, aki Halmai első verseskötetének „illusztrátora” is volt. Sőt, nem pusztán a festő azonos, de még a kép is szerepelt az első kötetben, ha nem is a borítón. Ez a már-már didaktikus egyezés nem a véletlen műve, hanem tudatos koncepció eredménye. A versek mondandója, a költő világképe, ha más formákba – jelen esetben például japán zsoldárokból – is van csomagolva, mégis ugyanarra az ívre illeszthető.

Halmai költészete formailag sokszínű, de tartalmilag ugyanazokkal a panelekkel dolgozik, kulcsszavai megegyeznek, mondandója állandó. Mindkét kötetben olyan visszatérő motívumpárokkal találkozunk, mint a madár és az angyal, az ég és a tenger, a sár és a fény, a titok és a szent. „Mert a titok szentségét hét fátyol takarja; s egyet, az utolsót mindenképpen fönt kell hagynunk, hogy a titok titok, a szent szent maradhasson.” – írja a *Japán levél*ben, amely egyben utalás is a kötet mondandóját mintegy meghatározó *Hetedik fátyol* című első versre. Emellett azonban iránymutatás az olvasónak, hogy ne keressen mindenre magyarázatot, mert a misztérium – s a költő lelke is

az – attól értékes, hogy az egyszerű ember számára a maga teljességében kiismerhetetlen. A katolikus vallás hét szentsége, mint hét fátyol fedi a kiismerhetetlen Isten titkait, amelyet különösen és sajátosan a legmegfoghatatlanabb misztérium, az oltáriszentség rejt magában. Ez az a fátyol, amelyről nem érdemes és nem lehet beszélni. Az ember a szentség előtt ugyanis elnémul.

A *Szilencium* három külön műfajban, mintegy „partitúrában” kottázza le a hallgatást: a 2009-es dátumot viselő *Japán zsoldár* ciklus rövid, haiku szerű verseiben, a 2010-es keltezésű *Emma és Emil* gyertyajáték párbeszédeiben, s a 2010–2011-es *Madárlátta angyal* új verseiben. Ha csak a dátumokra koncentrálnunk, akkor is látható az a folytonosság, ami Halmai előző kötetéhez köti ezt a mostanit, hiszen a *Kalligráfia* 2010-ben látott napvilágot, s így a két kötet szinte összefolyik az időben. Ilyen értelemben, ha kifejezetten csak költészetének fejlődését vizsgálánk, kizárólag a *Szilencium* harmadik egységére kellene a figyelmünket kiterjesztenünk, a többi írás már a korábbi kötet megjelenésekor is készen volt.

A kötetet és a három ciklust, mint egy-egy határvers keretezik a kurzív szedési formával is kiemelt *Hetedik fátyol*, a *Japán levél*, a *Rejtőzködő* és a *bolond mezeje* című írások. Ezek azonban nemcsak határversek,

Pro Pannónia, Pécs, 2012

használ: Árpád. Gyuri szánakozva nézett a nagymamára...” (30.) Igen mulatságos, amikor a házasságtörő férjet felesége egy alkalmi szeretőjellel próbálja meg otthonukban felszarvazni, a végkifejlet azonban váratlan fordulatot vesz, a fürdőszobában a férj és a feleség szeretője egymásra talál, mint ahogy a házaspár is a szomszédos szobában (*A visszaeső*).

Fanyar humor és ironia hatja át a *Bluetooth* című novellát is, amelynek főszereplője a fővárostól Pécsig egy Lancia utasterébe tömörülve hiába törekszik bátyja és barátai kegyeibe férkőzni, sem a szójáték vagy a vicc, sem a téves információkat megsemmisítő intellektus nem segít. Nem válhat „töltelékemberré”, hiszen a csapatnak már megvan a töltelékembere, azaz a bátyja. Az *Osztályrész* című novella pedig izgalmas fordulatot tartogat, amikor a tizenöt éves osztálytalálkozón a főszereplő, aki az osztály láthatatlan embere volt, találkozik az osztály másik akkori láthatatlan emberével, barátjával, Zsák Zsoltival, akiből időközben Kosztos Viktória nevű szép, hosszú hajú, szőke nő lett. De itt említhetjük a *Kímélet*, a *Dzsuliánó* és az *Élőlánc* című írást is.

Kétségtelen, hogy a *Csinálni kell* rendkívül jól sikerült és hiteles jellemábrázolásokon keresztül fedi fel a vesztest, vagy a krízisbe került ember sok-sok sajátosságát, gondolatait és konfliktusait. Hőseit/antihőseit közel hozza az olvasóhoz. S mialatt rajtuk derülünk, saját esetlenségeinken is kénytelenek vagyunk nevetni, lehetőséget kínálva a gyengeségen és esetlenségen való felülemelkedésre. Az antihős ábrázolásának lehetőségeit keresve, határait feszegetve a kötet a *Bárcsak én lennék dr. Csapó Gábor!* című novella esetében éri el saját határait. Jól felépített történet egy nemzetközi biztosítási cég alkalmazottjáról, akit tizenöt év után létszámleépítés ürügyén kirúgnak. Szörényi Áron a tipikus lúzer alakját idézi. Felmondási ideje alatt találkozik Ágival, a csinos kolléganővel, aki elcsalja úszni, hogy rejtett kamerával vicces videofelvételt készíthessenek hősünkről, melyet állásából távozása előtt búcsúképpen ajándékba kap zenei aláfestéssel és feliratozással. Izgalmas, ahogy a novella felvezeti a törté-

netet. A narráció szempontjából azonban hiteltelen, érezhetően egy külső szemlélő nézőpontja és szavai hangzanak el a főszereplő belső monológjaként, ami talán önnön jellemzésekor ütközik ki a leginkább. Szintén a hihetőség határait súrolja, hogy a főszereplő által rajongott, gondolataiban és belső monológjaiban minduntalan példaképként jelenlevő dr. Csapó Gábor a valóságban is előbukkan. Az említett strandos jelenetkor, melyet videón rögzítettek a kollégák, hogy leleplezzék, Áron mennyire szerencsétlen, és szórakozhassanak rajta. Kétségeket ébreszt, mi indokolja azt az egybeesést, hogy Áron kollégái ugyancsak dr. Csapó Gáborban látják a megtestesült ellentétet.

Az antihős ábrázolásának kiemelkedően fontos pillanata az, amikor a *Dzsuliánó* című novella főszereplője kimozdul saját szerepéből, a szerzőre vonatkozó gondolataival felszámolja azt az elképzelést, amelynek értelmében a szereplő a szerzőnek alávetett figura. „Életem regényének írója, ha van ilyen, amikor karakterjegyeimen töprengett, valószínűleg egy jó nagy vesztest látott maga előtt” – olvashatjuk Ildi, a novella főszereplőjének szavait. (137.) Egyrészt a szerző létezésének kétségbevonásaként is érthetjük, másrészt a szereplő önállósodását is jelzi, a szerzői szándékkal és hatalmi helyzettel szembeni felülemelkedését, amikor a szereplő ironikusan felülbírálja alkotója művét, azaz önmagát.

Néhány esetben túlírt mondatokkal is találkozhatunk a kötetben, melyek megakasztják az olvasást: „Korda-Jován Péter nem tudott reagálni az elhangzottakra. Se egy bólintásra, se egy felszeg szájbígyesztésre nem volt képes. Limbikus rendszere leblokkolt, érzelmi vákuumba került. Agykérgé alatt tanácstalanul várakoztak az idegsejtek.” (18.) vagy „Viharovicsné elindul. Lassan, reménytelenül lassan mozog, de mégiscsak halad, változnak a koordinátái, közeledik.” (86.) Azonban ezeken túllépve, Maros András új novelláskötete letisztult, kiválóan építkező, roppant izgalmas szövegek gyűjteménye, amely minden kétséget kizáróan maradandó élményt nyújt olvasóinak.

hanem hídversek is egyben, mert szinte észrevétlenül vezetnek át minket az egyik formából a másikba.

Halmi öreflexív lírát művel. Verseiben befel figyel, akár egy kontemplatív szerzetes, aki az imaszámolyon térdelve igyekszik a jelenbe helyezkedni. Gyűjti a csendet, mint Heinrich Böll Murkója a néma hangszalagon. Gergely Ágnesnek dedikált versében így fogalmaz: „Leprésljük a csendet, / és elnevezzük / verseskönyvnek.” (*Herbárium*)

A *Szilenciumban* ebből a lelkében lepréslt csendből szakadnak ki a versekbe manifesztálódott kételyek és hitvallások. Olyan dolgokról akar beszélni, amikről csak hallgatni érdemes. Olyan kérdéseket akar feltenni, amikre nincsenek válaszok. Hol földhözragadt, hol szárnyal. Hol lent, hol fent. Hol görbén, hol egyenesen, „keresztül-kasul vagy toronyiránt.” (*Toronyiránt*). Versben „hebegő” útkeresését „karthauzi fák”, „moll vihar”-ok, s „testetlen angyalok” szegélyezik. Egyetlen versében sem használja az egyes szám első személyt, vagy ha mégis, akkor idézőjelben és mégsem lehet kétséges, hogy Debussy és Rodin imája, vagy éppen Monteverdi evangéliuma mögött is őt magát kell keresnünk.

Úgy bánik a teológiai fogalmakkal, mint aki tanul a „metafizikát”. „Metafizikát mímel / mégis: ritmussal, rímmel / az anyagtalan méri a / matéria.” (*Imitatio Christi*). Mindezt azzal a tudattal, hogy „Még eltakarják a szavak, / elhallgattatják szóközök, / de ha a szöveg felszakad, / ott lesz a foszlányok között,” (*Rejtőzködő*). Szentül meg van győződve a hittel megfogalmazott nyelv tévedhetlenségéről: „A nyelv képtelen a hazugságra.” (*Emma és Emil*), de közben néhány oldallal később már *Hitetlen zsoltárt* mormol. Az egyik pillanatban hitetlen Tamásként csempészi be magát a sorok közé, a másikon már Tamás evangéliumának néhány sorát teszi saját magáévá. Érzésünk szerint a *Szilencium* magának „hitetlen” (Halmi) Tamásnak az evangéliuma! Ennek az „apokrif” evangéliumnak a strófái pedig „enyvbe mártják / az olvasót,” (*Szilencium*), mert aki egyszer megízlelte az általa művelt „lelkigyakorlatos” költészetet, az nehezen tud szabadulni *Zarándokénekétől*: „Uralkodj rajtam, hogy szabad lehessenek”.

Akárcsak első verseskötetében, itt is kapcsolatot keres a költőelődökkel, akik előtt egy-egy vers erejéig fejet hajt. A *láthatatlan városban* egyenesen listázza a kedvenceit, ami újfent a költő öntudatlan önkitalulkozásának a bizonyítéka: „Nemes Nagy Ágnes, Székely Magda, / Tóth Krisztina, Szabó T. Anna / s Rubljov és Vivaldi hitével / Gergely Ágnes, Vasadi Péter, / áll még a láthatatlan város, / lakói nem költöztek el, / Babits Mihály, Hölderlin, Rilke, Weil.”

Számunkra mégis az a kapcsolatot kereső vers a legkedvesebb, amelyet nem pusztán a lelki és poétikai rokonság érzése, hanem az egy városhoz tartozás „akol-melege” diktált. A 2010-ben 75. életévét betöl-

tött Bertók László előtt tisztelgő *Ballada a hebegésről* című vers ráadásul a rendkívül tehetséges, játékos költőt tárja elénk. Halmi játszi könnyedséggel helyezkedik bele Bertók költői világába, s olyan „hasontmás” verset ír, amelyet bármely Bertók kötetben feltűnés nélkül el lehetne rejteni. Hasonlatai, sortőrései, befejezetlen mondatai, lokalizációja a Bertóktól megszokott „költészet aritmiájá”-t (*Ballada a hebegésről*) idézi. Úgy tűnik, hogy amúgy is szívesen játszik a szavakkal. Nyelvi játékokat alkalmaz, ahol a vers szinte maga veszi át az irányítást. Ilyen sorokra gondolunk, mint az „édes az Úr igéje / szerint az Úr igája” (*Passió*), vagy a „baglyok röpte boglyák felett” (*Te voltál az is*), illetőleg a „vagyunk mocskokban levitalók, / kis kloáka-lewiatánok –,” (*Lewiatánok*). Magabiztosan alkalmazza a költői eszközöket, sokszínű, fordulatok, s a nehéz tartalom ellenére is olvasmányos. Egyedül a *Hozsánna* címet viselő horrorisztikus szenvedésversről érezzük úgy, hogy nem illeszkedik a versbeszéd egészébe. Nemcsak azért, mert ez az egyetlen rímtelen, tulajdonképpen versformába szedett próza, hanem mert a benne megfogalmazott szenvedés ilyen naturalisztikus ábrázolásmódját idegennek érezzük Halmi költészetétől.

A tisztelgő, hommage versek sorába illik a H. Nagy Péternek ajánlott *Sci-fi vers*, az André Kertész aktsorozatára készült *Driádok* és a *Pécsi anziksz* képeslapvers is, amely ugyan nem egy konkrét személyhez, hanem a városhoz, Pécshez intézett csorbagyózői szép hitvallás. Halmi is ízig-vérig pécsi költő, aki Csorbához hasonlóan egész életét Pécsen töltötte. Ezért talán elnézhetjük neki, hogy az ő szemében Pécs olyan hely, ahol „még a rossz is jótettet forral / mézeskaláccsal, forral borral.” Ismeri a kis utcákat, a város színeit, hangulatait, s talán ő is egyike azon délieknek, akik „már este hatkor / holdkórosak, s borozván okkal, / tele a szemük alkonyatkor / mediterrán oroszlánokkal.”

A kötet mindhárom ciklusa lételemző, filozofikus, magába mélyedő, mint maga Halmi Tamás. A könyv *Japán zsoltárral* kezdődik, amely egyfelől nagy enciklopédikus tájékozottságot sejtet, másfelől rövid, tömör életbölcseiségeivel zsoltárszerűen visszhangzik a fülünkben. Írásaival alig-alig karcolja a papírt, annál inkább a lelket. A költő távol-keleti kultúrához való kötődése egyértelmű. Egy egész kis japán szótárt lehetne összeállítani e néhány oldal alapján. Úgy járja körbe Kelet misztériumát, mint a külön alciklusban megénekelt pápai legátus, Xavéri Szent Ferenc Japánt és Kínát. Missziózik. Olyan érzésünk van, mintha Halmi is ott állna Takumival a mester előtt, ahol a vers „egy madár az égboltra zárva” (*Japán kert*), s az istenek útjáról faggatná.

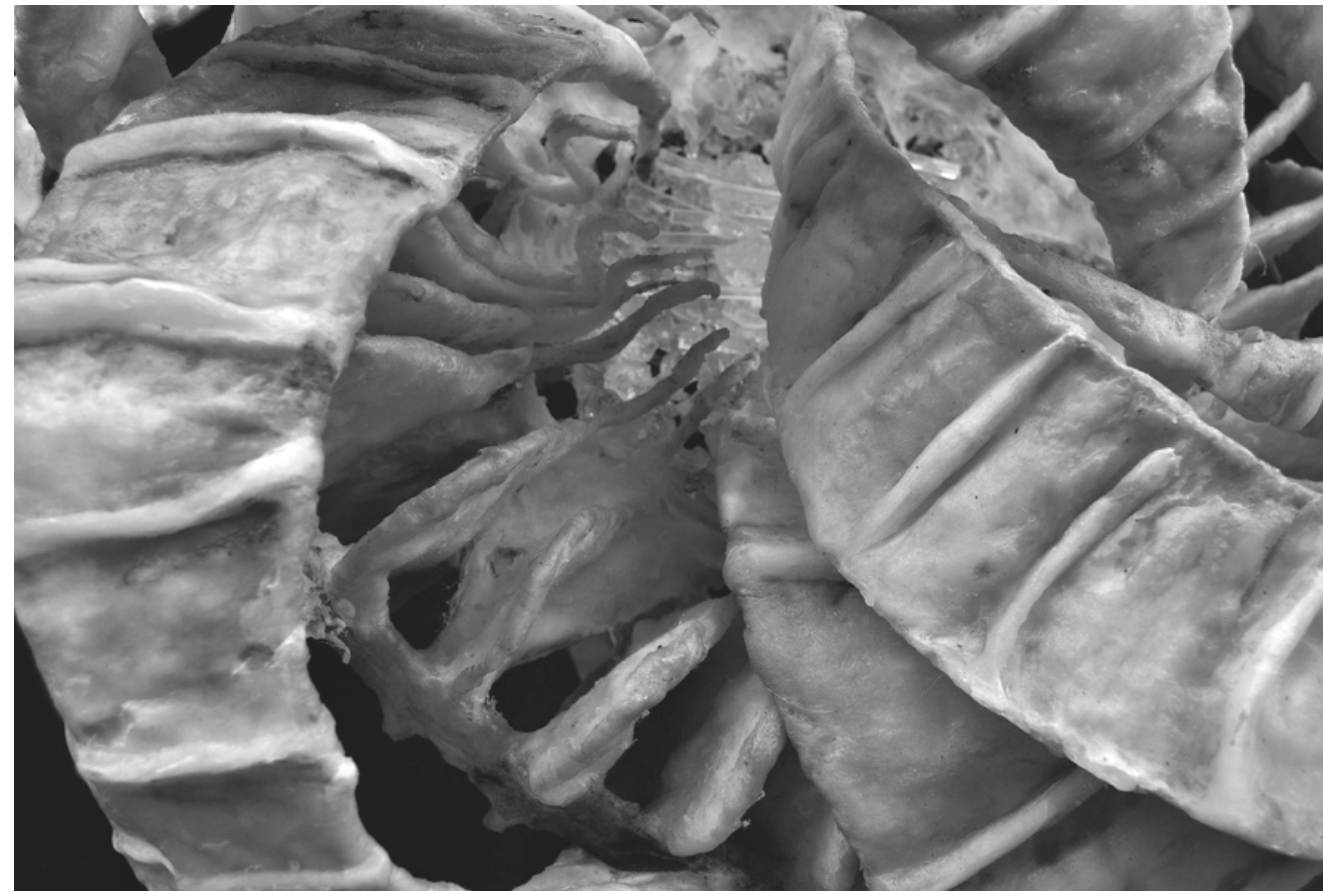
A kötet különleges ciklusa az *Emma és Emil*, amely gyertyajáték műfaji meghatározást kapott a szerzőtől, de lényegileg egy rádiós hangjáték. Az írás

különlegességét az adja, hogy Halmi egy hét- és egy tízéves gyermek szájába olyan filozófiai mélységű, lételemző kérdéseket és válaszokat ad, amelyeket első olvasatra nem érzünk odavalónak. Ha azonban a kis-koravénnek ható szereplők drámai, rímtelen jambusokban elmondott szövegeinek valódi mélységét meg akarjuk érteni, akkor pontosan erre a kontrasztra van szükségünk. Ágota Kristóf *Nagy füzetének* gyerekszereplői jutnak az eszünkbe, akik hasonlóan felnőttes világot építenek maguk köré, hogy a háború borzalmait túléljék. A párhuzam nemcsak ott kereshető, hogy mindkét esetben egy lényegében elhagyott, vagy legalábbis magára maradt testvérpár „túlélését” követhetjük nyomon, hanem a rövid párbeszédekben is. A történet legerősebb részeinek ezeket a gyors váltású párbeszédet érezzük.

Jellemző, hogy Halmi egy könyvtárat tesz meg gyertyajátéka helyszínéül, s arra buzdít, hogy bizunk a betűben, a nyelvben, a könyvben. A sejtelmes

gyertyafényben úszó könyvtár hangulata illeszkedik a szerző „szerzetesi” vers-cellájának szilenciumához. Szinte illetlenségnek érezzük behatolni a strófák közötti klauzúrába, ahol „összeér a már lehető / a még lehetetlennel, / a hittel a madárdal, / az Isten a magánnyal.” (*Emma és Emil*)

Lényegében a kötet záróciklusa, a *Madárlátta* anyag tartalmazza az új verseket, amelyek a Halmi-féle „csupa-ismeretlen” egyenlet ökumenikus Istenképének megoldását adják: „Téged rejt a gótika óta / a minaret, a zsinagóga, / totemarcod elővilágol / himzett indián bibliából” (*Madárlátta*). A kötet vége felé közeledve sorra némulnak el bennünk a kérdések, s a költővel együtt ráébredünk, hogy „Közel az Isten, mert benned lakik. / Te hiányzol magadból, / nem a hit” (*Nem a hit*). A válasz tehát mindvégig ott volt bennünk, csak nem ott kerestük: „Elszorul Istentől a torka. / Édes íz. Mint az anyák könnye. / Nyelvén a szó: akár az ostya. / Nem tud beszélni tőle.” (*Ostya*)

A folyton nyíló ölelés virága 05 (2012; egyedi technika; viasz, vatta, üveg, fém; 80x72x50 cm)

► PETHŐ ANITA

Öngól

Kőrösi Zoltán: Az utolsó meccs

A magyar foci nem sport, hanem vallás, a nézők pedig nem egyszerűen a sportszerető közönséget, hanem beavatottak és beavatandók közösségét alkotják. Legalábbis ezt sugallja Kőrösi Zoltán: *Az utolsó meccs* című kötetének sok szempontból zárt világa. Ez ugyanis nem a tévében világbajnokságot, európai kupadöntőket vagy csupán hétvégi olasz, spanyol vagy német bajnokikat néző, a labdarúgás, mint sport iránt érdeklődők világa. Ez a város- vagy faluszéli pálya körüli korláton könyöklő, szotyizó, meccs előtt és után a helybeli (manapság már kevésbé) füstös, sötét kocsmában (ál)bölcsességekkel egymást traktáló, és persze folyton a múlt homályába vesző egykori dicsőséges időkről nosztalgizáló férfiak(!) világa. Egy sportágra vetített ábrándozás és önámítás. Tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy hungarikum.

A negyven rövidke elbeszélést tartalmazó kötet tulajdonképpen keresztül-kasul feltérképezi ezt a világot. Szó van a stoplik koppanásáról, az öltözők szagáról, a pálya füvének nyírásáról. Kötényről, passzról, cselről, kapura lövésről. Az időjárási körülményekről, legyen hó, fagy, sár, köd, eső, stb. Na meg persze az Aranycsapatról, aztán Albertről, Töröcsikről, Ebedliről, Nyilasiról, meg a brazilverő Esterházyékról, és végül még Koplárovics Béláról is. Nagyokről és kisebbekről egyaránt. Fradi–Dózsa és Csénye–Ölbő rangadókról. Bajnokikról, kupameccsekről, és olyan mérkőzésekről, amelyek csak az álmodozásra hajlamos focidrukkerek fantáziavilágában léteznek.

Zárt világról van szó, mivel aki nem azzal a vallásos áhitattal közelít a sportághoz, mint amivel a könyv, hamar kívülállónak érezheti magát. A sok *tudvalevő* és *közismert* és további hasonló kifejezés, amelyek valószínűleg a közösségi érzés erősítésére hivatottak, végül ellentétes hatást váltanak ki. Amúgy is, ezek a kifejezések rendszerint bölcsességeknek szánt üres frázisok közelében bukkannak fel, márpedig ilyenből elég sok van a kötetben. Kőrösi ugyanis az elbeszélések legtöbbszörében azzal a retorikai fogással él, hogy egy szentenciaszerűséggel indít, a futballról valamiféle általános igazságnak szánt mondattal, hogy aztán ebből bontsa ki az elbeszélést. Ilyen nyitányok például „A *közismert*

bölcsesség, miszerint azok vagyunk, azzal egyesülünk, és menthetetlenül azzá leszünk, amit megesszünk, a labdarúgás világában sokszorozottan igaz.” (Test és lélek, 138) vagy éppen: „A futball egyebek közt azért is alkalmas hasonlat az élet nagy kérdéseire, mert vannak benne olyan mozdulatok, amelyek metafizikai jelentéssel bírnak.” (Kötény, 45). Más esetekben pedig sokkal direkter a tanító jelleg. „Soha ne felejtjük el: ahhoz, hogy egy futballpálya leginkább olyan legyen, amilyen egy futballpálya lehet, végeláthatatlanul sok törődés szükséges.” (Lila, 90) Utóbbi oktató jellegű mondatok egyébként halmozottan találhatók az *Öltöző* című írásban, ez vagy az kötelező, viszont senki sem teheti azt meg amant. Önmagában talán lehetséges lenne egy ironikus olvasat (így van ez például a *Hó* című elbeszéléssel is, ott a nyitó bölcsességek halmozódnak már-már önparadisztikus módon), a kötet egészét jellemző pátosz miatt azonban mégiscsak lehetetlen nem komolyan gondoltak tekinteti ezeket az írásokat.

Mint ebből is sejthető, az elbeszélések felépítése sokszor nagyon hasonlatos egymáshoz, egy-két kivételtől eltekintve gyakorlatilag egy kaptafára íródtak. A szövegek narrátora tehát nyit egy szentenciával, a futball egy általános jellemzőjével, majd pedig egy rendkívüli esetre tér rá. Mert volt egy nap, egy legendás nap, egy a futballszurkolók körében azóta is gyakran emlegetett, vagy valami oknál fogva csak szuttogva felidézett, de mégis különleges alkalom, mikor az történt, hogy... Hogy például a pályán a lenyírt fű Puskás Öcsi illetve Pelé arcképét rajzolta ki. Hogy földgömbbé vált a labda. Máskor meg szinte az egész mérkőzés alatt a levegőben maradt.

Aztán persze minden visszatér a rendes kerékvágásba, és úgy ér véget a találkozó, ahogy az a jegyző- és történelemtudományokba bekerül. Bölcs(nek szánt) gondolatnak természetesen a végére is kell jutni: „*Hát ilyen év volt ez, bizony.*” (A hetvenhetes év, 50) vagy „*Csendesen állt, végre pihent, mint aki úgyis megtette már, bizony, megselekedte, ami őrá tartozott.*” (Összetartozás, 79).

Ha megpróbáljuk ezekről a szövegekről lekaparni azt a patetikus mázat, hogy mégiscsak a labdarúgásról, nemzeti önképünk egyik sarkalatos pontjáról van

szó, egy ismert író csalódást keltően gyenge prózájával találjuk szembe magunkat. Közhelyekből, időnként teljesen felesleges és értelmetlen töltelékmondatokból állnak össze az elbeszélések. „A győzelem fénye ragyogott arcukon, bármi is legyen az.” (Egy híresebb meccs, 167); „Nana, vigyázzunk a szavakkal.” (Köd, 133). Ezek a mondatok sajnos nem megbújnak valahol a szövegben, és nem csupán a kritikus rángatja őket elő készakarva, hanem rendre különálló bekezdést alkotnak (ennek extrém megnyilvánulásai, amikor egy-egy szóból áll az a bizonyos bekezdés). Rengeteg az ilyen megoldás a kötetben, amelyek sajnos maguk hívják fel a figyelmet saját hiábavalóságukra.

Bár a könyv egészében nagyon erős a referencialitás, az esetek többségében valóban létező csapatok valóban létező labdarúgóinak valóban lejátszott mérkőzése a kiindulási alap, olyan rendkívüli sztorik esnek meg végül velük, amik egyértelművé teszik, hogy a legtöbb elbeszélésben fikcióról van szó. A labda természetesen nem marad majd egy mérkőzés hosszát a levegőben. A bírő, vagy az ellenfél, vagy akárki a nézők közül nyilván észreveszi, hogy hőemberek állnak a pályán, vagy, hogy szimplán odafagytak a védők a nagy hidegben. Az Esterházy-fivérek sem cseréltek helyet, nem Péter játszott a brazilok ellen, miközben Márton Otlíkot olvasott odahaza. Egy legendásnak mondott Fradi–UTE meccsen sem könyvvel a hónuk alatt vonultak ki a játékosok, hogy azzal ajándékozzák meg egymást.

Ám a beavatottak jól tudják, közismert a számukra, hogy a magyar futball nem az eredményről, hanem az álmodozásról szól. Arról, hogy egy egész nemzet belefeledkezik a játékba, kiürülnek a színházak és az éttermek, tönkremennek a boltok, a plázák. Vagy éppen arról ábrándozik a magyar foci iránti rajongásba megfelelően beavatott drukker, hogy majd egyszer összeáll a nagy álomcsapat, a monarchiabeli játékosoktól egészen Détáriig mindenki, és csak játszanak és játszanak. Kőrösi Zoltán könyvének némely darabját olvasva egyáltalán nem tűnnek túlzónak az olyan paródiák, mint például amikor a vesztes meccs végén a csapatkapitány arról nyilatkozik, az volt a baj, hogy az ellenfél gólrá játszott. Mert úgy tűnik, a magyart nem ez izgatja, hanem a nosztalgizálás és álmodozás.

Talán ha nem ismert emberek köré szó fikatív történeteket a szerző, ha olyan elbeszélésekkel tölti meg a kötetét, mint a focirajongó családapa története, aki (rokkongyerekekkel kiegészült) családjáról (*Család*), mint

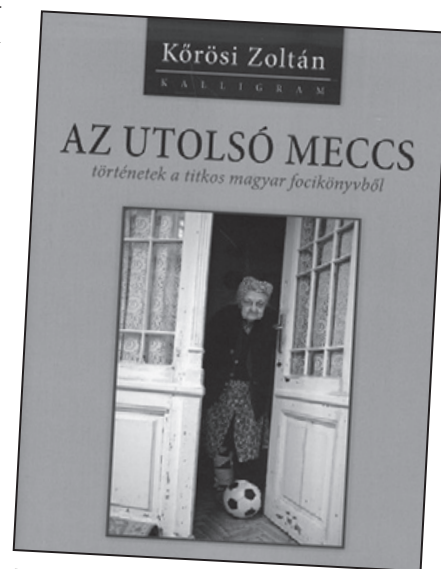
egy focicsapatról gondolkozik, vagy a csatár történetével, aki a fokhagyma és a mosdatlanság fegyverével győzi le az ellene fellépő védőket, de aki visszacsütyed a közép-szerbe, mihelyt álmái asszonyával találkozik (*A formajavulás*), izgalmasabb könyv lesz *Az utolsó meccs*. Ezek az írások bájosak, megejtőek és általánosságban mondanak el valamit a futballról. Ám az is valószínű, hogy ezekkel nem lehetett volna megtölteni egy egész kötetet.

A sport a nézők számára tulajdonképpen nem más, mint izgalmas történetek összessége. Történetek többek között a győzelemről, a vereségről, a nagy visszatérésekről, a csendes és szomorú búcsúkról. Történeteket írni a futballról tehát alapvetően nem halva született ötlet. Össze lehet gyűjteni egy sor megtörtént különös esetet. Vagy teljesen fikatív elbeszéléseket írni a csatárról, a kapusról, a gyúróról. De nem valamelyik híres csapat csatáráról, kapusáról, gyúrójáról, mert annak, mint ahogy ez a kötet is mutatja, nincs értelme.

Hacsak persze nem az az értelme és jelentősége, hogy kór-tünetként szolgáljon, mi a baj a magyar futballal. Hogy miért

kell mindent azzal a nosztalgikus-patetikus mázzal nyakon önteni, még egy NB III-as vagy BLASZ II-es mérkőzést is? Miért nem lehet egyszerűen csak az itt és most élesben menő, nyers, kézzelfogható küzdelmet figyelemmel követni? Ha a magyar fociról van szó, miért sugallja mindig minden azt, hogy a régi nagyok régi nagy történetének folyamatos újra- és újramondása nélkül nem lehet megnézni egy mérkőzést? Talán épp ezért fordulnak el a fiatalok ettől a sporttól, és keresnek szórakozást akár aktív akár passzív szereplőként, más, néha kifejezetten idegen, magyar hagyományok nélküli sportágakban.

Persze Kőrösi nem tudhatta, és senki nem sejtette előre, hogy 2012 nyarán egy rendkívül sikeres olimpiai szereplést produkálnak a magyar élsportolók. Mégis, egy ilyen helyzetben, amikor kislányok kézilabdakapusok akarnak lenni, mikor középkorú nők lerágnak körmeiket azért az úszó lányért, hogy kitarson az első helyen a cél, amikor felfedezzük, hogy nem csak úszni, lőni, vívni tudunk jól, de ha szemtől-szembe kell nekifeszülni az ellenfélnek, az esetek túlnyomó többségében akkor sem maradunk alul, akkor egy ilyen kötet, egy magyar szemszögből régóta már szinte csak nosztalgizációkban és ábrándozásokban létező sportág mindenek felettiségeként mítoszával előállni nem más, mint óriási öngól.

Kalligram, Budapest, 2012.

► GYULAI ÁBRAHÁM

Pasztorale

Szigeti Csaba: Pásztor

Én ezt a könyvet nem tudom megítélni. Én el vagyok ragadtatva tőle. Én ezt a könyvet csak szurkolóként tudom megítélni. A drukker pedig elfoglalt. Én is. Mivelhogy több mint 60 éve vagyok futbalszurkoló. Játékosként a tudásom szerény volt, technikám szinte semmi, kapusnak alacsony voltam, pedig éveken át képeztem magam Grosicsnak, a fekete párducnak, vagy Bearának (a jugo válogatott kapusnak), vagy Zemannak (az osztrák válogatott kapuvédőnek).

Én már 6 éves korom óta olvastam sportújságot. Nem egyszer, napjában többször is. Még kívülről nem tudtam. Nálunk a néprádió volt az egyetlen híreszköz. Ha mérkőzést közvetített Szepesi, a rádió teljes hangerővel szólt. Nálam a fociimádság úgy kezdődött, hogy Grosics – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Zakariás – Budai II., Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor. S úgy fejeződött be: győzelmünket add meg, uram, ma. Én, a szurkolócsemete mindig győztem. S a világbajnoki döntő után sírtam, mert én tudtam: a magyar olimpiai bajnokok vesztek, akik a németeket már egyszer ronggyá verték a csoportmérkőzésen. S ez nekem rettenetes igazságtalanságnak számított.

Békéscsaba sosem volt gazdag város, és sosem volt a sportolók aranybányája, mégis: itt, a világvége utáni utcai 4. szám alatt lett egy olyan csapat székhelye, amit bizonyos csabaiak már 100 éve alkalmasnak találtak arra, hogy sportklubba formáljanak.

Szigeti Csaba könyve nem fogja át a 100 év történetét. Például az NB II ideje és a Gyulával folytatott rivalizálás sincs benne – nekem ez, gyulaiként, feltűnik. Így Popolról és Portörőről sem esik szó. Sokan azt sem tudják, kik voltak ők. Pedig oltári nagy derbik voltak a Gyula–Csaba meccsek. Több ezren is átjöttek szurkolni a csabaiak Gyulára, és fordítva. A fociszeretők mind ott voltak.

A „pásztortörténet” kapcsán mégis szinte a teljes klubtörténet megelevenedik. Azt állítom, hogy a minőségi csabai focit mi, a futballrajongók hoztuk létre. A fanatikus közönség és az áldozatos vezetőség nélkül sosem lettek volna első osztályú csabai focisták,

sosem lett volna az Előre FC NB I-es, sosem lett volna Magyar Kupa győztes, sosem lett volna a Csaba majdnem magyar bajnok, s csak véletlen bajnoki bronzérmes, sosem lettek volna csabai válogatott játékosok, és sosem lett volna Csabának Pásztor Józsiája, aki mindig mindenben a prímét vitte.

S mi lett volna, ha nem mindig üres a buksza?

Szigeti Csaba riportkönyve, azaz a csabai focilexikon úgy kezdődik, mint egy Krúdy-regény: „Aligha lett volna elragadtatva gróf Desseffy Aurél, ha megtudja, hogy egykori vencesellői kastélyának parkjában labdarúgópályát alakítottak ki, sőt a salakos teniszpálya sem úszta meg: számtalan helyi lurkó kedvelt focizóhelyévé vált.”

A *Pásztor* című könyvnek akad néhány jellegzetessége. A szerző ifjkorában ígéretes focistaként kezdte, de nem a bőrgolyót tekintette egyedüli érvényesülési lehetőségének, hőse viszont a focit, a labdarúgást életcélnak fogta fel, s ebben a sportágban szinte mindent elért, ami magyar viszonylatban elérhető.

De talán mégsem itt kellene kezdenem. A Pásztor-könyv nem meglepetés.

Akik a foci pályák vidékén járatosak, azok sejtették, Pásztor József vencesellői születésű békéscsabai lakosnak futballtudása, sorsa, élete, pályafutása, történetének leírása előbb-utóbb tollforgatót kíván, olyat,

Kolorprint Kft., Békéscsaba, 2012.

aki a bőrgolyóhoz is ért, és a betűvetés sem idegen tőle. S az alkalom sem mellékes.

100 év történetét illik megregényezni.

Volt idő arra, hogy a „pásztoregény” klubtörténelemmé formálódjék. 15 év telt el a megírás alatt és után, s így az interjúkötet kiegészült a sikeres és a sikertelen évek temérdek érdekessége mellett szinte megszámlálhatatlan statisztikai adattal, összeállítással, gólokkal, eredményekkel. Így lett lexikon. Focilexikon, illetve csabai focilexikon belőle.

A könyv három részre tagolódik. Az első szakasz Pásztor József labdarúgó-játékos felfedezését, Békéscsabára igazolását, élvonalbeli szereplését, válogatottságát: legendáját eleveníti fel. A második rész a labdarúgóedző története, sikereiről, balsikereiről, Csóró Csaba csodacsapatának szerepléséről olvashatunk. Majd a statisztikák.

Mit látott dr. Mezey György futballtudós, egykori szövetségi kapitány Pásztor Józsefben: „Mindent tudott. Ami viszont hátránya volt, az az, hogy a magyar futballban nevelkedett. Ez a futball nem követelt tőle annyit, hogy teljesen leeddze magát fizikálisan. Ha lehetőség lett volna őt fiatalon a profi világban elhelyezni, hatalmas karriert produkálhatott volna. Káprázatosan tudott futballozni!” S mit állít Pásztorról Silviu Iorgulescu, román válogatott, edzőtársa: „...ő futballt eszik, iszik, lélegzik, neki lételeme a labdarúgás”. Mit mond Kovács Ferenc mesteredző, szövetségi kapitány, a Real Madridot verő Videoton vezetőedzője: „Olyan gyerek volt, akit rögtön mindenki megkedvelt. Udvarias, rendes, ha kell, komoly, ugyanakkor belevaló, jópofa, jókedélyű. ... Bármilyen feladatkört rá lehetett bízni. ... Nem gondolom túlzásnak, de talán a mai Barcelonában vannak ilyen futballisták. ... Jóska játékosként és edzőként túlságosan helyhez kötött, az igazi nagy sikerek és elismerések talán épp emiatt kerültek el. De tudja, mit? Ez egyáltalán nem baj, mert a mérleg serpenyőjében ott van valami más: ő ugyanabban a klubban legendává vált játékosként, majd edzőként is Ez nagyon keveseknek adatik meg! ...imádtam őt a kispadon látni, hallani. ... Van alapja és tudása, hogy sikereket érjen el. Nagyon jó szakembernek tartom.”

És mit írt róla Simonyi Imre, alanyi költő és lilavérű Újpest-szurkoló, aki a focit úgy szerette, mint senki más: „Önt tekintem az első számú magyar futballistának és az egyetlen magyar világklasszisnak.”

24 csapattársat, edzőt, vezetőt, többek között Petőcz Juliannát, a feleségét hallgatta meg és vetette szavaikat papírra a könyv összeállítója, s alig akadt olyan, aki rosszat tudott volna mondani róla. Így születnek a szentek a hétköznapiakból, így lesznek a legendások, így lesz az is igazzá, amit csak annak vélnek, így születik a „pásztorizmus”.

A szurkolókkal kezdtem, velük is fejezem be: az Előre Centenárium Bizottság megszavaztatta a drukkeret, ki volt a 100 év legjobb csabai labdarúgója, labdarúgóedzője. A szavazatok nagy többsége Pásztor Józsefé. A sportkedvelők a harmadik legnagyobb sportsikernek – Ónodi Henrietta olimpiai bajnoki címe és női kézilabdások 1982. évi bajnoki ezüstérme után – a focicsapat 1994-es bajnoki bronzérmét tekintik.

Én viszont azt tekintem a legnagyobb sportsikernek, hogy a Kórház utcai arénában kéthetente 10-12, sőt olykor 20.000 szurkoló zsúfolódott össze, örjögött, tapsolt, tombolt, volt (az eredmény függvényében) boldog vagy szomorú, akik a megye mindahány településéről érkeztek a megyeszékhelyre – átlagosan az egy főre eső legkisebb helyre, s alighanem az ország egyik legsilányabb nézőterére. Úgy vélekedem, életünk nagy szurkolótörténeti eseménye, hogy részei lehettünk egy kiváló focicsapat játéknak. Lehet, hogy soha többé nem lesz ilyen csapata Békés megyének. Szerettük ezt a csapatot. Szerettük Pásztor Józsit. Mert ez a megye csapata volt.

Úgy kezdtem: szeretem ezt a könyvet. Mert a történelmet nem csak csinálni kell, meg is kell örökíteni. Akkor lesz az utódoké, akik a legendákat, már nem látták, akikről ők csak hallanak és tanulnak.

Fociszurkolók, öregek és gyerekek! Ti is, akik olvastok, s ti is, akik nem. Ti is, akik szerettétek a focit, s ti is, akik nem. Vagyishogy szinte mindenki. Olvasátok el a Pásztor gyerek történetét!

És örüljete: volt egyszer egy Csaba.

Az előző számunk tartalmából

Banner Zoltán, Tóth Erzsébet, Aczél Géza, Kiss Judit Ágnes, Szlukovényi Katalin, Vida Gergely, Gittai István, Toroczky András, Áfra János, Oláh András versei

Elek Tibor beszélgetése a nyolcvanéves Banner Zoltánnal

Cserna-Szabó András, Sándor Zoltán, Villei Lóránt prózája

Temesi Ferenc békéscsabai könyvheti megnyitóbeszéde

Tanulmányok a kortárs magyar líráról (Németh Zoltán), prózáról (Szalay Zoltán), Nagy Gáspárról (Szakolczay Lajos), Tóth Erzsébetéről (Kelemen Lajos), Gnant János művészetéről (Kocsis Rudolf, Szilágyi András)

Balogh Tibor feljegyzései a debreceni Csokonai Színház történetéről, Niedzielsky Katalin évadértékelője a Békéscsabai Jókai Színházról

Kritikák Temesi Ferenc, Fehér Béla, Potozky László, Kodolányi Gyula, Banner Zoltán kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszbortéccal ellátott küldeményt megválaszolunk.